

UNIVERZITET U SARAJEVU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**MEĐUNARODNA TRGOVINA I NAJMANJE RAZVIJENE ZEMLJE
AFRIKE**

U skladu sa članom 54. Pravila studiranja za I, II ciklus studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu, daje se

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, **Ćamil Tvrtković**, student drugog (II) ciklusa studija na Odsjeku **Ekonomija**, broj indeksa 4778-72544, Smjer **Međunarodna ekonomija i evropske integracije**, izjavljujem da sam završni rad na temu:

MEĐUNARODNA TRGOVINA I NAJMANJE RAZVIJENE ZEMLJE AFRIKE

pod mentorstvom prof. dr. Snježana Brkić izradio samostalno i da se zasniva na rezultatima mog vlastitog istraživanja. Svjestan sam činjenice da svaki oblik plagijarizma podliježe sankcijama u skladu sa relevantnim pravilima Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta.

Ovom izjavom potvrđujem i da sam za potrebe arhiviranja predao elektronsku verziju rada koja je istovjetna štampanoj verziji završnog rada.

Dozvoljavam objavu ličnih podataka vezanih za završetak studija (ime, prezime, datum i mjesto rođenja, datum odbrane rada, naslov rada) na web stranici i u publikacijama Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta.

U skladu sa članom 34. 45. i 46. Zakona o autorskom i srodnim pravima (Službeni glasnik BiH, 63/10) dozvoljavam da gore navedeni završni rad bude trajno pohranjen u Institucionalnom repozitoriju Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta i da javno bude dostupan svima.

Sarajevo, 06.12.2024. godine

Student

Potpis studenta

SAŽETAK

Ovaj rad analizira karakteristike međunarodne trgovine i izazove s kojima se suočavaju najmanje razvijene zemlje Afrike. Fokus istraživanja je na pet odabranih zemalja: Čadu, Centralnoafričkoj Republici, Demokratskoj Republici Kongo, Ujedinjenoj Republici Tanzaniji i Zambiji, s naglaskom na njihov vanjskotrgovinski položaj i dinamiku trgovinskih tokova u periodu od 2000. do 2022. godine. Analiza obuhvata obim i strukturu izvoza i uvoza ovih zemalja unutar afričkog kontinenta, kao i u odnosu na ostatak svijeta, koristeći različite trgovinske indikatore. Rad također razmatra aktivnosti međunarodnih institucija kao što su Svjetska trgovinska organizacija, Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka, koje su usmjerene na pružanje podrške trgovinskom razvoju ovih zemalja. Rezultati istraživanja pokazuju da su najmanje razvijene zemlje Afrike suočene s nizom izazova, uključujući ograničenu trgovinsku diversifikaciju, nestabilnost cijena primarnih proizvoda i slabiju integraciju u globalne vrijednosne lance.

Ključne riječi: međunarodna trgovina, ekonomski razvoj, najmanje razvijene zemlje, Afrika.

ABSTRACT

This thesis analyzes the characteristics of international trade and the challenges faced by the least developed countries in Africa. The focus of the research is on five selected countries: Chad, the Central African Republic, the Democratic Republic of the Congo, the United Republic of Tanzania, and Zambia, with an emphasis on their trade position and trade flow dynamics from 2000 to 2023. The analysis covers the volume and structure of exports and imports of these countries within the African continent, as well as in relation to the rest of the world, using various trade indicators. The paper also examines the activities of international institutions such as the World Trade Organization, International Monetary Fund, and the World Bank, which are aimed at supporting the trade development of these countries. The research results indicate that the least developed countries in Africa face a number of challenges, including limited trade diversification, price instability of primary products, and weaker integration into global value chains.

Key words: international trade, economic development, Least Developed Countries (LDC), Africa.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Obrazloženje teme završnog rada	1
1.2. Svrha i ciljevi istraživanja	4
1.3. Problem i predmet istraživanja	4
1.4. Metodologija istraživanja	5
1.5. Struktura završnog rada	6
2. TEORIJSKI ASPEKTI MEĐUNARODNE TRGOVINE	7
2.1. Liberalističke teorije	7
2.1.1. Klasične teorije	8
2.1.2. Neoklasične teorije	10
2.2. Savremene teorije	11
2.3. Međunarodna trgovina i ekonomski razvoj	14
3. ASIMETRIJA U EKONOMSKOJ RAZVIJENOSTI U SAVREMENOM SVIJETU	16
3.1. Klasifikacija zemalja prema nivou razvijenosti	17
3.2. Karakteristike ekonomija razvijenih zemalja i zemalja u razvoju	19
3.3. Sličnosti između zemalja u razvoju	20
3.4. Profili odabranih afričkih zemalja	23
4. MEĐUNARODNA TRGOVINA ODABRANIH AFRIČKIH ZEMALJA	25
4.1. Obim i trend izvozno-uvoznih tokova	25
4.2. Analiza strukture izvozno-uvoznih tokova	29
4.2.1. Geografska struktura i koncentracija.....	29
4.2.1.1. <i>Geografska struktura</i>	29
4.2.1.2. <i>Geografska koncentracija</i>	41
4.2.2. Robna struktura i koncentracija.....	50
4.2.2.1. <i>Robna struktura</i>	50
4.2.2.2. <i>Robna koncentracija</i>	57
5. MEĐUNARODNE INSTITUCIJE I PROGRAMI PODRŠKE NAJMANJE RAZVIJENIM ZEMLJAMA	61
5.1. Ujedinjene nacije	61
5.2. Svjetska banka	63
5.3. Međunarodni monetarni fond	64

5.4. Svjetska trgovinska organizacija	65
5.5. Evropska unija	67
6. ZAKLJUČAK	68
REFERENCE	71

POPIS TABELA

Tabela 1. Sistem klasifikacije zemalja u odabranim međunarodnim organizacijama.....	18
Tabela 2. Karakteristike razvijenih zemalja i zemalja u razvoju.....	20
Tabela 3. Karakteristike zemalja u razvoju	21
Tabela 4. Izvoz Centralnoafričke Republike – pet glavnih izvoznih partnera	30
Tabela 5. Uvoz Centralnoafričke Republike – pet glavnih uvoznih partnera	31
Tabela 6. Izvoz Čada – pet glavnih izvoznih partnera	32
Tabela 7. Uvoz Čada – pet glavnih uvoznih partnera	33
Tabela 8. Izvoz DR Kongo – pet glavnih izvoznih partnera	34
Tabela 9. Uvoz DR Kongo – pet glavnih uvoznih partnera	35
Tabela 10. Izvoz Ujedinjene Republike Tanzanije – pet glavnih izvoznih partnera.....	36
Tabela 11. Uvoz Ujedinjene Republike Tanzanije – pet glavnih uvoznih partnera.....	37
Tabela 12. Izvoz Zambije – pet glavnih izvoznih partnera	38
Tabela 13. Uvoz Zambije – pet glavnih uvoznih partnera	39
Tabela 14. Koeficijent geografske koncentracije izvoza “odabrane afričke zemlje –Evropa”, za period 2000-2022.	42
Tabela 15. Koeficijent geografske koncentracije uvoza “odabrane afričke zemlje –Evropa”, za period 2000-2022.	44
Tabela 16. Koeficijent geografske koncentracije izvoza “odabrane afričke zemlje – Azija”, za period 2000-2022.	45
Tabela 17. Koeficijent geografske koncentracije uvoza “odabrane afričke zemlje – Azija, za period 2000-2022.	47
Tabela 18. Geografski koeficijent koncentracije uvoza i izvoza za odabrane zemlje i ostatak Afrike	49
Tabela 19. Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza Centralnoafričke Republike za period 2000–2022.....	58
Tabela 20. Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza Čada za period 2000–2022.....	58
Tabela 21. Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza DR Kongo za period 2000–2022.	59
Tabela 22. Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza Ujedinjene Republike Tanzanije za period 2000–2022.....	60
Tabela 23. Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza Zambije za period 2000–2022.....	60

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Prikaz kretanja izvoza i uvoza Centralnoafričke Republike (2000-2023.)	25
Grafikon 2. Prikaz kretanja izvoza i uvoza Čada (2000-2023.)	26
Grafikon 3. Prikaz kretanja izvoza i uvoza DR Kongo (2000-2023.)	27
Grafikon 4. Prikaz kretanja izvoza i uvoza Ujedinjene Republike Tanzanije (2000-2023.).....	28
Grafikon 5. Prikaz kretanja izvoza i uvoza Zambije (2000-2023.)	29

POPIS PRILOGA

Prilog 1. Tabela 24. Lista najmanje razvijenih zemalja	1
Prilog 2. Tabela 25. Zemlje Subsaharske Afrike.....	2
Prilog 3. Tabela 26. Razvijene zemlje: Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (2022.)	3
Prilog 4. Tabela 27. Zemlje u razvoju: Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (2022.)	4
Prilog 5. Tabela 28. Evidencija rođenih i umrlih u razvijenim zemljama.....	4
Prilog 6. Tabela 29. Evidencija rođenih i umrlih u zemljama u razvoju.....	5
Prilog 7. Tabela 30. Evidencija rođenih i umrlih u odabranim afričkim najmanje razvijenim zemljama.....	5
Prilog 8. Tabela 31. Top pet izvoznih grupa proizvoda Centralnoafričke Republike.....	5
Prilog 9. Tabela 32. Top pet uvoznih grupa proizvoda Centralnoafričke Republike.....	6
Prilog 10. Tabela 33. Top pet izvoznih grupa proizvoda Čada	7
Prilog 11. Tabela 34. Top pet uvoznih grupa proizvoda Čada	8
Prilog 12. Tabela 35. Top pet izvoznih grupa proizvoda Demokratske Republike Kongo...	9
Prilog 13. Tabela 36. Top pet uvoznih grupa proizvoda Demokratske Republike Kongo..	10
Prilog 14. Tabela 37. Top pet izvoznih grupa proizvoda Ujedinjene Republike Tanzanije	11
Prilog 15. Tabela 38. Top pet uvoznih grupa proizvoda Ujedinjene Republike Tanzanije	12
Prilog 16. Tabela 39. Top pet izvoznih grupa proizvoda Zambije	12
Prilog 17. Tabela 40. Top pet uvoznih grupa proizvoda Zambije.....	13

POPIS SKRAĆENICA

AfCFTA-	Afrička kontinentalna zona slobodne trgovine
BDP-	Bruto domaći proizvod
BDP p.c.-	Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika
BND p.c.-	Bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika
DR Kongo-	Demokratska Republika Kongo
dr.-	Drugo
EAC-	Istočnoafrička zajednica
EBA-	sve osim oružja
ECOSOC-	Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih naroda
EDF-	Evropski razvojni fond
GSP-	opšta šema preferencijala
HDI-	indeks ljudskog razvoja
IBRD-	Međunarodna banka za obnovu i razvoj

ICSID- Međunarodni centar za rješavanje investicionih sporova
IDA- Međunarodna razvojna asocijacija
IFC- Međunarodna finansijska korporacija
ITC- Međunarodni trgovinski centar
LDC- Najmanje razvijene zemlje
MIGA- Multilateralna investicijska garancijska agencija
MMF- Međunarodni Monetarni Fond
npr.- na primjer
OEC- Observatorij ekonomske kompleksnosti
SAD- Sjedinjene Američke Države
SADC- Južnoafrička razvojna zajednica
TFAF- Inicijativa za trgovinsku pomoć za razvoj
tzv.- takozvani
UAE- Ujedinjeni Arapski Emirati
UN- Ujedinjene nacije
UNCTAD- Konferencija Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju
UNDP- Razvojni program Ujedinjenih nacija
UNICEF- Međunarodni fond Ujedinjenih naroda za djecu
UR Tanzanija- Ujedinjena Republika Tanzanija
USD- Američki dolar
WB- Svjetska banka
WTO- Svjetska trgovinska organizacija

1. UVOD

1.1. Obrazloženje teme završnog rada

Savremeni svijet karakterišu enormna dinamičnost ekonomskih tokova i izuzetna ekonomska postignuća. Međutim, ono što se nije mnogo promijenilo u tom svijetu u odnosu na desetljeća unatrag, uprkos evidentnom globalnom napretku i napretku pojedinačnih zemalja, jeste izrazita nejednakost u ekonomskoj razvijenosti. Međunarodna trgovina je u kreiranju i održavanju tog fenomena imala značajnu ulogu. Empirijska literatura sadrži niz dokaza o uzročno-posljedičnoj vezi međunarodne trgovine i međunarodne trgovinske politike, s jedne strane, te ekonomskog rasta i razvoja, s druge strane. Teorijskim aspektom ove problematike bavile su se u značajnoj mjeri teorije međunarodne trgovine.

Teorije međunarodne trgovine nastoje objasniti zašto zemlje trguju, koje proizvode bi koja zemlja trebala izvoziti, a koje uvoziti, koje su koristi od međunarodne trgovine odnosno kako međunarodna trgovina utiče na ekonomiju zemlje i njen razvoj. Uspjeh se krije u specijalizaciji u proizvodnji dobara koja se mogu proizvesti efikasnije od drugih, kako su to još u XVIII odnosno XIX vijeku objasnili predstavnici klasičnih teorija međunarodne trgovine Adam Smith i David Ricardo.

U doba dominacije klasičnih i neoklasičnih teorija izvozna sposobnost i ekonomski rast i razvoj zasnivali su se prvenstveno na relativnoj raspoloživosti konvencionalnih faktora proizvodnje. U svjetskoj privredi stoga je došlo do izražene polarizacije između zemalja koja je uticala na strukturu i pravac međunarodne razmjene: na jednoj strani bile su zemlje koje su pretežno izvozile primarne proizvode, a na drugoj naprednije zemlje koje su bile veliki uvoznici primarnih proizvoda i izvoznici industrijskih proizvoda (Brkić, 2008).

Specijalizacija zemalja i na njoj zasnovana međunarodna podjela rada u klasičnim i kasnije neoklasičnim teorijama smatrane su statičnim i nepromjenjivim. Komparativne prednosti zemalja se, prema tim tradicionalnim teorijama, nisu, dakle, mogle promijeniti (Brkić, 2012). Takav stav vodio bi “zamrzavanju” postojeće specijalizacije i nemogućnosti da se kroz trgovinu doprinese prevazilaženju jaza u razvijenosti između zemalja. “Liberalističko poštovanje ovih koncepcija¹, u stvari, umnogome je doprinijelo onom stanju koje danas postoji u svjetskoj privredi, a to je: polarizacija bijede i bogatstva, odnosno pojava problema zemalja u razvoju i njihovog položaja u međunarodnim ekonomskim odnosima.” (Adamović, 1989, str. 32.)

Kada je riječ o klasičnim teorijama međunarodne trgovine potrebno je uzeti u obzir društveno-historijski kontekst njihovog nastanka. U vrijeme kada su Smith i Ricardo pisali svoja djela, najmanje razvijene zemlje su bile u kolonijalnom vlasništvu velikih evropskih carstava (Lolić Čipčić, 2015). Kolonije su služile kao “sirovinska baza” i na takvu situaciju

¹Misli se na teoriju apsolutnih troškova i teoriju komparativnih troškova.

se gledalo kao na “prirodnu” međunarodnu podjelu rada. Tek u drugoj polovini XX vijeka pojavljuju se tzv. moderne teorije međunarodne trgovine koje uvode koncept dinamičkih koristi od trgovine, odnosno dinamičkih komparativnih prednosti i industrijskih politika, objašnjavajući okolnosti u kojima se komparativne prednosti mogu sticati i unapređivati, te doprinijeti ekonomskom rastu.

“Dinamička komparativna prednost se odnosi na stvaranje komparativne prednosti kroz mobilizaciju kvalifikovane radne snage, tehnologije i kapitala; može ga pokrenuti bilo privatni ili javni sektor. Kada vlada pokušava da stvori komparativnu prednost, primjenjuje se termin industrijska politika. Različite vladine politike mogu se koristiti za podsticanje razvoja i revitalizacije industrije; primjeri su antimonopolski imunitet, poreski podsticaji, subvencije za istraživanje i razvoj, garancije za kredite, krediti sa niskim kamatama i trgovinska zaštita. Stvaranje komparativne prednosti zahtijeva od vlade da identifikuje “pobjednike” i ohrabri resurse na prelazak u industrije sa najvećim izgledima za rast.” (Carbaugh, 2019, str. 100-111.)

Međutim, iako se komparativne prednosti mogu mijenjati i iako su odnosi razmjene determinisani koliko faktorima proizvodnje, toliko i tehnologijom, ekonomijom obima i dr., mnoge zemlje su zastale u fazi razvoja nacionalnih prednosti koju Michael Porter (1998) naziva “fazom vođenom faktorima proizvodnje” (*factor-driven stage*), što utiče na uslove trgovine i koristi od trgovine za te zemlje.

Neosporno je da postoji međuzavisnost međunarodne trgovine i ekonomskog rasta i razvoja, te tako povezanost između karakteristika međunarodne trgovine i nejednakosti u ekonomskoj razvijenosti. Iz svega toga proizilazi da su različite historijske, političke i ekonomske okolnosti u kojima su se zemlje razvijale značajno doprinijele zadržavanju izražene podjele svijeta prema nivou ekonomske razvijenosti.

Pri tome postoje različite klasifikacije zemalja prema razvijenosti, u zavisnosti od indikatora koji se koriste kao kriteriji klasifikacije. Međunarodne organizacije poput UN Razvojnog programa (UNDP), UN Konferencije o trgovini i razvoju (UNCTAD), Svjetske trgovinske organizacije (WTO) i Svjetske banke (WB) najčešće koriste indikatore razvijenosti zemalja zasnovane na mjerenju ekonomske aktivnosti: bruto domaći proizvod (BDP), BDP po glavi stanovnika (BDP p.c.), BDP po glavi stanovnika prema paritetu kupovne moći. Na osnovu navedenih indikatora sve zemlje svijeta obično se klasifikuju u tri grupe: razvijene ekonomije, ekonomije u tranziciji i ekonomije u razvoju. U svrhu praćenja i analize Svjetska banka (2022) također klasifikuje zemlje prema bruto nacionalnom dohotku po glavi stanovnika (Atlas metod) u sljedeće grupe: zemlje niskog dohotka, zemlje srednje niskog dohotka, zemlje srednjeg višeg dohotka i zemlje visokog dohotka.

Ujedinjene nacije (UN) pri tome su ustanovile kategoriju najmanje razvijenih zemalja, kako bi zemljama pružile ekskluzivni pristup međunarodnim mjerama pomoći. Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih nacija (ECOSOC) predlaže listu najmanje razvijenih

zemalja, a istu odobrava Generalna skupština (*General Assembly*) po osnovu preporuka Komiteta za razvojnu politiku (United Nations, 2014). Ujedinjene nacije definisale su najmanje razvijene zemlje kao zemlje niskog dohotka koje imaju nekoliko strukturalnih prepreka da dosegnu održivi razvoj (United Nations, 1971). Komitet za razvojnu politiku (*The Committee for Development Policy*) je dobio mandat od Generalne skupštine i ECOSOC-a da svake tri godine izvrši reviziju liste najmanje razvijenih zemalja i da objavi preporuke za uključivanje novih zemalja na listu, odnosno isključivanje zemalja sa iste. Komitet za razvojnu politiku posmatra tri kriterija: prihodi, ljudski resursi, ekonomska i okolinska ranjivost. Da bi zemlja bila klasifikovana u grupu najmanje razvijenih zemalja mora zadovoljiti sva tri kriterija. Danas u svijetu postoji 46 zemalja koje se klasifikuju kao najmanje razvijene zemlje (United Nations, 2023). Geografska podjela najmanje razvijenih zemalja prema UNCTAD-u glasi: Afrika 33 zemlje, Azija 9, Karibi 1, Pacifik 3 (UNCTAD, 2022). Svjetska trgovinska organizacija (WTO) prihvata navedenu UN klasifikaciju najmanje razvijenih zemalja. Trenutno se na listi nalazi 35 takvih zemalja koje su članice WTO (World Trade Organization, 2021).

Svjetska trgovinska organizacija je također usvojila program za najmanje razvijene zemlje, a za provedbu ovog programa zadužen je pododbor za najmanje razvijene zemlje, koji je dio Komiteta za trgovinu i razvoj (WTO, 2023). Naime, između ostalog, postoje značajne prepreke u međunarodnoj trgovini koje onemogućavaju da trgovina doprinese razvoju ovih zemalja. Stoga je zemljama u razvoju, sa posebnim fokusom na najmanje razvijene zemlje namijenjena i tako zvana pomoć za trgovinu. Svjetska trgovinska organizacija predvodi projekat pomoći za trgovinu i nastoji ohrabriti vlade zemalja u razvoju i potencijalnih donatora da prepoznaju značaj i ulogu trgovine u razvoju. Oni nastoje mobilizirati i usmjeriti sredstva za razvoj infrastrukture koja je vezana za trgovinu. (WTO, 2023)

Uprkos pomoći koja se pruža zemljama Trećeg svijeta, ali i općenitom globalnom ekonomskom napretku, karakteristike trgovine razvijenih zemalja na jednoj strani i zemalja u razvoju na drugoj strani, i dalje se značajno razlikuju. Pri tome su istraživanja često fokusirana na najuspješnije trgovinske nacije i „otkrivanje tajne“ njihovog uspjeha. Ovo istraživanje, suprotno tome, treba da doprinese empirijskoj literaturi koja se bavi analizom vanjske trgovine mnogo manje uspješnih zemalja u razvoju i njihovog položaja u globalnoj trgovini.

Istraživanje je usmjereno na izabrane najmanje razvijene zemlje Afrike kojih prema klasifikaciji UNCTAD-a na prostoru afričkog kontinenta ima 33, što čini 71,74% od ukupnog broja najmanje razvijenih zemalja na svijetu. Prema podacima UNCTAD-a u 33 najmanje razvijene zemlje Afrike živi približno 720 miliona ljudi, što čini 9% ukupnog svjetskog stanovništva. Prema procjenama UN-a na prostoru afričkog kontinenta živi približno 1.400.000.000 ljudi iz čega možemo zaključiti da 51% ukupnog broja stanovnika Afrike živi u najmanje razvijenim zemljama (UNCTAD, 2022).

Istraživanje obuhvata analizu vanjske trgovine pet najmanje razvijenih zemalja Afrike, a to su: Čad, Centralnoafrička Republika, Demokratska Republika Kongo (DR Kongo),

Ujedinjena Republika Tanzanija i Republika Zambija. Geografski, ovih pet zemalja se prostire na prostoru srednje Afrike, između obala Južnog Atlanskog okeana sa zapada i Indijskog okeana sa istoka, te su njihove granice međusobno povezane. Ove zemlje zauzimaju 5.778.420,00 km², što predstavlja 19% ukupne površine afričkog kontinenta (UNCTAD, 2022). Vremenski okvir za analizu trgovine ovih najmanje razvijenih zemalja je period 2000-2022. godina, sa primarnim osvrtom na nekoliko izabranih godina: 2000., 2010., 2019. i 2022. godina.

U fokusu ovog rada je analiza karakteristika vanjske trgovine odabranih pet zemalja: obima i značaja trgovine, geografske strukture izvoznih i uvoznih tokova – kako između samih manje razvijenih zemalja, tako i između njih i ostatka svijeta – te robne strukture izvoza i uvoza. U analizi su primijenjeni različiti trgovinski indikatori dinamike i strukture trgovinskih tokova. Dodatno, su analizirane aktivnosti međunarodnih institucija, usmjerene na pomoć najmanje razvijenim zemljama, kao i rezultati tih aktivnosti.

1.2. Svrha i ciljevi istraživanja

Osnovni cilj ovog rada je utvrditi položaj u međunarodnoj trgovini pet najmanje razvijenih zemalja Afrike, analizirajući karakteristike njihove vanjske trgovine tokom posljednje dvije decenije.

Sporedni ciljevi rada su:

- a) analizirati političke i ekonomske okolnosti u kojima su se izabrane zemlje razvijale, a koje su mogle biti od utjecaja na njihov položaj u međunarodnoj trgovini;
- b) utvrditi karakteristike vanjske trgovine izabranih zemalja, sa posebnim naglaskom na trend i strukturu njihovih izvoznih i uvoznih tokova;
- c) preporučiti orijentacione pravce razvoja vanjskotrgovinskih odnosa i tokova za navedene zemlje u bliskoj budućnosti;
- d) identifikovati institucije i aktivnosti direktno usmjerene na pomoć trgovini najmanje razvijenih zemalja.

1.3. Problem i predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja je analiza karakteristika međunarodne trgovine najmanje razvijenih zemalja afričkog kontinenta, uključujući obim, trendove geografske strukture (globalne, međusobne i s razvijenim zemljama), robnu strukturu, te druge trgovinske pokazatelje. Fokus će biti na pet zemalja: Centralnoafrička Republika, Čad, DR Kongo, Ujedinjena Republika Tanzanija i Zambija u vremenskom rasponu od 2000. do 2022. godine. Fokus je također na evoluciji trgovinskih veza među odabranim zemljama, te identifikaciji promjena u kretanjima trgovine među njima.

Jedan od indikatora kriterija Komiteta za razvojnu politiku, za napredovanje iz skupine najmanje razvijenih zemalja, jeste bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika (BND p.c.). Prag za napredovanje iz grupe najmanje razvijenih zemalja, koji je postavljen u okviru revizije 2024. godine, iznosi 1.306 američkih dolara (USD) (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2023).

Prema podacima Svjetske banke, oficijelni raspon BND *per capita* za grupu najmanje razvijenih zemalja za 2022. godinu iznosio je 1.225 USD, dok je BND *per capita* za izabrane zemlje iznosio: Čad 690 USD, Centralnoafrička Republika 480 USD, DR Kongo 590 USD, Republika Tanzanija 1.200 USD i Zambija 1.170 USD (World Bank, 2022).

BND *per capita* u uzorku zemalja je u 2022. godini bio niži od prosjeka grupe najmanje razvijenih zemalja, kao i od praga za napredovanje iz ove skupine.

Problem istraživanja je izražen sljedećim istraživačkim pitanjima:

1. Koje okolnosti su uticale na ekonomski razvoj manje razvijenih zemalja općenito i njihovu međunarodnu trgovinu posebno, te polarizaciju svijeta na razvijene zemlje i zemlje u razvoju?
2. Koje su karakteristike međunarodne trgovine izabranih nerazvijenih zemalja?
3. Da li postoje promjene u karakteristikama te trgovine u posmatranom periodu?
4. Da li izabrane zemlje dijele određene karakteristike međunarodne trgovine, ali koje su i ključne razlike u njihovoj trgovini sa ostatkom svijeta?
5. Na koji način se u svijetu nastoji doprinijeti razvoju međunarodne trgovine nerazvijenih zemalja?

1.4. Metodologija istraživanja

Metodologija istraživanja o međunarodnoj trgovini najmanje razvijenih zemalja Afrike temelji se na sljedećem:

Teorijsko istraživanje se bazira na knjigama, naučnim člancima i studijama primarno iz oblasti međunarodne trgovine, ali i ekonomskog razvoja. U empirijskom dijelu istraživanja korišteni su sekundarni podaci iz baza i studija međunarodnih organizacija koje se odnose na međunarodnu trgovinu i razvoj, kao što su Svjetska trgovinska organizacija, Svjetska banka, različite organizacije i agencije u okviru Ujedinjenih nacija i dr.

Deskripcija kao naučna metoda podrazumijeva postupak opisivanja pojava i predmeta kao i njihovih veza i odnosa. U teorijskom dijelu rada korištene su metode deskripcije i kompilacije kojima se nastojalo objasniti značaj teorija međunarodne trgovine za postojanje asimetrije u svjetskoj privredi u pogledu razvijenosti zemalja.

Klasifikacija je sistematski postupak koji podrazumijeva detaljno razdvajanje opštih pojmova na specifične pojmove koje oni obuhvataju. Metoda klasifikacije je u radu korištena za distinkciju među zemljama na osnovu kriterija razvijenosti, te za strukturiranje i razvrstavanje različitih aspekata međunarodne trgovine, poput proizvoda, usluga ili geografskih područja. Osim toga, korištena je za organiziranje i detaljnije analiziranje različitih tipova trgovinskih tokova i kategoriziranje podataka, kako bi se bolje razumjela dinamika trgovinskih odnosa između različitih zemalja.

Statističkim metodama se na temelju obilježja manjeg broja entiteta neke skupine (uzorka) zaključuje o zakonitostima i pravilnostima cijele skupine (populacije). Metode deskriptivne statistike korištene su u empirijskom dijelu, s ciljem utvrđivanja karakteristika trgovine uzorka najmanje razvijenih zemalja. Trgovinski pokazatelji koji suprimljenjeni u analizi odnose se na stope rasta trgovinskih tokova, trgovinski bilans, pokazatelje izvožno-uvozne strukture i koncentracije i dr.

Komparativna metoda predstavlja postupak upoređivanja istih ili sličnih činjenica, pojava, predmeta i utvrđivanja njihovih sličnosti i razlika. Ova metoda korištena je za uspoređivanje trgovinskih obrazaca između najmanje razvijenih zemalja međusobno, kao i izabrane skupine zemlja i drugih skupina zemalja (npr. razvijene zemlje), kako bi se identificirale specifične razlike ili sličnosti u trgovinskim tokovima.

Metoda indukcije koja uključuje izvođenje općenitih zaključaka na osnovu razmatranja pojedinačnih elemenata, primijenjena je kako bi se izveli zaključci o trendovima u trgovini, temeljeni na specifičnim podacima o uvozu i izvozu.

Metoda sinteze predstavlja postupak u kojem se spajaju različiti dijelovi u jednu cjelinu. Ova metoda korištena je i u teorijskom i empirijskom dijelu istraživanja pri tumačenju rezultata istraživanja. Pomoću ove metode formulirana su zaključna razmatranja o istraživanju.

1.5. Struktura završnog rada

Završni rad započinje obrazloženjem teme istraživanja. Ovaj dio ima za cilj objasniti motivaciju za odabir teme, te istaknuti njezinu važnost. Nakon toga, prezentirani su ciljevi istraživanja (osnovni i sporedni), postavljena istraživačka pitanja, identificiran predmet istraživanja i opisan metodološki pristup rada. Ovaj dio obuhvatio je različite metode koje su korištene u prikupljanju podataka i istraživanju. Konačno, predstavljena je struktura završnog rada.

U drugom dijelu ovog rada predstavljeni su teorijski aspekti međunarodne trgovine kroz kratki osvrt na liberalističke i savremene teorije međunarodne trgovine, sa naglaskom na njihovoj povezanosti sa međunarodnom podjelom rada i specijalizacijom (razvijenih i nerazvijenih) zemalja, te povezanosti sa ekonomskim rastom i/ili razvojem.

Treći dio rada fokusira se na podjelu zemalja na razvijene i zemlje u razvoju. Ovaj segment istražuje historijske aspekte klasifikacije zemalja, te analizira karakteristike ekonomija razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Fokus je na jasnom definiranju razlika između ove dvije kategorije zemalja, ali i na identifikaciji eventualnih sličnosti među zemljama u razvoju.

U dijelu posvećenom međunarodnoj trgovini odabranih afričkih zemalja analizirani su ključni aspekti njihovih trgovinskih tokova (trend, obim, struktura), kako bi se detaljnije sagledala njihova međunarodna trgovinska aktivnosti rezultirajući položaj na svjetskom tržištu. Analiza geografske strukture obuhvatala je trgovinu unutar odabrane grupe zemalja i trgovinu sa razvijenim i najmanje razvijenim zemljama izvan grupe. Analiza robne strukture u međunarodnoj trgovini ovih zemalja omogućila je identifikaciju dominantnih proizvodnih grupa u njihovom izvozu i uvozu.

Peti dio rada fokusiran je na aktivnosti pojedinih međunarodnih institucija i programe koji su specifično usmjereni na podršku ekonomskom i trgovinskom razvoju najmanje razvijenih zemalja. To uključuje aktivnosti organizacija poput Svjetske trgovinske organizacije (WTO), Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), Svjetske banke, te raznih regionalnih udruženja i programa podrške.

2. TEORIJSKI ASPEKTI MEĐUNARODNE TRGOVINE

Bez obzira na vrijeme nastanka teorija, glavni cilj im je objasniti pokretače međunarodne razmjene. Pojam “pokretač” odnosi se na faktor koji inicira trgovinu robom ili uslugama između država. Ovaj aspekt je zajednički svim teorijama, bilo da su klasične ili savremene teorije međunarodne trgovine. Bitna karakteristika svih teorija jeste dokazivanje prednosti međunarodne trgovine, koje dovode do povećanja blagostanja. Ove teorije proučavaju različite aspekte međunarodne ekonomske interakcije u cilju razumijevanja kako trgovina između država može pozitivno uticati na ekonomske rezultate i doprinijeti opštem prosperitetu.

2.1. Liberalističke teorije

Proces industrijalizacije tokom kasnog 18-og i u toku 19-og vijeka promijenio je paradigmu vanjskotrgovinske prakse i fundamentalno izmijenio shvatanje međunarodne trgovine. S razvojem kapitalističke industrije i jačanjem država koje kapital postavljaju u središte, težište ekonomske doktrine liberalizma preusmjerilo se ka ideji da slobodno tržišno natjecanje donosi harmoniju privatnih i društvenih interesa te pospješuje opšte društvene koristi. U skladu s tim, shvaćeno je da je u interesu svake nacije da se principi ekonomske efikasnosti primjenjuju u međunarodnoj trgovini, s obzirom na međusobnu povezanost izvoznih i uvoznih tokova. Ovaj novi pristup doveo je do razvoja

sveobuhvatnijih i realnijih shvatanja međunarodne trgovine, s ciljem postizanja uzajamnih koristi i boljeg funkcioniranja globalne ekonomije (Trlin, 1987).

Shvatanje liberalističkih teorija možemo sumirati frazom fiziokrate Gournaya: “Trebalo bi dozvoliti da stvari idu svojim tokom, treba cjelokupan privredni život, pa time i vanjsku trgovinu, prepustiti slobodnom djelovanju ekonomskih zakona bez utjecaja države.” (Trlin, 1987, str. 12)

2.1.1. Klasične teorije

Jedan od ključnih mislilaca koji je doprinio razvoju liberalnih ideja u ekonomiji i koji se smatra pionir liberalne ekonomske misli jeste Adam Smith. Smithova filozofija slobodnog tržišta i naglasak na individualnoj inicijativi i privatnom vlasništvu doprinose osnovama liberalnih ekonomskih teorija. Njegova ideja o slobodnom tržištu i ograničenoj ulozi države imala je dubok utjecaj na razvoj liberalizma, kako u ekonomiji, tako i u širem kontekstu međunarodnih odnosa. Adam Smith je bio zagovornik slobodnog tržišta, vjerujući da će se tržište, bez dodatnih intervencija, efikasno samoregulirati putem mehanizma ponude i potražnje. Iako je Adam Smith živio i djelovao u 18. stoljeću, ova ideja slobodnog tržišta ima potencijalne implikacije za politike koje se primjenjuju i danas na najmanje razvijene zemlje, na način da ih potiče da razmotre slobodnije tržišne pristupe.

“Prema A. Smithu, zemlja bi izvozila proizvod u kojem ima apsolutnu troškovnu prednost to jeste koji može proizvesti uz manji utrošak rada nego druga zemlja, a uvozila proizvod u kojem ima apsolutni nedostatak.” (Brkić, Balić, 2014)

Akumulacija kapitala, prema Smithu, igra ključnu ulogu u ekonomskom prosperitetu. Ovo načelo potiče razmišljanje o važnosti investicija i razvoja kapitala u najmanje razvijenim zemljama kako bi ostvarile ekonomski rast. Smith je također prepoznao raznolikost u ekonomiji, što može biti relevantno za najmanje razvijene zemlje. Razvoj raznolikosti ekonomije može pomoći u smanjenju ovisnosti o određenim sektorima (kao što je eksploatacija prirodnih resursa, poput nafte i dijamanta) i povećanje otpornosti na promjene. Smithova kritika merkantilističkih politika i naglasak na slobodnoj trgovini otvaraju pitanja o izazovima s kojima se najmanje razvijene zemlje mogu susresti u međunarodnim trgovinskim odnosima.

Prema Brkić, Balić, (2014) Smithova teorija apsolutnih prednosti nije dovoljna kako bi se objasnio fenomen međunarodne trgovine i njene strukture. Smithova teorija predstavlja začetak u istraživanju međunarodne trgovine i pokušaj objašnjenja principa i razloga međunarodne trgovine.

David Ricardo se također smatra jednim od ključnih predstavnika liberalne ekonomske teorije. Njegovo djelo “Principles of Political Economy and Taxation” (“Principi političke ekonomije i oporezivanja”), objavljeno 1817. godine, doprinijelo je razumijevanju slobodne trgovine i komparativnih prednosti.

U ovom djelu David Ricardo razvija teoriju komparativnih prednosti. Prema ovoj teoriji, države bi trebale da se specijaliziraju u proizvodnji dobara u kojima imaju relativnu prednost i da trguju s drugim državama kako bi obezbijedile optimalan ishod za sve. Ova teorija je ključna komponenta liberalne ekonomske filozofije koja podržava slobodnu trgovinu i internacionalnu ekonomsku saradnju.

Ricardova teorija komparativnih prednosti ima potencijalnu primjenu na najmanje razvijene zemlje jer ih potiče na identifikaciju i fokusiranje na područja u kojima imaju određenu prednost. Jedan od aspekata Ricardove teorije je ideja o dobrovoljnoj trgovini između zemalja, čak i kada su razlike u proizvodnim troškovima prisutne. Ovo načelo potiče otvaranje tržišta i međunarodnu saradnju, aspekte koji bi mogli biti važni za najmanje razvijene zemlje u kontekstu globalne ekonomije. Ricardova teorija također ukazuje na važnost specijalizacije i razmjene dobara kako bi se postigao globalni ekonomski prosperitet, što može imati utjecaj na strategije razvoja najmanje razvijenih zemalja, potičući ih da pronađu svoju specifičnu poziciju na svjetskom tržištu. Unapređivanje sposobnosti najmanje razvijenih zemalja za učestvovanje u međunarodnoj trgovini može potaknuti ekonomski rast i smanjenje siromaštva.

Kao ni Adam Smith, ni David Ricardo nije direktno obrađivao problem najmanje razvijenih zemalja, međutim njegove teorije nude teorijski okvir za razumijevanje njihove uloge u međunarodnoj ekonomiji, kao i potencijalne razloge za povećanje participacije u međunarodnoj trgovini.

John Stuart Mill dopunio je teoriju komparativnih prednosti Ricarda uključivanjem tražnje kao važnog aspekta analize međunarodne trgovine. Dok je Ricardova analiza fokusirana isključivo na ponudu, Mill je naglasio da tražnja također igra ključnu ulogu u oblikovanju međunarodne trgovine. Ovaj pristup omogućava sveobuhvatnije razumijevanje dinamike međunarodne razmjene, uzimajući u obzir kako ponudu tako i tražnju u procesu određivanja komparativnih prednosti i obima trgovine između zemalja (Trlin, 1987).

Mill je bio pristaša slobodnog tržišta, ali je u usporedbi s nekim drugim klasičnim ekonomistima, bio otvoreniji prema intervenciji države kako bi se ublažile nejednakosti i siromaštvo. Mill je naglašavao obrazovanje i ljudski kapital kao ključne za ekonomski razvoj, što se može primijeniti direktno na najmanje razvijene zemlje.

Prema Host, Zaninović,(2018) koncept Smithovog razumijevanja posljedica međunarodne trgovine na nacionalnu privredu, poznat kao *vent-for surplus* ili rasprodaja viškova, bio je unaprijeđen od strane Milla, a zatim detaljnije razrađen od strane Hla Myinta 1958. godine. Ovaj koncept je uveden kako bi se objasnilo uključivanje zemalja u razvoju u međunarodnu trgovinu i naglasili nedostaci primjene klasične teorije međunarodne trgovine u njihovom slučaju.

2.1.2. Neoklasične teorije

Jedan od predstavnika neoklasične ekonomske škole Frank William Taussig, istaknuti ekonomist kasnog 19. i početka 20. stoljeća, bio je ključna figura liberalne ekonomske misli tog vremena. Njegova podrška klasičnim ekonomskim teorijama oblikovala je njegov pristup ekonomskim pitanjima, a posebno se istaknuo po zagovaranju slobodnog tržišta i teorije komparativne prednosti u međunarodnoj trgovini. Njegovo najpoznatije djelo "Principles of Economics" ("Principi ekonomije"), objavljena je 1911. godine i u navedenom djelu se iznose neoklasični principi ekonomije.

Umjesto fokusiranja isključivo na čistu trampu roba, što je bila osnova Ricardovog modela, Taussig uvodi novčane nadnice kao važan element u analizi međunarodne trgovine. Prema Taussigu, troškovi proizvodnje trebaju uzeti u obzir nedostatak mobilnosti radne snage i razlike u proizvodnim funkcijama među zemljama koje proizvode iste proizvode. On naglašava da ovi faktori mogu rezultirati razlikama u visini nadnica, što može dovesti do situacije u kojoj zemlje s nižom produktivnošću rada steknu komparativne prednosti u odnosu na zemlje s višom produktivnošću. Dodatno, Taussigov doprinos teoriji komparativnih prednosti leži u razdvajanju troškova proizvodnje na dvije komponente: nadnice kao cijena rada i kamate kao cijena kapitala. Ova analiza omogućava holističkiji pristup razumijevanju faktora koji oblikuju međunarodne trgovinske tokove, uzimajući u obzir i finansijske aspekte proizvodnje (Trlin, 1987).

Taussigova liberalna ekonomska misao uključivala je nekoliko važnih elemenata. Najočitiiji bio je njegov naglasak na važnosti slobodnog tržišta. Smatrao je da su tržišta najefikasnija u reguliranju ekonomske aktivnosti, vjerujući u snagu mehanizma ponude i potražnje. U kontekstu međunarodne trgovine, Taussig je podržavao teoriju komparativne prednosti, prema kojoj zemlje trebaju proizvoditi ono u čemu su relativno efikasnije kako bi postigle globalnu ekonomsku efikasnost. Njegova podrška slobodnoj trgovini između zemalja ukazuje na vjerovanje da otvorena trgovina donosi koristi svim uključenim stranama. Osim toga, Taussig je bio skeptičan prema prevelikoj intervenciji države u ekonomiju, zagovarajući ograničenu ulogu države u ekonomskim pitanjima. Njegova kritika monopola i zanimanje za pitanja industrijske organizacije dodatno su obilježili njegovu liberalnu perspektivu. Unatoč tome što nije izravno obrađivao problem najmanje razvijenih zemalja, Taussigove opšte ekonomske teorije ostaju relevantne za razumijevanje ekonomske dinamike, uključujući i aspekte razvojne ekonomske misli.

Gottfried von Haberler, austrijski ekonomista, ostvario je značajan doprinos u oblasti međunarodne trgovine, preformulirajući pristup komparativnim troškovima unutar Ricardove teorije. "Umjesto direktnih troškova, Haberler je uveo oportunitetne (indirektne) troškove, mjerene količinom dobra kojeg se moramo odreći kako bismo proizveli jednu dodatnu jedinicu drugog dobra. Ovaj pristup eliminiše ograničenja radne teorije vrijednosti, što olakšava empirijsku analizu klasičnog modela trgovine, te zahtijeva

teorijsku nadogradnju kako bi se uključili kapital, zemlja i drugi proizvodni faktori u model.” (Host, Zaninović, 2018)

Haberler je također proučavao utjecaj trgovinskih politika, uključujući carinske tarife i barijere. Ovaj aspekt njegove ekonomske analize može se primijeniti na razmatranje prepreka koje najmanje razvijene zemlje susreću u međunarodnoj trgovini i potrebe za eliminacijom takvih prepreka radi poticanja njihovog ekonomskog rasta, ali također i na mogućnost korištenja vanjskotrgovinske politike za poboljšanje njihovog položaja u međunarodnoj trgovini.

Osnove Heckscher Ohlinove teorije postavio je 1919. godine Eli Heckscher, a njegove ideje je desetljeće kasnije prihvatio i razvio njegov student Bertil Ohlin (Brkić, 2016). Ohlin je razvio novi pristup interpretaciji međunarodne trgovine, koji se danas naziva teorija opšte privredne ravnoteže. Prema Ohlinu, proizvodnja različitih dobara zahtijeva različite proizvodne faktore, a dostupnost tih faktora varira između zemalja. Ovo rezultira formiranjem različitih cijena dobara, što je osnovna motivacija za međunarodnu razmjenu. Prema ovoj teoriji, zemlja će imati komparativnu prednost i izvoziti proizvod čija je proizvodnja relativno intenzivna faktorom proizvodnje kojim zemlja relativno obiluje. S druge strane, zemlja će uvoziti proizvod čija proizvodnja zahtijeva korištenje faktora koji je u toj zemlji relativno oskudan i, stoga, skup.

Sa stanovišta najmanje razvijenih zemalja, primjena liberalističkih teorija međunarodne trgovine predstavlja izazov. Dok se ove teorije temelje na pretpostavkama poput rastućih oportunitetnih troškova i mogućnosti obostranog profita, stvarnost najmanje razvijenih zemalja karakterizira složena mreža socioekonomskih ograničenja. Sukobi, nedostatak infrastrukture, nedostatak pristupa kapitalu i tehnologiji te trgovinske politike predstavljaju samo neke od prepreka s kojima se ove zemlje suočavaju. Stoga je ključno prilagoditi teorije međunarodne trgovine kako bi se bolje odrazile specifičnosti ovih zemalja i razvile politike trgovine i razvoja koje odražavaju njihove stvarne potrebe i izazove.

2.2. Savremene teorije

Moderne teorije međunarodne trgovine nude nove perspektive i dublje uvide u dinamiku globalne ekonomije.

Savremene teorije, analizirajući aspekte poput globalnih vrijednosnih lanaca i uloge tehnoloških inovacija, nude dublje uvide u uzorke međunarodne trgovine i ekonomske interakcije između zemalja. Tradicionalne teorije, poput teorije komparativnih prednosti, ostaju relevantne, ali savremene teorije nadograđuju njihove koncepte, razmatrajući složenije faktore kao što su trgovinski sporazumi i promjene u geopolitičkim odnosima.

Paul Krugman, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju 2008. godine, predstavlja začetnika modernih teorija međunarodne trgovine, koji je razvio Novi trgovinski model. Novi trgovinski model (*New Trade Theory*) spada u kategoriju savremenih teorija

međunarodne trgovine. Krugmanov model predstavlja značajan pomak od tradicionalnih teorija komparativnih prednosti i uključuje elemente poput diferencije proizvoda, povećanja prinosa i monopolističke konkurencije kako bi objasnio uzroke međunarodne trgovine. Navedeni elementi čine ovu teoriju bitnom u savremenim analizama globalnih ekonomskih odnosa. Teorija nove trgovinske politike se fokusira na ulogu države u oblikovanju i podršci međunarodne trgovine, uključujući subvencije, industrijsku politiku i trgovinske sporazume, analizira kako političke odluke mogu uticati na tokove međunarodne trgovine i oblikovati trgovinsku politiku prema ciljevima države.

Teorija globalnih vrijednosnih lanaca proučava kompleksnost globalne proizvodnje koja se organizuje kroz različite faze, često raspoređene u različitim zemljama. Ovaj pristup prepoznaje da proizvodi ne nastaju isključivo u jednoj zemlji, već prolaze kroz različite etape proizvodnje širom svijeta. Teorija globalnih vrijednosnih lanaca naglašava da učešće zemalja obuhvata ne samo izvoz gotovih proizvoda, već i doprinos različitim fazama proizvodnje. Gary Gereffi, američki sociolog i antropolog, ključna je figura koja je doprinijela razvoju ove teorije. Osim što oblikuje način na koji posmatramo proizvodnju, teorija globalnih vrijednosnih lanaca ima ključnu ulogu u razumijevanju konkurencije i specijalizacije među zemljama. Ova perspektiva omogućava bolje razumijevanje kako zemlje doprinose globalnim lancima vrijednosti i kako se distribuira ekonomska vrijednost kroz različite faze proizvodnje. Kroz prizmu teorije globalnih vrijednosnih lanaca, analiziraju se strategije zemalja u stvaranju konkurentne prednosti, stvaranju radnih mjesta i promociji inovacija. Osim toga, ova teorija postavlja osnove za razmatranje pravičnosti i ravnoteže u međunarodnom ekonomskom sistemu.

Prema Bilas, Bošnjak, Novak (2019), uključivanje u globalne lance vrijednosti donosi mnoge prednosti, poput ekonomskog razvoja, sticanje novih znanja, vještina i tehnologija, te stvaranje komparativnih prednosti za zemlje u razvoju. Zemlje i kompanije koja se ne uključe u ove lance moraju samostalno provesti cijeli proizvodni proces, bez adekvatnih znanja, vještina i kompetencija. Globalni lanci vrijednosti također pridonose raznolikosti ponude zemalja i povećavaju njihovu uključenost u globalnu trgovinu. Učestvovanje u globalnim lancima vrijednosti pruža priliku manje razvijenim zemljama da se uključe u globalnu ekonomiju, usvoje nove tehnologije i znanja.

Integracija u globalne lance vrijednosti pruža zemljama i kompanijama brojne prednosti. Kroz proces integracije, zemlje mogu ostvariti komparativne prednosti, poboljšati svoju produktivnost i učinkovitost, te povećati svoju konkurentnost na globalnom tržištu. Osim toga, globalni vrijednosni lanci omogućavaju diverzifikaciju ponude zemalja i rast uključenosti u međunarodnu trgovinu. Otvorenost za međunarodnu trgovinu ključna je za jačanje uključivanja u globalne vrijednosne lance, pružajući priliku za pristup novim tržištima i ostvarivanje konkurentnih prednosti. Stoga, poticanjem integracije u globalne vrijednosne lance može biti ključno za održivi ekonomski razvoj i prosperitet zemalja u razvoju (Bilas, Bošnjak, Novak, 2019).

Dinamička komparativna prednost predstavlja ključni faktor u stvaranju konkurentnosti putem mobilizacije kvalificirane radne snage, tehnologije i kapitala. Ovaj koncept naglašava važnost kontinuiranog ulaganja u razvoj ljudskih resursa i tehnološki napredak kako bi se osigurala dugoročna konkurentnost. Kroz primjenu mjera industrijske politike, kako u privatnom tako i u javnom sektoru, države mogu poticati razvoj novih industrija i tehnoloških inovacija.

U kontekstu industrijske politike, vlade često koriste različite instrumente poput poreskih olakšica i subvencija za istraživanje i razvoj kako bi podržale razvoj novih sektora i poboljšale konkurentnost domaće industrije. Međutim, važno je uzeti u obzir i utjecaj poslovnih propisa na konkurentsku poziciju industrije. Ovi propisi, iako namijenjeni zaštititi javnog interesa, često mogu povećati troškove poslovanja kroz zahtjeve usklađenosti, kao što su investicije u opremu za kontrolu zagađenja.

Kada je riječ o međunarodnoj trgovini, dinamička komparativna prednost igra ključnu ulogu u oblikovanju tokova trgovine između zemalja. Osim razmjene proizvoda, trgovina uključuje i protok usluga, gdje se princip komparativne prednosti primjenjuje na sličan način kao i kod industrijskih proizvoda. Kroz koncept dinamičke komparativne prednosti, važno je kontinuirano ulagati u razvoj ljudskih resursa, tehnološke inovacije i infrastrukturu kako bi se osigurala održiva konkurentnost na globalnom tržištu.

Porterov model nacionalnih konkurentskih prednosti (1998) uključuje četiri faze ekonomskog razvoja, među kojima je prva faza poznata kao *factor-driven stage* ili faza vođena faktorima. U ovoj fazi, ekonomski rast i konkurentnost zemlje pretežno se oslanjaju na osnovne faktore proizvodnje, kao što su prirodni resursi, radna snaga i osnovna infrastruktura. Privrede u ovoj fazi često karakteriše niska produktivnost i ograničene mogućnosti za inovacije. Glavni pokretači rasta dolaze iz sektora koji koriste prirodne resurse i jeftinu radnu snagu, dok su troškovi proizvodnje ključni faktor konkurentne prednosti. Investicije u obrazovanje, tehnologiju i sofisticiranu infrastrukturu su obično minimalne, jer privreda još uvijek nije dostigla nivo razvoja gdje bi ti elementi mogli značajno doprinijeti povećanju produktivnosti i konkurentnosti. Upravo zbog toga, zemlje u *factor-driven* fazi često doživljavaju nestabilan ekonomski rast i suočavaju se s izazovima u prelasku na sljedeći nivo razvoja, koji zahtijeva više investicija u naprednije tehnologije i ljudski kapital.

Ovo se posebno očituje u najmanje razvijenim zemljama, gdje ekonomski rast i konkurentnost zavise uglavnom od osnovnih faktora proizvodnje poput prirodnih resursa, poljoprivrede i neobučene radne snage. Na primjer, mnoge afričke zemlje oslanjaju se na izvoz sirovina i osnovnih poljoprivrednih proizvoda, što ih čini ranjivim na promjene cijena na globalnom tržištu. U ovim ekonomijama produktivnost je niska zbog nedostatka tehnologije i infrastrukturnih kapaciteta, a mogućnosti za inovacije su ograničene. Radna snaga je često nisko obrazovana, a investicije u obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i tehnološki napredak su minimalne. Kao rezultat toga, ekonomski rast je nestabilan i neujednačen, s visokim nivoima siromaštva i nezaposlenosti. Da bi prešle na sljedeću fazu

razvoja, ove zemlje moraju značajno ulagati u ljudski kapital, poboljšati obrazovne sisteme, razviti sofisticiraniju infrastrukturu i podsticati tehnološke inovacije. Međutim, ograničeni resursi i politička nestabilnost često predstavljaju dodatne prepreke za postizanje ovih ciljeva.

2.3. Međunarodna trgovina i ekonomski razvoj

Svjetska banka u svom Izvještaju o svjetskom razvoju (1991) definiše razvoj kao poboljšanje kvaliteta života, uključujući povećanje prihoda, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i društvenu jednakost. Tri ključne vrijednosti razvoja su: zadovoljenje osnovnih potreba, očuvanje samopoštovanja i sloboda izbora. Todaro i Smith (2006) navode ciljeve razvoja kao povećanje dostupnosti osnovnih dobara, povećanje životnog standarda i proširenje ekonomskih izbora za pojedince i društva.

Za razliku od neoklasične ekonomije, razvojna ekonomija se fokusira na društvene, političke i institucionalne promjene potrebne za brzi napredak životnog standarda u manje razvijenim zemljama, koje se suočavaju sa nesavršenim tržištima i strukturnim promjenama. Ekonomske odluke često zavise od političkih i socijalnih prioriteta poput nacionalnog jedinstva i očuvanja kulturnih tradicija. Razvojna ekonomija teži osloboditi zemlje od zamki siromaštva koristeći eklektičan pristup koji integriše teorije ekonomske analize i multidisciplinarnu strategiju (Todaro, Smith, 2006).

Ekonomija razvoja jedna je od najsloženijih oblasti ekonomije i političke ekonomije. Iako Adam Smith, kroz svoje djelo "Wealth of Nations" iz 1776. godine, često važi za prvog "ekonomistu razvoja", sistematsko istraživanje razvoja u Africi, Aziji i Latinskoj Americi počinje tek u posljednjih sedam decenija. Tradicionalno, razvoj zemlje se mjeri kroz rast bruto nacionalnog dohotka od 5% do 7%, dok alternativni indeksi uzimaju u obzir i rast dohotka po stanovniku (Todaro, Smith, 2006).

Dudley Seers naglašava da se razvoj mjeri kroz smanjenje siromaštva, nezaposlenosti i nejednakosti. Ako ova tri faktora opadaju, može se smatrati da se zemlja razvija (Todaro, Smith, 2006). Razvoj predstavlja složen proces koji uključuje promjene u društvenim strukturama, ekonomskom rastu i smanjenju nejednakosti. Amartya Sen, dobitnik Nobelove nagrade, ističe da razvoj mora poboljšati životne uslove i slobode pojedinaca (Todaro, Smith, 2006).

Klasične teorije ekonomskog razvoja

Ekonomski teorija razvoja poslije Drugog svjetskog rata promovisala je ideju da odgovarajućim i kombinacijom štednje, investicija i međunarodne pomoći predstavljaju ključne faktore za napredak nerazvijenih i zemalja u razvoju. Ova teorija se oslanjala na historijske primjere razvijenih zemalja kako bi izvukle lekcije o ekonomskom razvoju. Nakon završetka Drugog svjetskog rata, intenziviralo se interesovanje za ekonomske izazove sa kojim su se suočavali siromašni narodi širom svijeta. Međutim, ekonomisti iz

industrijaliziranih, relativno bogatih zemalja, nisu bili opremljeni adekvatnim odgovorima, niti instrumentima potrebnim za analizu rasta i razvoja u najmanje razvijenim zemljama. Maršalov plan, putem kojeg su Sjedinjene Američke Države (SAD) nakon rata pružale finansijsku pomoć obnovi ratom razorene Evrope, predstavljao je jedino praktično iskustvo na raspolaganju ekonomistima u tom periodu, ali temeljeno na državnoj intervenciji. Sve moderno-industrijalizirane zemlje prolazile su kroz fazu nerazvijenog agrarnog društva u svojoj prošlosti. Njihovo historijsko iskustvo u transformaciji ekonomija iz siromašnih agrarnih društava do modernih industrijskih sila, pruža korisne lekcije za druge zemlje širom Azije, Afrike i Latinske Amerike (Todaro, Smith, 2006).

Rostowljeve faze ekonomskog rasta

U periodu obilježenom Hladnim ratom i dinamikom međunarodne konkurencije, posebno naglašenom stvaranjem novih nezavisnih država tokom 1950-ih i 1960-ih godina, razvijen je koncept modela razvoja u fazi. Pionir u ovoj teoriji bio je američki ekonomski historičar Walt W. Rostow, čije su ideje imale značajan utjecaj. Prema Rostowljevoj doktrini, tranzicija od nerazvijenosti ka razvijenosti može se analizirati kao niz koraka ili faza koje zemlje moraju proći. Ova teorija tvrdi da su sve razvijene zemlje prošle kroz fazu prelaska u održivi rast, dok se nerazvijene zemlje još uvijek nalaze ili u tradicionalnim društvima ili u fazi stvaranja pretpostavki za razvoj. Prema ovom pristupu, potrebno je da nerazvijene zemlje slijede određene razvojne smjernice kako bi započele proces prelaska na održivi ekonomski rast. (Todaro, Smith, 2006).

Rostow (1960) identificira pet ključnih kategorija kroz koje prolaze ekonomije u svom procesu razvoja:

1. Pre-industrijsko tradicionalno društvo: karakteriše ga poljoprivreda za samostalan život i ograničena tehnologija;
2. Preduslov ekonomskog rasta: u ovoj fazi društvo počinje ulagati u infrastrukturu i postepeno prelaziti sa poljoprivrede na manufakturu;
3. Ekonomski rast: rapidan rast se pokreće u određenom broju industrija što dovodi do održivog ekonomskog rasta;
4. Samoodrživi razvoj: dolazi do diverzifikacije industrijske baze; tehnologija postaje složenija i rasprostranjenija;
5. Doba masovne potrošnje: ekonomija cvjeta s pomakom prema uslužnim i potrošačkim industrijama.

Lewisova teorija ekonomskog razvoja

Teorija razvoja koju je formulirao ekonomista Arthur Lewis 1954. godine, predstavlja značajan doprinos razumijevanju ekonomskog razvoja, posebno u kontekstu zemalja u

razvoju. Prema Lewisu, ekonomska transformacija agrarnih društava u industrijske ekonomije može se objasniti kroz koncept dvostrukog sektora.

Osnovna pretpostavka Lewisove teorije jeste postojanje dualne ekonomije, gdje postoji ruralni sektor koji karakterizira prekomjerna radna snaga i niska produktivnost i urbani sektor koji predstavlja modernu industrijsku ekonomiju. Ključni element u ovoj teoriji je postojanje viška radne snage u ruralnom sektoru, što znači da je ponuda radne snage elastična i da se nova radna snaga može angažovati bez povećanja plaća.

Lewisova teorija sugerira da se moderni industrijski sektor razvija na račun viška radne snage iz ruralnog sektora, koja se premješta u urbani sektor po niskim plaćama. Ovaj proces poznat je kao prerastanje viška radne snage, gdje se radna snaga iz ruralnih područja premješta u gradove kako bi radila u industrijskim postrojenjima. Ovaj proces stvara rastuću industrijsku radnu snagu i pokreće ekonomski razvoj.

Lewisova teorija razvoja naglašava važnost industrijskog sektora u ekonomskom razvoju i prelazak radne snage iz ruralnih u urbana područja kao ključni mehanizam transformacije ekonomije. (Todaro, Smith, 2006).

3. ASIMETRIJA U EKONOMSKOJ RAZVIJENOSTI U SAVREMENOM SVIJETU

Asimetrija u ekonomskoj razvijenosti predstavlja suštinski element savremenog globalnog ekonomskog konteksta. Ova pojava reflektira nejednakosti među državama, regijama i često unutar samih društava. Dok neke zemlje uživaju u prosperitetu, tehnološkom napretku i visokim životnim standardima, mnoge najmanje razvijene zemlje, posebno u Africi, suočavaju se sa izazovima niskog ekonomskog rasta, siromaštvom, nezaposlenošću i neadekvatnim pristupom osnovnim resursima.²

Asimetrija u ekonomskoj razvijenosti je složen fenomen koji proističe od različitih faktora. Uzroci mogu biti historijski, politički, socijalni, ekološki i ekonomski. Kolonijalna prošlost mnogih afričkih zemalja ostavila je dugotrajne posljedice na njihov ekonomski razvoj, uključujući iscrpljivanje resursa i postavljanje nepravednih trgovinskih odnosa. Pored toga, politička nestabilnost, korupcija i nedostatak adekvatnih institucija dodatno otežavaju ekonomski napredak u ovim zemljama.

Razumijevanje asimetrije u ekonomskoj razvijenosti zahtijeva analizu ne samo materijalnih faktora, već i društvenih, kulturnih i političkih dimenzija. Na primjer, rodne nejednakosti i nedostatak pristupa obrazovanju mogu ograničiti potencijalnu radnu snagu i

² U 2002. godini, više od 80% svjetskog dohotka stvarale su ekonomski razvijene zemlje, koje su činile samo 15% svjetske populacije. Nasuprot tome, 85% svjetske populacije živjelo je od preostale jedne petine svjetskog dohotka. Prema posljednjim podacima, iz 2023. godine, više od 70% svjetskog dohotka stvarale su ekonomski razvijene zemlje koje su činile samo 16% svjetske populacije. Nasuprot tome, 84% svjetske populacije živjelo je od preostalih 30% svjetskog dohotka.

smanjiti konkurentnost zemalja na globalnom tržištu. Istovremeno, nedostatak infrastrukture, kao što su ceste, električna energija i vodovodni sistemi, sprječava razvoj poslovanja i otežava trgovinu.

3.1. Klasifikacija zemalja prema nivou razvijenosti

Polarizacija zemalja u pogledu nivoa razvijenosti i dohotka veoma je izražena u savremenom svijetu. Veliki dio svjetskog stanovništva bori se da zadovolji osnovne egzistencijalne potrebe, dok mali dio uživa u izobilju. Štaviše, jaz između razvijenih i nerazvijenih zemalja i dalje raste. Razvoj savremenog svjetskog ekonomskog poretka počeo je s usponom kapitalizma, što je omogućilo bogatijim zemljama da potčine siromašnije, ekonomski i politički. Kolonijalizam je bio mehanizam kojim su bogate zemlje eksploatisale prirodne resurse siromašnijih zemalja, što im je omogućilo brz ekonomski razvoj, dok je istovremeno zaustavio napredak zemalja u razvoju.

Ovaj jaz između bogatih i siromašnih zemalja postao je posebno izražen tokom tehnološke i ekonomske revolucije koja je zadesila globalni Sjever, dok je globalni Jug ostao u zaostatku. Razvojni put zemalja bio je asimetričan – bogate zemlje ubrzale su svoj napredak kroz kolonijalnu eksploataciju, dok su siromašnije zemlje ostale ekonomski i društveno podijeljene.

Da bismo bolje razumjeli ove razlike, zemlje se često grupišu u dvije glavne kategorije: razvijene zemlje i zemlje u razvoju. Ova klasifikacija postala je uobičajena tokom 1960-ih, kao način da se istakne potreba za prijenosom resursa iz bogatijih u siromašnije zemlje. Međutim, precizno definisanje razvoja ostaje izazov. Razvijene zemlje su one koje imaju visok nivo industrijalizacije, stabilne političke sisteme i visok životni standard, dok su zemlje u razvoju one koje se suočavaju s niskim prihodima, slabom infrastrukturom i socijalnim izazovima.

Prema Programu Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), zemlje se također razlikuju prema Indeksu ljudskog razvoja, koji uključuje faktore kao što su očekivani životni vijek, obrazovanje i prihodi. Ova klasifikacija je višedimenzionalna i bolje odražava kompleksnost razvoja.

Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond (MMF) također koriste vlastite sisteme klasifikacije. Svjetska banka koristi bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika, što omogućava jasno razdvajanje zemalja prema ekonomskim kategorijama: zemlje s niskim prihodima, donjim srednjim, gornjim srednjim i visokim prihodima. Ove kategorije ukazuju na kapacitet zemlje da privlači investicije, upravlja dugom i potiče održivi razvoj.

Međunarodni monetarni fond koristi šire kriterije koji uključuju nivo dohotka, diverzifikaciju izvoza i stepen integracije u svjetski finansijski sistem. Zemlje se prema ovim kriterijima svrstavaju u tri glavne kategorije: napredne ekonomije, nastupajuće ekonomije i zemlje u razvoju. Kategorije pomažu u analizi globalnih ekonomskih kretanja,

što omogućava preciznije politike i mjere koje su usmjerene na smanjenje globalnog jaza u razvoju.

Ove razlike između razvijenih i zemalja u razvoju ne odnose se samo na ekonomsku snagu, već i na kvalitet života, pristup resursima i sposobnost učestvovanja u globalnoj ekonomiji. Zemlje u razvoju često imaju slabije institucije, što otežava sprovođenje reformi, dok razvijene zemlje uživaju prednosti visoko razvijenih tehnologija i obrazovnih sistema.

Tabela 1. Sistem klasifikacije zemalja u odabranim međunarodnim organizacijama

	Razvojni program Ujedinjenih nacija	Međunarodni monetarni fond	Svjetska banka
Naziv za razvijene zemlje	Razvijene zemlje	Napredne zemlje	Zemlje sa visokim dohocima
Naziv za zemlje u razvoju	Zemlje u razvoju	Zemlje u razvoju i zemlje u usponu	Zemlje s niskim i srednjim dohocima
Prag razvoja	75. percentil u distribuciji Indeksa ljudskog razvoja (HDI)	Nije eksplicitno	6.000 USD bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika u cijenama iz 1987. godine
Podkategorije zemalja u razvoju	- Zemlje s niskim ljudskim razvojem - Zemlje sa srednjim ljudskim razvojem - Zemlje s visokim ljudskim razvojem	- Zemlje s niskim dohocima - Zemlje u usponu i druge zemlje u razvoju	- Zemlje s niskim dohocima - Zemlje sa srednjim dohocima

Izvor: Priredio autor

Zemlje u razvoju obuhvataju raznolike ekonomske pozicije, uključujući one s niskim, nižim srednjim i višim srednjim dohocima. Ključni faktori koji određuju njihov ekonomski potencijal su geografska veličina, broj stanovnika i nacionalni dohodak po glavi stanovnika. Veće zemlje imaju prednosti poput bogatstva resursa i velikog tržišta, ali se suočavaju s izazovima poput upravljanja teritorijom i regionalnim disparitetima.

Prava na razvojnu pomoć zavise od kriterija za određivanje zemlje u razvoju. Generalna skupština Ujedinjenih naroda je definisala kategoriju najmanje razvijenih zemalja kako bi

označila one s najnižim nivoom društveno-ekonomskog razvoja. Od 45 zemalja na ovoj listi, 33 su iz Afrike, a 15 se nalazi na njoj od 1971. godine (Prilog tabela broj 24).³

U svijetu međunarodne statistike postoji kompleksan pristup klasifikaciji zemalja prema njihovom ekonomskom razvoju, iako Ujedinjene nacije nisu uspostavile jedinstvenu konvenciju za označavanje zemalja kao razvijene ili zemlje u razvoju. Godine 1996. uvedena je distinkcija između razvijenih zemalja i zemalja ili regija u razvoju radi statističke praktičnosti, pri čemu ova razlika nije izražavala sud o stepenu razvoja određene zemlje ili regije, što znači da su zemlje imale mogućnost izbora u koju od grupa će biti svrstane. Ovaj koncept je bio značajan i primijenjen u izvještaju o milenijskim razvojnim ciljevima.

Vremenom je ovakva distinkcija postajala problematična, jer nije odražavala dinamičan razvoj mnogih zemalja ili regija svrstanih u kategoriju zemalja u razvoju. Od 2017. godine izvještaji o ciljevima održivog razvoja i statistički dodaci godišnjem izvještaju o napretku ciljeva održivog razvoja koriste geografske regije umjesto razlike između razvijenih i zemalja u razvoju. Kao rezultat toga, razlika između razvijenih regija i regija u razvoju je uklonjena iz standardnih šifara zemalja ili oblasti za statističku upotrebu u decembru 2021. godine nakon konsultacija s relevantnim međunarodnim organizacijama.

Agencije sada mogu koristiti različite klasifikacije koje su prikladne za njihove specifične svrhe i mogu ih ažurirati prema potrebi. Primjerice, razni indikatori održivog razvoja mogu koristiti izraz razvijajuće zemlje, prilagođavajući sastav ovih grupa prema njihovom mandatu, članstvu ili analitičkom interesu odgovorne agencije. Iako je distinkcija između razvijenih i razvijajućih regija uklonjena iz zvaničnih statističkih šifara, očuvanje ove razlike i dalje je prepoznato kao suvereno pravo svake države da odluči o svom ekonomskom statusu.

3.2. Karakteristike ekonomija razvijenih zemalja i zemalja u razvoju

Klasifikacija zemalja na razvijene zemlje i zemlje u razvoju temelji se na različitim kriterijima, uključujući nivo dohotka, industrijsku strukturu, tehnološki napredak, obrazovne standarde i kvalitet života. Razvijene zemlje odlikuju se visokim životnim standardom, naprednom tehnologijom, visokim stepenom urbanizacije, malim brojem ljudi u siromaštvu i niskim stopama nezaposlenosti. S druge strane, zemlje u razvoju suočavaju se s niskom stopom industrijalizacije, visokom nezaposlenošću, niskim nivoom pismenosti i lošim obrazovnim sistemom. Unutar ove grupe postoje velike razlike.

Razvijene zemlje imaju visok bruto domaći proizvod po glavi stanovnika, stabilne ekonomske sisteme i visoki standard života koji uključuje kvalitetnu zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i socijalne usluge. Međutim, suočavaju se sa izazovima poput starenja

³U tabeli broj 25 u prilogu su pobrojane sve zemlje Afričkog kontinenta koje pripadaju regiji sub-saharske Afrike.

stanovništva, visokih troškova zdravstvene njege i ekoloških problema. Migracija stanovništva iz zemalja u razvoju i klimatske promjene dodatno pogoršavaju situaciju u zemljama u razvoju. (Prilog tabela broj 26)

Zemlje u razvoju često imaju nizak bruto domaći proizvod po glavi stanovnika i visok nivo siromaštva. Suočavaju se sa ekonomskim izazovima poput nezaposlenosti, niskih plata i loših uvjeta života, uz ograničen pristup zdravstvu, obrazovanju i čistoj vodi (Prilog tabele od 27 do 30). Često su zavisne od primarnih sektora kao što su poljoprivreda i eksploatacija prirodnih resursa, što ih čini ranjivim zbog fluktuacija cijena na globalnom tržištu. Ovisnost o tehnologiji i znanju koje skupo plaćaju, dodatno usporava njihov ekonomski razvoj.

Tabela 2. Karakteristike razvijenih zemalja i zemalja u razvoju

Karakteristike razvijenih zemalja	Karakteristike zemalja u razvoju (najnerazvijenijih)
Visok dohodak po glavi stanovnika	Nizak dohodak po glavi stanovnika
Diverzifikovana industrijska struktura	Mononuklearna industrija (ovisnost od poljoprivrede i prirodnim resursima)
Razvijen finansijski sistem	Nedovoljno ili nikako razvijen finansijski sistem
Dug očekivani životni vijek	Kratak očekivani životni vijek
Razvijen obrazovni i zdravstveni sistem	Obrazovni i zdravstveni sistem nedostupan i loše razvijen
Funkcionalne institucije	Nefunkcionalne institucije
Nizak nivo korupcije	Visok stepen korupcije

Izvor: Priredio autor

Karakteristike zemalja u razvoju se ne mogu primijeniti na sve zemlje koje su svrstane u tu kategoriju zbog velikog jaza u razvoju zemalja iz te kategorije. Također unutar samih zemalja postoji jaz u razvoju između određenih regiona.

3.3. Sličnosti između zemalja u razvoju

Većina zemalja u razvoju dijeli zajedničke ciljeve usmjerene na smanjenje siromaštva, nejednakosti i nezaposlenosti, te osiguranje osnovnih socijalnih usluga poput obrazovanja, zdravstvene zaštite, stambenih uvjeta i hrane za sve građane. Osim toga, teže većim ekonomskim i socijalnim mogućnostima, te izgradnji kohezivne države. Unatoč ovim zajedničkim ciljevima, zemlje se suočavaju s brojnim problemima koji variraju po stepenu izraženosti, kao što su apsolutno siromaštvo, visoka nezaposlenost, neravnomjerna

raspodjela prihoda, niska produktivnost u poljoprivredi, kao i disbalans između urbanih i ruralnih područja.

Dodatni izazovi uključuju ozbiljno propadanje okoliša, zastarjele obrazovne i zdravstvene sisteme, teškoće s platnim bilansom i vanjskim zaduženjem. Zemlje u razvoju također pokazuju značajnu ovisnost o stranim tehnologijama i institucijama. Iako dijele slične ekonomske crte kao što su nizak životni standard, niska produktivnost i visoka stopa rasta stanovništva, njihove razvojne strategije mogu se znatno razlikovati, ovisno o specifičnostima njihove industrijske strukture i međusobnoj ovisnosti primarnog, sekundarnog i tercijarnog sektora.

Tabela 3. Karakteristike zemalja u razvoju

Karakteristike zemalja u razvoju	
1.	Nizak dohodak po glavi stanovnika
2.	Nizak nivo produktivnosti
3.	Visoke stope porasta populacije
4.	Ovisnost o poljoprivredi i primarnim proizvodima
5.	Slabo razvijena infrastruktura
6.	Nedovoljno razvijen obrazovni i zdravstveni sektor
7.	Ograničen ljudski kapital
8.	Zajednička kolonijalna historija

Izvor: Priredio autor

U zemljama u razvoju većina ljudi često živi vrlo niskim standardom života, značajno nižim u usporedbi s bogatim zemljama i često i u odnosu na male skupine unutar njihovih društava. Ovaj nizak životni standard očituje se kroz niske dohotke, ograničen pristup obrazovanju, nedostatak adekvatnog stambenog prostora, visoku stopu smrtnosti djece, loše zdravstvene uslove, niska očekivanja u životu i na radnom mjestu.

Brzi rast stanovništva može dovesti do opterećenja javnih usluga poput obrazovanja i zdravstva, te pritiska na resurse i infrastrukturu.

U nekim zemljama u razvoju, gdje se veliki broj stanovništva bavi poljoprivredom, poljoprivreda predstavlja veliki dio bruto domaćeg proizvoda (npr. Bangladeš). Međutim, zavisnost od poljoprivrednog sektora takve ekonomije može izložiti rizicima kao što su fluktuacije globalnih cijena poljoprivrednih proizvoda i nepredvidive klimatske promjene.

Iako zemlje u razvoju imaju konkurentne jedinične troškove rada, suočavaju se s problemima poput prekida u opskrbi električnom energijom i niskom kvalitetom transportne infrastrukture, uključujući luke. Većina zemalja u razvoju, sa posebnim naglaskom na zemlje koje se nalaze na prostoru afričkog kontinenta, imaju infrastrukturne sisteme za cestovni, željeznički i teretni transport koji potiču još iz kolonijalnih vremena, a usmjereni su na transport neprerađenih sirovina iz unutrašnjosti do obalnih područja za izvoz.

Nedovoljno razvijen obrazovni sistem u zemljama u razvoju karakteriše se nedostatkom adekvatnih resursa, lošom infrastrukturom i manjkom kvalifikovanih nastavnika, što rezultira niskim kvalitetom obrazovanja i ograničenim mogućnostima za učenike. Broj stanovnika i njihove kvalifikacije su jedan od faktora koje značajno mogu doprinijeti razvoju zemlje. Zemlje u razvoju često se suočavaju sa značajnim zdravstvenim izazovima, uključujući više stope zaraznih bolesti i kraći životni vijek.

Većina afričkih zemalja je tokom određenog perioda bila pod kolonijalnom upravom zapadnoevropskih država, kao što su Britanija i Francuska, te Belgija, Holandija, Njemačka, Portugal i Španija. Ekonomska struktura tih zemalja, zajedno s njihovim obrazovnim i socijalnim institucijama, oblikovana je prema modelima bivših kolonijalnih vlasti. Najvažniji utjecaj evropskih kolonijalnih sila bio je njihov dramatičan i dugoročan efekat na ekonomije i političke i institucionalne strukture afričkih kolonija. Iako su kolonije postojale na različitim kontinentima, najteže posljedice kolonizacije najviše su se osjetile u Africi, posebno kada se uzme u obzir i trgovina robovima.

Ekonomije afričkih zemalja su također pretrpjele značajan udarac zbog trgovine robljem. Gubitak radno sposobnog stanovništva oslabio je lokalne ekonomske strukture i smanjio produktivnost, što je zaustavilo ili usporilo ekonomski razvoj. Ove zemlje su se suočile sa dugotrajnim ekonomskim posljedicama, uključujući stagnaciju i pad u proizvodnim kapacitetima, što je dodatno otežalo post-kolonijalni oporavak.

Jedan zanimljiv aspekt je da su teritorije koje su bile ekonomski prosperitetne prije kolonizacije često postale siromašnije u postkolonijalnom periodu. To se može objasniti time da su kolonizatori često razvijali institucije koje su pogodovale ekstrakciji resursa, a ne dugoročnom razvoju.

Međunarodna trgovina može značajno doprinijeti iskorjenjivanju siromaštva u najmanje razvijenim zemljama Afrike, pružajući snažan alat za ekonomski rast. Poboljšanje trgovinskih kapaciteta omogućava najmanje razvijenim zemljama da bolje iskoriste svoje komparativne prednosti. Međutim, da bi međunarodna trgovina bila efikasno iskorištena kao alat za ekonomski razvoj, potrebna je adekvatna infrastruktura i institucionalna podrška. Ovo uključuje izgradnju puteva, željeznica i luka, kao i jačanje trgovinskih institucija koje olakšavaju izvoz i uvoz. Povećane investicije u infrastrukturu smanjuju transakcijske troškove i poboljšavaju pristup međunarodnim tržištima.

Pored infrastrukture, unapređenje političkih i ekonomskih institucija je ključno. Stabilne i transparentne institucije privlače strane investicije i olakšavaju trgovinske aktivnosti. U tom kontekstu, reforma upravljanja i borba protiv korupcije predstavljaju ključne faktore za stvaranje povoljnog poslovnog okruženja. Međunarodna trgovina također može pozitivno uticati na stvaranje radnih mjesta i povećanje prihoda domaćinstava. Povećanje izvoza može dovesti do otvaranja novih radnih mjesta u sektorima kao što su poljoprivreda, rudarstvo i proizvodnja, što direktno doprinosi smanjenju siromaštva.

Ključno je, međutim, osigurati da su ovi poslovi pristojno plaćeni i da se poštuju radnička prava.

3.4. Profili odabranih afričkih zemalja

Centralnoafrička Republika

Centralnoafrička Republika je zemlja koja je smještena u kontinentalnom dijelu afričkog kontinenta i koja nema pristup otvorenom moru. Njena površina iznosi 622.980 kilometara kvadratnih, što čini 2% ukupne površine afričkog kontinenta. Centralnoafrička Republika bila je kolonija Francuske sve do sticanja nezavisnosti.

Demografski podaci prema UNICEF-u ukazuju da Centralnoafrička Republika ima populaciju od 5.742.315 stanovnika, s visokom stopom smrtnosti djece ispod pet godina od 96,8 umrlih na 1.000 novorođenih.

Bruto domaći proizvod po stanovniku iznosio je 490,14 USD u 2022. godini, a stopa rasta 0,5%.

Centralnoafrička Republika članica je Svjetske trgovinske organizacije (WTO) od 31.05.1995. godine, a članica Generalnog sporazuma o carinama i trgovini od 03.05.1963. godine.

Međunarodni monetarni fond svrstao je Centralnoafričku Republiku u grupu zemalja koje su resursno intenzivne, ali nisu ovisne o izvozu nafte.

Čad

Čad je, kao i Centralnoafrička Republika, kontinentalna zemlja Afrike, koja nema pristup otvorenom moru. Do sticanja nezavisnosti bio je također kolonija Francuske. Površina Čada iznosi 1.284.000 kilometara kvadratnih, a broj stanovnika 18.278.568 (prema podacima UNICEF-a).

Član je WTO od 19.10.1996. godine, a članica Generalnog sporazuma o carinama i trgovini od 12.11.1963. godine.

Prema podacima UNICEF-a stopa smrtnosti djece ispod pet godina iznosi 102,9 umrlih na 1.000 novorođenčadi.

Bruto domaći proizvod po stanovniku iznosio je 942,74 USD u 2022. godini. Stopa rasta je 3,1%.

Čad je od strane MMF-a svrstan u grupu kao zemlja izvoznica nafte.

Demokratska Republika Kongo

Demokratska Republika Kongo (DR Kongo) je zemlja u srednjoj Africi sa izlazom na Atlanski okean na zapadu. Sa površinom od 2.345.000 kilometara kvadratnih predstavlja najveću zemlju od pet posmatranih zemalja Afrike. DR Kongo je za vrijeme kolonijalnih osvajanja bila kolonija Belgije.

Prema podacima UNICEF-a, ima 102.262.808 stanovnika. Stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina iznosi 75,6 umrlih na 1.000 novorođenih beba.

Bruto domaći proizvod po stanovniku iznosio je 681,06 USD u 2022. godini. Stopa rasta 8,8%.

Kao i Centralnoafrička Republika, DR Kongo je od strane MMF-a svrstana u grupu zemalja koje su resursno intenzivne, ali nisu ovisne od izvozu nafte.

Ujedinjena Republika Tanzanija

Ujedinjena Republika Tanzanija je zemlja istočne Afrike, koja izlazi na Indijski okean. Ima površinu od 945.087 kilometara kvadratnih.

Ujedinjena Republika Tanzanija je do proglašenja nezavisnosti bila kolonija Ujedinjenog Kraljevstva.

Ima populaciju od 67.438.106 stanovnika prema podacima UNICEF-a. Stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina iznosi 40,5 na 1.000 novorođenih beba.

Bruto domaći proizvod po stanovniku iznosio je 1.210 USD u 2022. godini. Stopa rasta 4,7%.

Međunarodni monetarni fond Ujedinjenu Republiku Tanzaniju svrstava u zemlje Subsaharske Afrike koje su resursno intenzivne, ali nisu ovisne o izvozu nafte.

Zambija

Zambija je zemlja koja se nalazi u južnom dijelu afričkog kontinenta, bez pristupa otvorenom moru. Površina iznosi 752.614 kilometara kvadratnih. Zambija, prema podacima UNICEF-a, ima 20.569.737 stanovnika. Stopa smrtnosti djece ispod pet godina iznosi 55,6 umrlih na 1.000 novorođenih beba.

Bruto domaći proizvod po stanovniku iznosio je 1.450 USD u 2022. godini. Stopa rasta 5,2%.

Zambija je od strane MMF-a svrstana u resursno intenzivne ekonomije koje nisu ovisne od izvoza nafte.

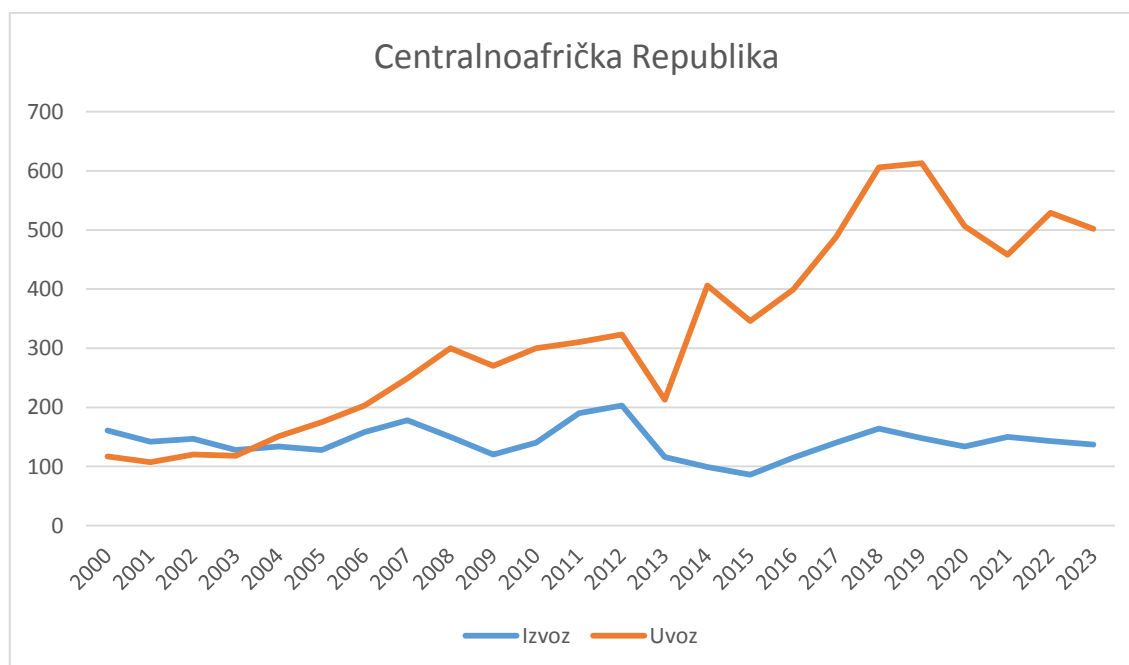
4. MEĐUNARODNA TRGOVINA ODABRANIH AFRIČKIH ZEMALJA

U ovom dijelu rada analizirana je međunarodna trgovina odabranih afričkih zemalja, s posebnim fokusom na geografsku i robnu koncentraciju uvozno-izvoznih tokova. Obim izvoza i uvoza prikazan je kroz kvantitativne podatke koji ilustriraju dinamiku trgovinske razmjene tokom posmatranog perioda. Prikazana je također geografska struktura u smislu identifikacije ključnih trgovinskih partnera i regionalnih razlika u obimu i vrsti razmjene. Analizirana je i robna struktura, te identifikovane glavne grupe proizvoda koje čine izvoz i uvoz odabranih afričkih zemalja. Korištenjem Gini-Hirschmanovog indeksa analizirana je koncentracija trgovinskih tokova.

4.1. Obim i trend izvoznog-uzvoznih tokova

Analizu međunarodne trgovine odabranih afričkih zemalja započinjemo analizom vrijednosti i trenda izvoza i uvoza po zemljama u periodu 2000-2023. godine. Utvrđena je pozicija afričkih zemalja na globalnoj listi izvoza odnosno uvoza u navedenom periodu, a grafičkim prikazom dodatno se ističu periodi trgovinskog suficita i deficita afričkih zemalja.

Grafikon 1. Prikaz kretanja izvoza i uvoza Centralnoafričke Republike (2000-2023.)

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka UNCTAD-a

Tokom 2000. godine ukupni svjetski izvoz robe iznosio je 6.453.999 miliona USD, pri čemu je Centralnoafrička Republika zauzimala 166. mjesto u globalnom izvozu sa izvozom od 161 milion USD. Deset godina kasnije, 2010. godine, Centralnoafrička

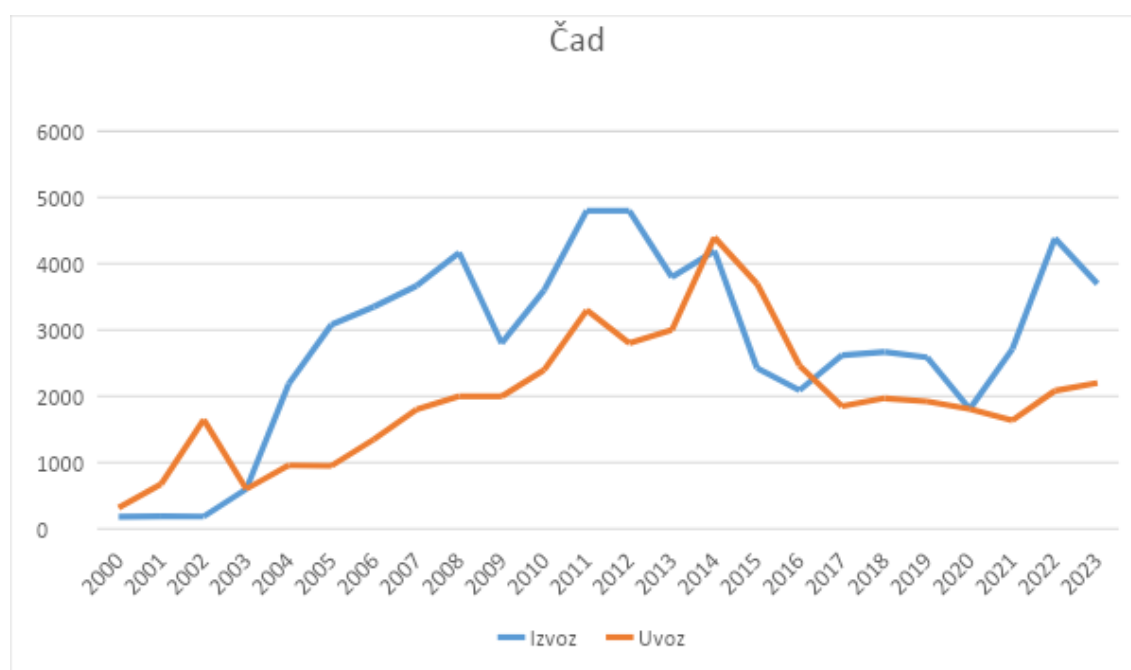
Republika je nazadovala na 173. mjesto sa izvozom od 173 miliona USD, zatim na 177. mjesto u 2019. te na 180. mjesto (136 miliona USD) u 2023. godini.

Što se tiče uvoza, početkom 21. vijeka, Centralnoafrička Republika je uvezla robu vrijednu 117 miliona USD, zauzimajući 184. mjesto na svjetskoj listi uvoza. Tokom deset godina, uvoz je porastao na 300 miliona USD u 2010. godini, ali je zemlja pala na 185. mjesto. Godinu prije izbijanja pandemije, 2019. godine, uvoz je dostigao vrhunac od 612,7 miliona USD (181. mjesto).

Međutim, prema posljednjim dostupnim podacima iz 2023. godine, uvoz u Centralnoafričku Republiku smanjio se na 189 miliona USD, a zemlja je dospjela na 189. mjesto na svjetskoj listi uvoza.

Centralnoafrička Republika u 21. vijek ulazi sa suficitom trgovinskog bilansa. Od 2000. godine uvoz Centralnoafričke Republike nadmašuje izvoz, što ukazuje na dugogodišnji trgovinski deficit. Uvoz je posebno porastao nakon 2012. godine, dostigavši vrhunac 2018. godine nakon čega ponovo opada poslije 2020. godine. Izvoz, s druge strane, ostaje stabilan s manjim oscilacijama, pokazujući ograničene kapacitete zemlje za ekonomski rast kroz izvoznu trgovinu.

Grafikon 2. Prikaz kretanja izvoza i uvoza Čada (2000-2023.)

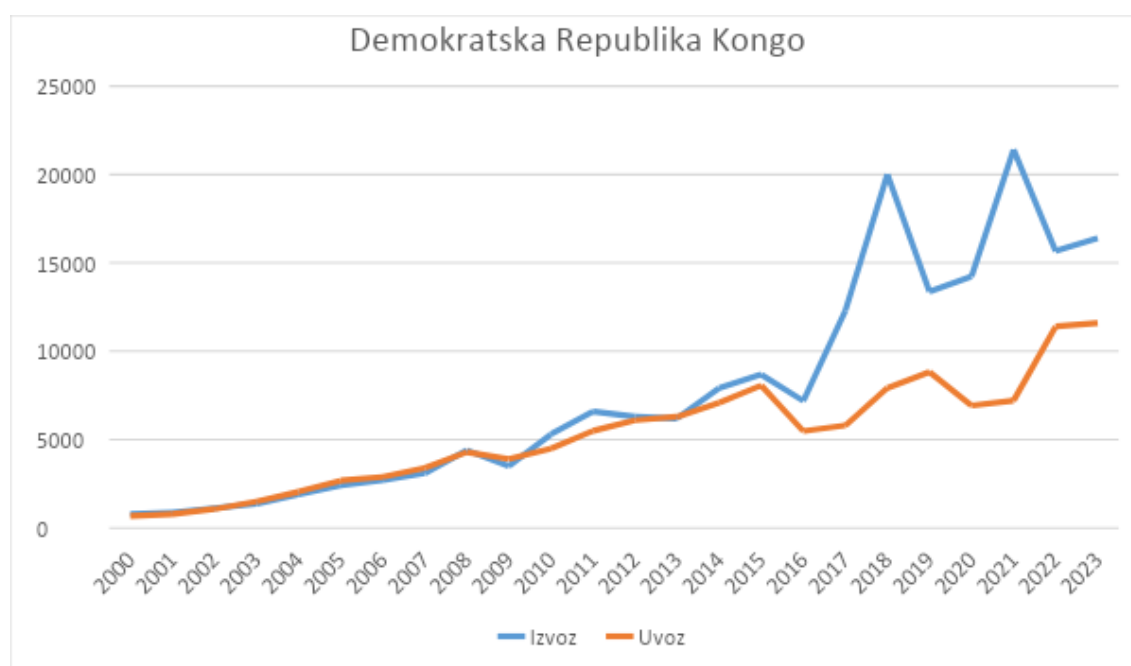
Izvor: Priredio autor na osnovu podataka UNCTAD-a

Početkom 21. vijeka, izvoz proizvoda iz Čada bio je manji od ukupnog uvoza. U 2000. godini, izvoz iz Čada iznosio je 183 miliona USD, čime je zauzimao 165. mjesto na svjetskoj rang listi, dok je uvoz iznosio 317 miliona USD, pozicionirajući Čad na 171. mjesto. Do 2003. godine, uvoz i izvoz su se izjednačili na 601 milion USD. Tokom narednih deset godina, izvoz je nadmašivao uvoz, dostigavši 3.600 miliona USD u 2010.

godini. Najveća vrijednost izvoza postignuta 2011. i 2012. godine i iznosila je 4.800 miliona USD. U 2014. i 2020. godini izvoz i uvoz su se izjednačili, ali je nakon pandemije izvoz ponovo nadmašio uvoz. U 2023. godini, izvoz Čada iznosio je 3.700 miliona USD, a uvoz 2.200 miliona USD.

Čad pokazuje periodične oscilacije u trgovinskom bilansu, s naglašenim suficitom u periodima od 2010. do 2014. godine kada izvoz značajno nadmašuje uvoz. Međutim, nakon 2014. godine dolazi do pada izvoza, dok je uvoz postao stabilniji, što vodi smanjenju suficita. Tokom perioda od 2015. do 2023. godine, vidljiv je balans između uvoza i izvoza, uz povremene skokove u izvozu.

Grafikon 3. Prikaz kretanja izvoza i uvoza DR Kongo (2000-2023.)

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka UNCTAD-a

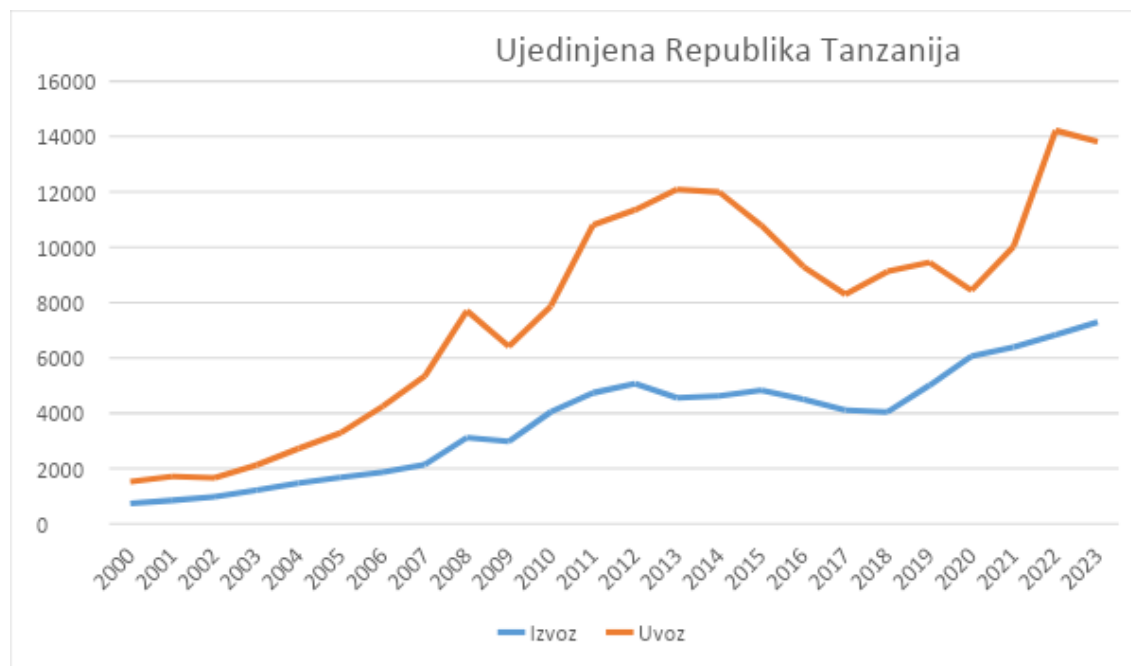
Od 2000. godine, izvoz iz DR Kongo bilježi kumulativni porast. Na početku 21. vijeka, izvoz je iznosio 807 miliona USD, dok je uvoz bio 683 miliona USD. Tokom narednih deset godina i izvoz i uvoz su porasli. Izvoz je dostigao vrhunac prije pandemije korona virusa 2018. godine, kada je iznosio 20.004 miliona USD. Godinu kasnije, 2019. godine, izvoz je pao na 13.382 miliona USD, dok je uvoz bio 8.825 miliona USD.

Krajem pandemije, 2021. godine, izvoz je dostigao najveću vrijednost u ovom vijeku, iznoseći 21.412 miliona USD. U 2023. godini, izvoz je iznosio 16.400 miliona USD, dok je uvoz dostigao najveću vrijednost od 11.600 miliona USD. DR Kongo je u prvih 23 godina 21. vijeka napredovala na svjetskoj rang listi, pomjerivši se sa 127. mjesta na 82. mjesto u izvozu, te sa 145. mjesta na 106. mjesto u uvozu.

DR Kongo održava ravnotežu trgovinskog bilansa od početka 21. stoljeća, pa sve do 2010. godine kada trgovinski bilans pokazuje snažan rast izvoza, s naglim povećanjem u 2018. i

2020. godini. To je rezultiralo velikim trgovinskim suficitom, jer je uvoz rastao znatno sporije. Uprkos povremenim oscilacijama, izvoz je konstantno veći od uvoza, što upućuje na relativno pozitivan trgovinski bilans zemlje u novijem periodu.

Grafikon 4. Prikaz kretanja izvoza i uvoza Ujedinjene Republike Tanzanije (2000-2023.)

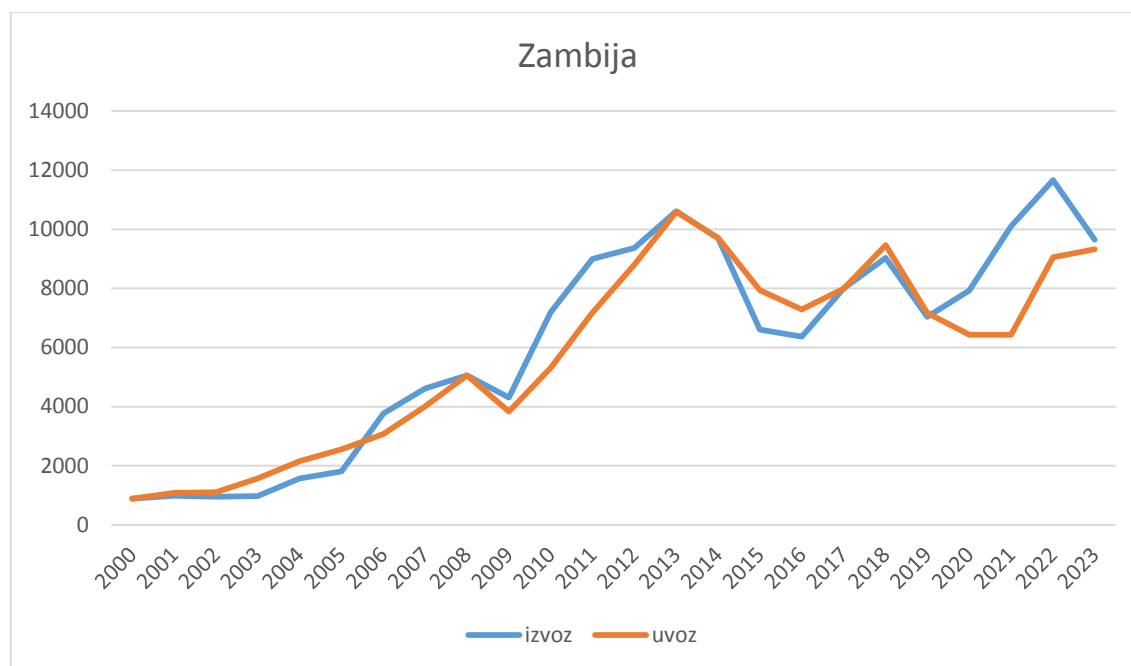

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka UNCTAD-a

Od početka 21. vijeka, uvoz i izvoz Ujedinjene Republike Tanzanije bilježe kumulativni rast, pri čemu je izvoz uvijek bio manji od uvoza. U 2000. godini, izvoz iz Tanzanije iznosio je 734 miliona USD, dok je uvoz bio 1.524 miliona USD. Tokom naredne decenije, vrijednosti izvoza i uvoza su značajno porasle. Do 2019. godine izvoz iz Tanzanije porastao je na 5.005 miliona USD, dok je uvoz iznosio 9.452 miliona USD. Tokom pandemije korona virusa došlo je do smanjenja uvoza i rasta izvoza. U periodu nakon pandemije uvoz je eksponencijalno rastao i dostigao svoju najveću vrijednost od 14.219 miliona USD u 2022. godini, dok je 2023. godine došlo do blagog smanjenja uvoza na 13.817 miliona USD. Istovremeno, izvoz je dostigao svoju najveću vrijednost u 2023. godini, iznoseći 7.292 miliona USD.

Trgovinski bilans Ujedinjene Republike Tanzanije u toku 23 godine ovog vijeka je u konstantnom deficitu, jer su vrijednosti uvoza konstantno veće od izvoza. Uvoz je tokom cijelog posmatranog perioda viši od izvoza, s posebno velikim skokom od 2016. do 2023. godine. Izvoz pokazuje stalan, ali umjeren rast, dok uvoz naglo raste, posebno nakon 2015. godine.

Grafikon 5. Prikaz kretanja izvoza i uvoza Zambije (2000-2023.)

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka UNCTAD-a

Izvoz robe iz Zambije, na početku ovog stoljeća iznosio je 892 miliona USD, dok je uvoz robe bio nešto manji i iznosio je 888 miliona USD. U 2010. godini, izvoz je dostigao 7.200 miliona USD, dok je uvoz iznosio 5.321 milion USD. Godinu prije izbijanja pandemije korona virusa, uvoz robe u Zambiju imao je veću vrijednost od izvoza - 7.173 miliona USD naspram 7.039 miliona USD. Vrijednost izvoza dostigla je vrhunac tokom pandemijske 2022. godine rastući do nivoa od 11.664 miliona USD, dok je uvoz iznosio 9.324 miliona USD. U 2023. godini vrijednost izvoza robe iz Zambije iznosila je 9.652 miliona USD, a vrijednost uvoza bila je 9.324 miliona USD.

U Zambiji izvoz i uvoz bilježe značajan rast kroz godine, sa povremenim fluktuacijama. Između 2008. i 2014. godine izvoz pokazuje značajan rast, ali se primjećuju oscilacije nakon tog perioda. Sličan trend primijećen je i kod uvoza. Nakon 2020. godine i izvoz i uvoz pokazuju porast, s tim da je izvoz za kratko nadmašio uvoz tokom 2022. godine. Ova zemlja pokazuje trend jačanja trgovine, s tim da su i uvoz i izvoz bili sličnog nivoa tokom većeg dijela perioda.

4.2. Analiza strukture izvozno-uvoznih tokova

4.2.1. Geografska struktura i koncentracija

4.2.1.1. Geografska struktura

Pet odabranih afričkih zemalja - Centralnoafrička Republika, Čad, DR Kongo, Ujedinjena Republika Tanzanija i Zambija, predstavljaju raznolike geografske i ekonomske pejzaže

subsaharske Afrike. Svaka od ovih zemalja posjeduje specifične prirodne resurse, što u velikoj mjeri oblikuje njihove trgovinske odnose i ekonomske strategije.

Tabela 4. Izvoz Centralnoafričke Republike – pet glavnih izvoznih partnera

Izvoz Centralnoafričke Republike – pet glavnih izvoznih partnera (2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Belgija	69,3%	Belgija	22,8%	Senegal	45,6%	UAE	39,8%
2.	Francuska	5,72%	Kina	16%	Kina	19,9%	Italija	11%
3.	Španija	5,61%	Francuska	11,8%	UAE	11,4%	Pakistan	10%
4.	Njemačka	3,34%	Maroko	7,49%	Francuska	4,48%	Kina	9,72%
5.	Portugal	2,27%	Izrael	4,25%	Italija	1,64%	Francuska	6,37%

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC

U periodu od 2000. do 2022. godine, Centralnoafrička Republika je zabilježila značajne promjene u geografskoj strukturi izvoza. U 2000. godini najveći dio izvoza bio je usmjeren prema evropskim zemljama, pri čemu je Belgija predvodila apsorbujući 69,3% ukupnog izvoza ove afričke zemlje. Ostali značajni partneri uključivali su Francusku, Španiju, Njemačku i Portugal, što jasno pokazuje dominaciju evropskih tržišta kao izvoznih destinacija tom periodu.

Deset godina kasnije, u 2010. godini, Belgija je ostala najveći izvozni partner, ali s znatno manjim udjelom od 22,8%. Kina je zauzela drugo mjesto sa 16%, a prisustvo evropskih zemalja je počelo opadati s Francuskom na trećem mjestu. Na listi su se pojavile i zemlje izvan Evrope, poput Maroka i Izraela, što ukazuje na početak diversifikacije izvoznih tržišta.

U 2019. godini, Senegal je postao najveći izvozni partner Centralnoafričke Republike s 45,6% udjela, što je značajna promjena u odnosu na prethodne godine. Kina je ostala važan partner s 19,9% izvoza, dok su Ujedinjeni Arapski Emirati (UAE) i dalje zadržali značajan udio. Ova godina je označila zaokret prema većoj saradnji s afričkim i azijskim zemljama.

Nakon pandemije Covid-19, u 2022. godini, UAE su se istaknuli kao najveći izvozni partner s 39,8% udjela, a Italija je zauzela drugo mjesto s 11%. Azijske zemlje, posebno Kina i UAE, postale su dominantni partneri, dok je evropski udio značajno opao.

Ove promjene u strukturi izvoznih partnera ukazuju na pomak u ekonomskim strategijama i prilagodbu globalnim ekonomskim trendovima. Evropske zemlje koje su dominirale početkom 2000-ih, ustupile su mjesto azijskim i afričkim tržištima, što je rezultat kako promjena u globalnoj trgovini, tako i potrebe za diversifikacijom izvoza.

Tabela 5. Uvoz Centralnoafričke Republike – pet glavnih uvoznih partnera

Uvoz Centralnoafričke Republike – pet glavnih uvoznih partnera (2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Francuska	45,6%	Holandija	26,7%	SAD	22,9%	Kamerun	27,7%
2.	Kamerun	9,12%	Južna Koreja	13,4%	Kamerun	14,9%	SAD	8,49%
3.	Japan	7,22%	Francuska	12%	DR Kongo	8,48%	Kina	7,42%
4.	Belgija	4,96%	Kamerun	10,7%	Kina	8,17%	Francuska	5,82%
5.	Njemačka	3,62%	Kina	5,73%	Indija	7,75%	Južna Koreja	5,37%

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Početak 21. stoljeća uvoz Centralnoafričke Republike bio je izrazito koncentriran na bivšu kolonijalnu silu, Francusku, iz koje je poticalo 45,6% ukupnog uvoza. Pored Francuske, značajni uvoznici bili su Kamerun, Japan, Belgija i Njemačka. Ova struktura uvoza odražava snažne historijske i ekonomske veze sa evropskim zemljama, posebno s Francuskom.

Međutim, do 2010. godine uvozna struktura je doživjela značajnu diversifikaciju. Francuska je zadržala značajan udio u uvozu, ali se spustila na treće mjesto s 12%. Ovaj period karakteriše pojačana globalizacija i otvaranje prema azijskim zemljama, što je dovelo do smanjenja ovisnosti o evropskim tržištima.

U 2019. godini nijedna evropska zemlja nije se nalazila među prvih pet uvoznih partnera Centralnoafričke Republike. Sjedinjene Američke Države su postale najveći uvoznici s 22,9% udjela, a slijedili su Kamerun i DR Kongo, što ukazuje na rastući utjecaj afričkih zemalja u trgovinskoj strukturi. Kina i Indija, kao ključni azijski partneri, također su zauzimali značajna mjesta, što dodatno potvrđuje trend diversifikacije uvoza.

Poslije pandemije Covid-19, u 2022. godini, Kamerun je postao najveći uvoznici s 27,7% udjela, dok su SAD zadržale poziciju među prvih 5, ali je učešće opalo za više od 14 procentnih poena. Kina je zauzela treće mjesto, a Francuska se vratila među glavne uvoznike s 5,82% udjela. Ova post-pandemijska struktura uvoza ukazuje na obnovljene trgovačke veze s ključnim globalnim igračima i prilagođavanje novim ekonomskim uslovima.

Promjene u strukturi uvoznih partnera Centralnoafričke Republike odražavaju dinamične ekonomske prilike i izazove s kojima se zemlja suočava. Dok je početak 21. stoljeća obilježen snažnom ovisnošću o evropskim zemljama, kasniji period pokazuje rastuću

diversifikaciju i integraciju s globalnim tržištima. Ovaj trend diversifikacije je ključan za ekonomski razvoj, jer smanjuje rizike povezane s prekomjernom ovisnošću o ograničenom broju trgovinskih partnera i omogućava pristup širem spektru proizvoda i usluga.

Tabela 6. Izvoz Čada – pet glavnih izvoznih partnera

Izvoz Čada – pet glavnih izvoznih partnera (2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Portugal	30,2%	SAD	70%	Kina	31,5%	Njemačka	25,1%
2.	Njemačka	15,7%	Kina	14,5%	Indija	20%	Kina	21,3%
3.	Francuska	5,55%	Nigerija	9,07%	UAE	19,9%	UAE	20,1%
4.	SAD	4,88%	Njemačka	2,67%	SAD	10,7%	Tajvan	11,7%
5.	Poljska	4,8%	Francuska	1,53%	Francuska	6,43%	Francuska	9,55%

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

U 2000. godini, najveći izvozni partneri Čada bile su evropske zemlje, s Portugalom na prvom mjestu, koji je primao 30,2% ukupnog izvoza iz Čada. Njemačka je slijedila s 15,7%, dok su Francuska, SAD i Poljska također bile među glavnim partnerima. Ova struktura odražava tradicionalne ekonomske veze Čada s evropskim zemljama i SAD.

Deset godina kasnije, 2010. godine, došlo je do dramatične promjene u izvoznim partnerima. Sjedinjene Američke Države su postale dominantni partner, primajući 70% izvoza iz Čada. Kina je također zauzela značajno mjesto s 14,5%, a Nigerija se pojavila kao važan afrički partner s 9,07%. Ova koncentracija izvoza prema SAD i pojava novih partnera iz Azije i Afrike označava preusmjeravanje trgovinskih tokova Čada.

U 2019. godini azijske ekonomije su postale dominantne u izvoznom spektru Čada. Kina je bila najveći izvozni partner s 31,5% udjela, dok su Indija i UAE činili 20% i 19,9% izvoza, respektivno. Sjedinjene Američke Države su zadržale značajnu poziciju s 10,7%, ali je njihov udio u izvozu značajno opao u odnosu na 2010. godinu. Ukupno gledajući, 71,4% izvoza iz Čada u 2019. godini bilo je usmjereno prema azijskim zemljama, što ukazuje na snažan pomak prema Aziji kao ključnom tržištu.

Poslije pandemije Covid-19, u 2022. godini, azijske zemlje su nastavile dominirati u izvozu Čada, iako je jedna evropska zemlja – Njemačka – preuzela vodeću poziciju s 25,1% udjela. Kina je slijedila s 21,3%, a UAE i Tajvan zauzeli su značajne udjele s 20,1% i 11,7%. Francuska se također vratila među glavne izvozne partnere s 9,55%. Ova post-pandemijska struktura izvoza ukazuje na kontinuiranu važnost azijskih tržišta, uz obnovljeni interes za evropske partnere.

Početak 21. stoljeća bio je obilježen snažnim vezama s evropskim zemljama, a kasniji periodi pokazuju rastuću važnost azijskih i afričkih tržišta. Ove promjene u trgovinskoj strategiji pomažu Čadu da diverzifikuje svoja tržišta i smanji ovisnost o ograničenom broju partnera.

Tabela 7. Uvoz Čada – pet glavnih uvoznih partnera

Uvoz Čada – pet glavnih uvoznih partnera (2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Francuska	44,9%	Kamerun	25,5%	Kina	25,7%	Kina	25,4%
2.	SAD	8,57%	Kina	23,4%	Kamerun	10,2%	UAE	20,4%
3.	Kamerun	8,29%	Francuska	12,5%	Francuska	8,79%	Francuska	7,43%
4.	Portugal	4,15%	SAD	6,3%	SAD	7,17%	SAD	7,12%
5.	Belgija	3,45%	Nigerija	2,78%	Indija	4,84%	Belgija	6,8%

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

U 2000. godini, uvoz Čada bio je izrazito koncentriran na bivšu kolonijalnu silu, Francusku, koja je činila 44,9% ukupnog uvoza. Slijedile su SAD s 8,57% i Kamerun s 8,29%. Do 2010. godine došlo je do značajne diversifikacije uvoza. Kamerun je postao najveći uvozni partner s 25,5% udjela, dok je Kina zauzela drugo mjesto s 23,4%. Francuska je pala na treće mjesto s 12,5%, dok su se SAD i Nigerija također našle među prvih pet. Ova promjena odražava rastući utjecaj azijskih ekonomija i regionalnih afričkih zemalja kao zemalja porijekla čadskog uvoza.

Do 2019. godine Kina je preuzela vodeću poziciju s 25,7% ukupnog uvoza u Čad. Kamerun je zadržao značajnu ulogu, ali je njegov udio pao na 10,2%. Francuska je bila

treća s 8,79%, dok su SAD i Indija zauzimale četvrto i peto mjesto. Ovaj trend ukazuje na jačanje trgovačkih veza s Azijom i diversifikaciju uvoznih partnera.

Nakon pandemije Covid-19, u 2022. godini, Kina je zadržala prvo mjesto s 25,4% udjela u uvozu. Ujedinjeni Arapski Emirati su postali drugi najveći partner s 20,4%, dok su Francuska, SAD i Belgija također ostale među prvih pet. Ova post-pandemijska struktura uvoza pokazuje obnovljene i stabilne trgovačke veze s ključnim globalnim ekonomijama.

Promjene u strukturi uvoznih partnera Čada odražavaju dinamične globalne ekonomske uslove i prilagodbu zemlje tim promjenama. Dok je početak 21. stoljeća bio obilježen snažnom ovisnošću o Francuskoj, kasniji periodi pokazuju rastući utjecaj azijskih zemalja, posebno Kine.

Tabela 8. Izvoz DR Kongo – pet glavnih izvoznih partnera

Izvoz DR Kongo – pet glavnih izvoznih partnera (2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Belgija	61,7%	Kina	45,5%	Kina	37,3%	Kina	54,5%
2.	SAD	18,2%	Zambija	23%	UR Tanzanija	10,9%	Singapur	4,78%
3.	Finska	6,87%	SAD	10,1%	UAE	8,66%	UAE	4,57%
4.	Italija	2,28%	Belgija	3,59%	Južna Afrika	5,59%	Hong Kong	4,36%
5.	Holandija	2,08%	Saudijsk a Arabija	3,6%	Singapur	4,68%	UR Tanzanija	4,11%

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Demokratska Republika Kongo, bivša kolonija Belgije, koja je bogata prirodnim resursima, na početku 21. stoljeća imala je snažnu trgovinsku vezu sa svojim bivšim kolonizatorom. Belgija je bila glavno izvozno odredište, zauzimajući prvo mjesto sa čak 61,7% ukupnog izvoza iz DR Kongo. Slijedile su SAD i tri evropske ekonomije: Finska, Italija i Holandija.

Nakon deset godina primat je preuzela azijska ekonomija, Kina, s udjelom od 45,5% u izvozu DR Konga. Na drugom mjestu se našla afrička ekonomija, Zambija, s 23%. Zapadne zemlje su pale na treće i četvrto mjesto, s udjelima od 10,1% za SAD i 3,59% za Belgiju.

Do 2019. godine Kina je zadržala prvo mjesto kao najveće izvozno tržište za DR Kongo, iako je njen udio smanjen na 37,3%. Na drugom mjestu je bila Ujedinjena Republika Tanzanija s udjelom od 10,9%. U prvih pet izvoznih partnera više se nije nalazila niti jedna zapadna ekonomija; umjesto toga, na listi top partnera su dominirale azijske i afričke zemlje.

Nakon pandemije Covid-19, u 2022. godini, u prvih pet najvećih izvoznih partnera DR Kongo ponovno nije bila prisutna nijedna zapadna zemlja. Prva četiri partnera su bila iz Azije, a Kina je zauzela prvo mjesto s udjelom od 54,5% ukupnog izvoza. Singapur, UAE i Hong Kong slijedili su kao ključni azijski partneri. Na petom mjestu se našla jedina afrička zemlja - Ujedinjena Republika Tanzanija. Ove promjene u strukturi izvoznih partnera odražavaju promjene u globalnim ekonomskim odnosima i jačanje trgovinskih veza DR Kongo s azijskim zemljama. Kina se pojavila kao dominantni izvoznik, preuzimajući značajan dio izvoza iz ove afričke zemlje.

Tabela 9. Uvoz DR Kongo – pet glavnih uvoznih partnera

Uvoz DR Kongo – pet glavnih uvoznih partnera (2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Belgija	21,8%	Južna Afrika	20,3%	Kina	21,8%	Kina	32,9%
2.	Južna Afrika	20,7%	Kina	11,4%	SAD	19%	Zambija	9,8%
3.	Francuska	6,47%	Zambija	7,73%	Južna Afrika	10,1%	Južna Afrika	9,54%
4.	Zambija	6,23%	Belgija	7,5%	Zambija	8,31%	UAE	4,77%
5.	Obala Slonovače	5,29%	Nigerija	6,78%	Indija	3,67%	Indija	4,43%

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

U 2000. godini najveći uvoznik u DR Kongo bila je Belgija sa 21,8% ukupnog udjela u uvozu u ovu afričku ekonomiju. Slijedila je Južna Afrika sa 20,7%, a zatim Francuska, Zambija i Obala Slonovače. Tada su zemlje uvoznice bile uglavnom iz Evrope i Afrike. Do 2010. godine prvo mjesto je zauzela Južna Afrika sa 20,3%, dok se pojavila i jedna azijska ekonomija, Kina, koja je bila na drugom mjestu sa 11,4% ukupnog uvoza.

U 2019. godini Kina je preuzela primat i prvu poziciju sa 21,8% udjela u uvozu DR Kongo. Slijedile su SAD, Južna Afrika, Zambija i Indija. Zanimljivo je da se na listi pet najvećih uvoznica nije nalazila niti jedna zemlja iz Evrope.

U 2022. godini Kina je dodatno povećala svoj udio na 32,9%. Na drugom mjestu se našla Zambija, a zatim Južna Afrika, UAE i Indija. Na listi pet najvećih uvoznih partnera DR Kongo ponovo nije bilo zapadnih ekonomija.

Ove promjene u strukturi uvoznih partnera odražavaju značajne promjene u globalnim trgovinskim odnosima i ekonomskom utjecaju. Kina je očigledno postala dominantni uvoznik u DR Kongo, dok su se afričke i azijske zemlje pojavile kao važni trgovinski partneri, što pokazuje promjenu u trgovinskoj orijentaciji zemlje.

Tabela 10. Izvoz Ujedinjene Republike Tanzanije – pet glavnih izvoznih partnera

Izvoz Ujedinjene Republike Tanzanije – pet glavnih izvoznih partnera (2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Velika Britanija	16,9%	Švicarska	15,8%	Južna Afrika	15,5%	Indija	27,2%
2.	Indija	9,76%	Kina	13,7%	Indija	14,2%	UAE	10,7
3.	Tanzanija	9,22%	Južna Afrika	10,3%	UAE	8,16%	Južna Afrika	9,38%
4.	Njemačka	6,59%	Indija	6,46%	Uganda	7,85%	Kenija	4,81%
5.	Belgija	6,35%	Kenija	6,68%	Kina	5,83%	Ruanda	4,73%

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

U 2000. godini Ujedinjena Republika Tanzanija najviše je izvozila u Veliku Britaniju - 16,9% svog ukupnog izvoza. Na drugom mjestu se nalazila Indija sa 9,76%. Za razliku od

ostalnih analiziranih afričkih zemalja, Tanzanija pokazuje veću geografsku diversifikaciju izvoza, jer partneri koji su na prvom mjestu čine ispod 30% ukupnog izvoza. U drugim odabranim zemljama, partneri koji su na prvom mjestu prelaze 30% učešća.

Do 2010. godine Švicarska je preuzela prvo mjesto sa 15,8% ukupnog izvoza, dok je Kina zauzela drugo mjesto sa 13,7%. Južna Afrika, Indija, i Kenija su također bili značajni trgovinski partneri, što pokazuje kontinuitet u diversifikaciji izvoznih tržišta.

U 2019. godini Južna Afrika je postala glavni trgovinski partner sa 15,5% udjela u izvozu. Slijedila je Indija sa 14,2%, dok su UAE, Uganda, i Kina također bili među prvih pet partnera. Ovo pokazuje daljnju diversifikaciju, sa značajnim partnerima iz Afrike, Azije i Bliskog Istoka.

Do 2022. godine Indija je sa 27,2% udjela preuzela dominantnu ulogu kao glavna destinacija izvoza Tanzanije. Ujedinjeni Arapski Emirati i Južna Afrika su slijedili, dok su Kenija i Ruanda zaokruživali prvih pet. Iako je udio Indije blizu 30% učešća, ostali partneri su iz različitih geografskih regija, što i dalje odražava relativnu raznovrsnost u izvoznoj strukturi Tanzanije.

Tabela 11. Uvoz Ujedinjene Republike Tanzanije – pet glavnih uvoznih partnera

Uvoz Ujedinjene Republike Tanzanije – pet glavnih uvoznih partnera (2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Južna Afrika	11,2%	Kina	14,8%	Kina	25,1%	Kina	29,6%
2.	Saudijska Arabija	7,85%	Indija	14,3%	Indija	12,2%	Indija	18,3%
3.	Kenija	6,47%	UAE	7,96%	DR Kongo	12,6%	UAE	11,2%
4.	Indija	6,3%	Južna Afrika	7,38%	UAE	8,08%	DR Kongo	5,3%
5.	Velika Britanija	5,74%	Singapur	5,24%	Južna Afrika	3,6%	Saudijska Arabija	2,48%

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

U 2000. godini Ujedinjena Republika Tanzanija najviše je uvozila iz Velike Britanije - 13,3% svog ukupnog uvoza. Slijedile su Južna Afrika sa 10,7%, Švicarska sa 9,96%, Japan sa 8,84% i Saudijska Arabija sa 8,57%.

Do 2010. godine Švicarska je preuzela primat sa 34,4% ukupnog uvoza Tanzanije, dok je Kina zauzela drugo mjesto sa 31,2%. Južna Afrika je pala na treće mjesto sa 5,84%, a DR Kongo i Južna Koreja su se pojavile na listi sa 3,56% i 3,02% uvoza. Ovaj period pokazuje značajan rast uvoza iz Evrope i Azije, posebno iz Švicarske i Kine.

U 2019. godini Švicarska je ostala glavna zemlja porijekla tanzanijskog uvoza sa udjelom od 28,3%, dok je Kina zadržala drugo mjesto sa 15,5%. Indija je ušla na listu sa 3,74%, dok je DR Kongo zabilježila rast na 8,6%. Južna Afrika je ostala prisutna sa 2,91% tanzanijskog uvoza. Promjene u uvoznim partnerima pokazuju rastući značaj afričkih i azijskih ekonomija.

Do 2022. godine Švicarska je zadržala prvo mjesto u geografskoj strukturi tanzanijskog uvoza sa 30,3%, a Kina je povećala udio na 17,5%. Demokratska Republika Kongo je povećala učešće na 10,2%, dok su Pitkernska Ostrva ušla na listu sa 10%. Ujedinjeni Arapski Emirati su zauzeli peto mjesto sa 4,75%. Ovaj period odražava povećanu diversifikaciju uvoznih partnera Ujedinjene Republike Tanzanije, s naglaskom na azijske i afričke ekonomije.

Općenito, kroz posmatrani period od 2000. do 2022. godine, uvoz u Ujedinjenu Republiku Tanzaniju pokazuje trend prema sve većoj diverzifikaciji i uključivanju novih ekonomskih partnera, posebno iz Azije i Afrike.

Tabela 12. Izvoz Zambije – pet glavnih izvoznih partnera

Izvoz Zambije – pet glavnih izvoznih partnera (2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Velika Britanija	13,3%	Švicarska	34,4%	Švicarska	28,3%	Švicarska	30,3%
2.	Južna Afrika	10,7%	Kina	31,2%	Kina	15,5%	Kina	17,5%
3.	Švicarska	9,96%	Južna Afrika	5,84%	Indija	3,74%	DR Kongo	10,2%

4.	Japan	8,84%	DR Kongo	3,56%	DR Kongo	8,6%	Pitkernska Ostrva	10%
5.	Saudijska Arabija	8,57%	Južna Koreja	3,02%	Južna Afrika	2,91%	UAE	4,75%

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Početak 21. stoljeća Velika Britanija je dominirala kao najveće izvozno tržište Zambije sa 13,3% ukupnog izvoza. Južna Afrika je bila drugi po veličini partner sa 10,7%, a slijede Švicarska (9,96%), Japan (8,84%) i Saudijska Arabija (8,57%). U ovom periodu Zambija je održavala snažne trgovinske veze sa evropskim i azijskim ekonomijama.

Deset godina kasnije došlo je do značajne promjene u glavnim izvoznim tržištima Zambije. Švicarska je zauzela vodeću poziciju sa čak 34,4% udjela u ukupnom izvozu Zambije, dok je Kina postala drugi najveći partner sa 31,2%. Južna Afrika je zadržala značajan, ali smanjen udio od 5,84%, a DR Kongo i Južna Koreja su se našle na listi sa 3,56% i 3,02%.

Do 2019. godine Švicarska je ostala na vrhu sa udjelom u zambijskom izvozu od 28,3%, dok je Kina zauzela drugo mjesto sa 15,5%. Indija je postala važan trgovinski partner sa 3,74%, dok je DR Kongo značajno povećala svoj udio na 8,6%. Južna Afrika je pala na peto mjesto sa 2,91%.

U 2022. godini Švicarska je još uvijek dominirala kao najveće izvozno tržište sa 30,3%, dok je Kina nastavila da povećava svoj udio dostigavši 17,5%. DR Kongo je zabilježila značajan rast na 10,2%, a na listi su se pojavila Pitkernska Ostrva sa 10%. Ujedinjeni Arapski Emirati su zauzeli peto mjesto sa 4,75%. Ovaj period odražava dalje jačanje trgovinskih veza sa azijskim i afričkim ekonomijama.

Kroz promatrani period od 2000. do 2022. godine, izvoz Zambije se značajno diversifikovao, s naglaskom na sve veću ulogu azijskih i afričkih partnera. Ove promjene ilustriraju kako su globalni ekonomski trendovi i regionalne ekonomske integracije utjecali na trgovinske veze Zambije.

Tabela 13. Uvoz Zambije – pet glavnih uvoznih partnera

Uvoz Zambije – pet glavnih uvoznih partnera (2000-2022.)					
RB	2000.	2010.	2019.	2022.	

1.	Južna Afrika	54,8%	Južna Afrika	32,3%	Južna Afrika	28,4%	Južna Afrika	26,4%
2.	Zimbabve	6,89%	DR Kongo	22,8%	Kina	13,9%	Ekvatorijalna Gvineja	18,1%
3.	Velika Britanija	5,84%	Kuvajt	8,25%	UAE	11,2%	Kina	13,6%
4.	SAD	3,49%	Kina	6,92%	DR Kongo	6,95%	UAE	7,48%
5.	Kina	3,22%	Indija	2,75%	Indija	4,26%	DR Kongo	6,45%

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Početak 2000. godine Južna Afrika je bila dominantni uvozni partner Zambije, sa 54,8% ukupnog uvoza. Ovo ukazuje na snažnu ekonomsku vezu između ovih susjednih zemalja. Zimbabve je bio drugi po važnosti partner sa 6,89%, a slijedili su Velika Britanija (5,84%), SAD (3,49%) i Kina (3,22%).

Do 2010. godine struktura uvoznih partnera se značajno promijenila. Iako je Južna Afrika zadržala prvo mjesto, njen udio je opao na 32,3%. DR Kongo je postala važan uvozni partner sa 22,8%, dok su Kuvajt (8,25%), Kina (6,92%) i Indija (2,75%) ušli među prvih pet. Ovaj period odražava diversifikaciju uvoznih partnera Zambije i povećanje uvoza iz azijskih i afričkih zemalja.

U 2019. godini Južna Afrika je ostala najveći uvozni partner sa 28,4%, ali je Kina postala značajan uvozni izvor sa 13,9%. Ujedinjeni Arapski Emirati su se pojavili kao važan partner sa 11,2%, a slijedili su DR Kongo (6,95%) i Indija (4,26%). Ovaj period pokazuje daljnje smanjenje dominacije Južne Afrike, te rastuću ulogu azijskih i afričkih ekonomija.

Do 2022. godine Južna Afrika je i dalje bila vodeći uvozni partner sa 26,4%, ali je njen udio nastavio da opada. Ekvatorijalna Gvineja je zabilježila značajan rast na 18,1%, dok je Kina zauzela treće mjesto sa 13,6%. Ujedinjeni Arapski Emirati (7,48%) i DR Kongo (6,45%) su nastavili da igraju važnu ulogu u uvozu Zambije.

4.2.1.2. Geografska koncentracija

Geografska koncentracija trgovine istražuje u kojoj mjeri su uvozni i izvozni tokovi koncentrisani na određena geografska područja ili zemlje. Visoka geografska koncentracija može ukazivati na zavisnost od nekoliko trgovinskih partnera, što može predstavljati rizik po ekonomsku stabilnost zemlje, dok niska koncentracija sugerise diverzifikaciju i smanjenje rizika.

Gini-Hirschmanov indeks korišten je za procjenu koncentracije, a izračunat je pomoću sljedećih formula:

Geografski koeficijent koncentracije izvoza:

$$G_{jx}=100 \sqrt{\sum \left(\frac{X_{sj}}{X_j}\right)^2}$$

Gdje je: G_{jx} – geografski koeficijent koncentracije izvoza za zemlju j ; X_{sj} – vrijednost izvoza zemlje j u zemlju ili region s u određenom periodu; X_j – ukupna vrijednost izvoza zemlje j u istom periodu.

Geografski koeficijent koncentracije uvoza:

$$G_{jm} = 100 \sqrt{\sum \left(\frac{M_{sj}}{M_j}\right)^2}$$

Gdje je: G_{jm} – geografski koeficijent koncentracije uvoza za zemlju j ; M_{sj} – vrijednost uvoza zemlje j iz zemlje ili regiona s u određenom periodu; M_j – ukupna vrijednost uvoza zemlje j u istom periodu.

Vrijednosti Gini-Hirschmanovog indeksa mogu varirati od 0 do 100, pri čemu niske vrijednosti (ispod 15) ukazuju na nisku koncentraciju, vrijednosti između 15 i 25 na umjerenu koncentraciju, a vrijednosti iznad 25 na visoku koncentraciju. Ova analiza pruža uvid u stepen zavisnosti od određenih tržišta i upućuje na rizike povezane s prekomjernom koncentracijom trgovinskih tokova.

Identifikacija visokih nivoa koncentracije može poslužiti kao signal za potrebe diversifikacije i smanjenja zavisnosti od određenih tržišta ili proizvoda. S druge strane, niska koncentracija može ukazivati na efikasniju raspodjelu trgovinskih tokova i bolju otpornost na vanjske šokove.

Tabela 14. Koeficijent geografske koncentracije izvoza “odabrane afričke zemlje – Evropa”, za period 2000-2022.

“Izabrane Afričke Zemlje -- Evropa” – Koeficijent geografske koncentracije izvoza za period 2000-2022.				
Godina	2000.	2010.	2019.	2022.
CAR Koeficijent geo. kon. izvoza	91,83	41,97	11,24	27,87
Čad Koeficijent geo. kon. izvoza	71,04	0,0516	0,0115	43,7
DR Kongo Koeficijent geo. kon. izvoza	0,0771	0,0110	11,3	10,5
UR Tanzanija Koeficijent geo. kon. izvoza	0,0495	30,02	0,0142	13,3
Zambija Koeficijent geo. kon. izvoza	0,0390	39,5	53,8	35,01

Izvor: Priredio autor prema podacima OEC-a

Koeficijent geografske koncentracije izvoza Centralnoafričke Republike prema Evropi u periodu 2000-2022. godine pokazuje značajne promjene u trgovinskoj ovisnosti ove zemlje o evropskom tržištu. U 2000. godini izvoz je bio izrazito usmjeren ka Evropi, s vrijednošću koeficijenta većom od 90, što ukazuje na izrazito visok stepen ovisnosti. Međutim, u narednim godinama dolazi do postepenog smanjenja ove ovisnosti, te je 2010. godine koeficijent geografske koncentracije pao na 41,97. U godini koja prethodi izbijanju pandemije COVID-19, uloga evropskog tržišta dodatno opada, a koeficijent geografske koncentracije iznosi 11,24. Nakon pandemije, primjetan je porast ovog koeficijenta, koji u 2022. godini doseže vrijednost od 27,87, što sugerira djelomični povratak ka većoj ovisnosti o evropskom tržištu.

Koeficijent geografske koncentracije izvoza Čada prema Evropi u periodu od 2000. do 2022. godine otkriva značajne fluktuacije u trgovinskim vezama s evropskim tržištem. U 2000. godini, koeficijent je bio na izuzetno visokom nivou od 71,04, što ukazuje na značajnu orijentaciju izvoza ka Evropi. Međutim, već 2010. godine dolazi do drastičnog pada koeficijenta na 0,0516, što sugerira gotovo potpuno povlačenje sa evropskog izvoznog tržišta. Ovaj trend se nastavlja, te u 2019. godini koeficijent dostiže najnižu vrijednost od 0,0115, odražavajući minimalnu prisutnost Čada na evropskom tržištu. U

2022. godini, međutim, dolazi do naglog porasta koeficijenta na 43,7, što ukazuje na iznenadnu koncentraciju izvoza na Evropu.

Koeficijent geografske koncentracije izvoza DR Kongo prema Evropi u razdoblju 2000-2022. godine pokazuje promjenjive, ali uopšteno niske nivoe usmjerenosti izvoza ka evropskom tržištu. Na početku perioda, 2000. godine, koeficijent iznosi 0,0771, što ukazuje na vrlo skromnu koncentraciju izvoza prema Evropi. Do 2010. godine, ova koncentracija dodatno opada na 0,0110, što znači da se izvoz iz ove zemlje gotovo potpuno preusmjerio ka drugim tržištima.

Međutim, 2019. godina donosi značajnu promjenu s porastom koeficijenta na 11,3, što odražava povećanu usmjerenost izvoza ka Evropi. Iako je došlo do blagog pada na 10,5 u 2022. godini, koeficijent ostaje relativno stabilan, što sugerise da je Evropa postala značajnije odredište za izvoz iz DR Kongo u ovom periodu.

Koeficijent geografske koncentracije izvoza Ujedinjene Republike Tanzanije prema Evropi pokazuje izrazite promjene u strukturi izvoza. Na početku perioda, 2000. godine, koeficijent iznosi 0,0495, što ukazuje na minimalnu usmjerenost izvoza ka evropskom tržištu. Međutim, do 2010. godine dolazi do značajnog porasta koeficijenta na 30,02, što sugerise snažno povećanje izvozne koncentracije prema Evropi.

Ovaj skok, međutim, nije dugotrajan, jer se do 2019. godine koeficijent ponovo dramatično smanjuje na 0,0142, ukazujući na ponovno preusmjeravanje izvoza na druga tržišta. Ipak, u 2022. godini dolazi do novog porasta koeficijenta na 13,3, što odražava djelimični povratak orijentacije Tanzanije prema evropskom tržištu, ali ne na istom nivou kao 2010. godine. Ove fluktuacije sugerisu dinamične promjene u trgovinskoj politici i ekonomskim odnosima Tanzanije s Evropom tokom analiziranog perioda.

Koeficijent geografske koncentracije izvoza Zambije prema Evropi u periodu 2000-2022. godine pokazuje značajne promjene u trgovinskoj orijentaciji zemlje ka evropskom tržištu. U 2000. godini, koeficijent je iznosio 0,0390, što ukazuje na neznatnu usmjerenost izvoza ka Evropi. Do 2010. godine, dolazi do naglog povećanja na 39,5, što signalizira značajan rast izvoza prema evropskom tržištu.

Trend rasta se nastavlja, te 2019. godine koeficijent dostiže 53,8, što pokazuje da je Evropa postala ključni izvozni partner za Zambiju u tom periodu. Međutim, do 2022. godine dolazi do blagog smanjenja na 35,01, što i dalje predstavlja visoku koncentraciju izvoza prema Evropi, ali ukazuje na moguće diversifikacije u trgovinskim tokovima. Ove promjene odražavaju dinamične trgovinske odnose između Zambije i Evrope kroz analizirani period.

Tabela 15. Koeficijent geografske koncentracije uvoza “odabrane afričke zemlje – Evropa”, za period 2000-2022.

“Izabrane Afričke Zemlje – Evropa” – Koeficijent geografske koncentracije uvoza za period 2000-2022				
Godina	2000.	2010.	2019.	2022.
CAR Koeficijent geo. kon. uvoza	65,69	47,06	24,69	22,83
Čad Koeficijent geo. kon. uvoza	68,6	0,0284	0,0229	0,0256
DR Kongo Koeficijent geo. kon. uvoza	42,4	24,2	14,6	13,2
UR Tanzanija Koeficijent geo. kon. uvoza	0,0234	17,03	12	9,5
Zambija Koeficijent geo. kon. uvoza	0,0148	0,0107	0,0108	0,0073

Izvor: Priredio autor prema podacima OEC-a

Koeficijent geografske koncentracije uvoza Centralnoafričke Republike iz Evrope tokom perioda 2000-2022. godine ukazuje na postupno smanjenje ovisnosti o evropskom tržištu. U 2000. godini, ovaj koeficijent je iznosio visokih 65,69, što sugerise značajnu povezanost uvoza s Evropom. Do 2010. godine zabilježen je pad koeficijenta na 47,06, upućujući na početak diversifikacije uvoznih tržišta. Tokom 2019. godine, uoči pandemije, ovaj trend se nastavlja, te koeficijent pada na 24,69. U 2022. godini, iako se mogao očekivati rast zbog globalnih promjena, koeficijent geografske koncentracije uvoza iz Evrope opada na 22,83, što dodatno potvrđuje smanjenje uvozne ovisnosti Centralnoafričke Republike o evropskom tržištu.

Koeficijent geografske koncentracije uvoza Čada iz Evrope pokazuje drastične promjene u trgovinskim odnosima ove zemlje s evropskim tržištem. Na početku perioda, 2000. godine, koeficijent je iznosio 68,6, što je značilo visoku ovisnost o uvozu iz Evrope. Međutim, već do 2010. godine dolazi do naglog pada koeficijenta na 0,0284, što signalizira gotovo potpuno preusmjerenje uvoza na druga tržišta. Tokom 2019. godine, odnosno 2022., koeficijent od 0,0229 odnosno 0,0256 odražava minimalnu ovisnost o evropskom uvozu, što sugerise da je Evropa izgubila status glavnog izvora uvoza za Čad.

Koeficijent geografske koncentracije uvoza DR Kongo iz Evrope u periodu od 2000. do 2022. godine pokazuje postepeno smanjenje ovisnosti o evropskom tržištu. Na početku perioda, 2000. godine, ovaj koeficijent iznosio je 42,4, što predstavlja značajnu ulogu

Evrope kao izvora uvoza za Kongo. U narednoj deceniji dolazi do opadanja koeficijenta koji 2010. godine iznosi 24,2, što ukazuje na početak diversifikacije uvoznih tržišta.

Trend smanjenja se nastavlja, te do 2019. godine koeficijent opada na 14,6, a u 2022. godini dodatno se smanjuje na 13,2. Ovaj kontinuirani pad koeficijenta geografske koncentracije ukazuje na stalnu tendenciju DR Kongo da smanji svoju zavisnost od evropskog tržišta i proširi uvozne tokove na druge regione. Koeficijent geografske koncentracije uvoza Tanzanije ukazuje na značajne promjene u trgovinskim tokovima. U 2000. godini ovaj koeficijent je iznosio 0,0234, što je odražavalo vrlo nisku zavisnost od uvoza proizvoda sa prostora evropskog kontinenta. U 2010. godini dolazi do naglog porasta koeficijenta na 17,03, što predstavlja značajno povećanje uvoza iz Evrope.

U 2019. godini koeficijent opada na 12, što ukazuje na blago smanjenje koncentracije uvoza iz Evrope. U 2022. godini trend opadanja se nastavlja, sa smanjenjem koeficijenta na 9,5. Ovaj pad ukazuje na daljnju diversifikaciju uvoznih tržišta, pri čemu Evropa ostaje značajan, ali ne i dominantan partner u uvoznim tokovima Tanzanije.

Koeficijent geografske koncentracije uvoza Zambije ukazuje na vrlo nisku, ali stabilnu zavisnost od evropskog tržišta. U 2000. godini koeficijent je iznosio 0,0148, što signalizira minimalnu koncentraciju uvoza iz Evrope. U narednim godinama ovaj koeficijent se dodatno smanjuje. U 2022. godini koeficijent dalje opada na 0,0073. Ovi podaci ukazuju na to da Zambija tokom cijelog analiziranog perioda održava veoma nizak nivo uvozne koncentracije prema Evropi, preferirajući uvoz iz drugih regiona.

Tabela 16. Koeficijent geografske koncentracije izvoza “odabrane afričke zemlje – Azija”, za period 2000-2022.

“Izabrane Afričke Zemlje – Azija” – Koeficijent geografske koncentracije izvoza za period 2000-2022.				
Godina	2000.	2010.	2019.	2022.
CAR Koeficijent geo. kon. uvoza	3,44	39,9	38,5	65,8
Čad Koeficijent geo. kon. uvoza	7,8	15,5	76,9	56
DR Kongo Koeficijent geo. kon. uvoza	2,07	52,4	60,6	75
UR Tanzanija Koeficijent geo. kon. uvoza	0,0241	34,4	40,7	54,9
Zambija Koeficijent geo. kon. uvoza	0,0367	42,8	34,2	30,1

Izvor: Priredio autor prema podacima OEC-a

Koeficijent geografske koncentracije izvoza Centralnoafričke Republike prema Aziji u periodu od 2000. do 2022. godine pokazuje značajan porast zavisnosti izvoza ove zemlje od azijskog tržišta. Na početku analiziranog perioda, 2000. godine, koeficijent iznosi 3,44, što ukazuje na vrlo nisku prisutnost azijskog tržišta u izvoznoj strukturi Centralnoafričke Republike. Do 2010. godine dolazi do naglog porasta koeficijenta na 39,9, što predstavlja značajno povećanje izvoza prema Aziji. U periodu od 2010. do 2019. godine, koeficijent ostaje relativno stabilan, sa blagim padom na 38,5 u 2019. godini. Nakon pandemije COVID-19, Azija postaje dominantno izvozno tržište za Centralnoafričku Republiku, što se očituje u drastičnom porastu koeficijenta na 65,8 u 2022. godini. Ovi podaci ukazuju na rastuću zavisnost Centralnoafričke Republike od azijskog tržišta, što može imati dugoročne implikacije na ekonomsku stabilnost zemlje.

Koeficijent geografske koncentracije izvoza Čada prema Aziji u periodu od 2000. do 2022. godine ukazuje na značajne promjene u strukturi izvoza ove zemlje. U 2000. godini, koeficijent iznosi 7,8, što upućuje na nisku koncentraciju izvoza prema azijskom tržištu. Tokom naredne decenije, koeficijent se povećava na 15,5, što odražava postepeni porast izvoza Čada prema Aziji, iako se još uvijek radi o relativno niskom nivou koncentracije. U 2019. godini, dolazi do drastičnog skoka koeficijenta na izuzetno visok nivo od 76,9, što predstavlja naglu promjenu u izvoznim tokovima, gdje Azija postaje glavno tržište za čadski izvoz. Iako u 2022. godini dolazi do pada koeficijenta na 56,0, izvoz Čada i dalje ostaje visoko koncentrisan na azijsko tržište. Ovi podaci ukazuju na sve veću zavisnost Čada od azijskog tržišta, posebno u posljednjoj deceniji, što može imati značajne ekonomske implikacije, uključujući potencijalne rizike u slučaju promjena u azijskoj potražnji za čadskim proizvodima.

Koeficijent geografske koncentracije izvoza DR Kongo prema Aziji za period od 2000. do 2022. godine pokazuje značajan porast koncentracije izvoza na azijsko tržište. Početkom analiziranog perioda, u 2000. godini, koeficijent iznosi 2,07, što ukazuje na minimalnu zavisnost Konga od Azije kao izvoznog tržišta. Međutim, tokom naredne decenije dolazi do naglog povećanja koeficijenta na 52,4 u 2010. godini, što jasno pokazuje promjenu u strukturi izvoza i rastući značaj azijskog tržišta. Ovaj trend se nastavlja i u narednim godinama, pa tako u 2019. godini koeficijent dostiže 60,6, što potvrđuje sve veću orijentaciju Konga prema Aziji. Do 2022. godine, koeficijent raste na 75,0, odražavajući zabrinjavajuću zavisnost izvoza Konga od azijskog tržišta..

Koeficijent geografske koncentracije izvoza Ujedinjene Republike Tanzanije prema Aziji u periodu od 2000. do 2022. godine ilustrira značajan porast izvozne koncentracije na azijsko tržište. U 2000. godini, koeficijent iznosi 0,0241, što ukazuje na gotovo neznatnu prisutnost azijskog tržišta u izvoznom portfoliju Tanzanije. Međutim, tokom sljedeće decenije koeficijent naglo raste na 34,4 u 2010. godini, što ukazuje na promjenu u trgovinskoj dinamici i značajan porast izvoza prema Aziji. Ovaj trend se nastavlja i u narednim godinama, pa tako u 2019. godini koeficijent dostiže 40,7, odražavajući daljnje jačanje izvozne orijentacije prema azijskom tržištu. Do 2022. godine, koeficijent dodatno

raste na 54,9, potvrđujući nastavak ove tendencije. Ovaj progresivan rast ukazuje na sve veću zavisnost Tanzanije od Azije kao ključnog tržišta za izvoz, što može imati važne implikacije na ekonomske i trgovinske strategije zemlje u budućnosti.

Tabela br. 16 prikazuje koeficijente geografske koncentracije izvoza Zambije prema Aziji za period od 2000. do 2022. godine. U 2000. godini koeficijent iznosi 0,0367, što ukazuje na nisku koncentraciju izvoza Zambije prema Aziji. Deset godina kasnije, 2010. godine, zabilježen je značajan porast ovog koeficijenta na 42,8, sugerišući rastući značaj azijskog tržišta za izvoz iz Zambije.

Međutim, za razliku od prethodnog trenda, 2019. godine koeficijent geografske koncentracije opada na 34,2. Do 2022. godine nastavlja se opadajući trend, te koeficijent dodatno opada na 30,1. Generalno, ovi podaci pokazuju smanjenje oslanjanja Zambije na izvoz prema Aziji u posljednjim godinama analiziranog perioda.

Tabela 17. Koeficijent geografske koncentracije uvoza “odabrane afričke zemlje – Azija, za period 2000-2022.

“Izabrane Afričke Zemlje – Azija” – Koeficijent geografske koncentracije uvoza za period 2000-2022.				
Godina	2000.	2010.	2019.	2022.
CAR Koeficijent geo. kon. uvoza	15,8	27,5	22,1	24,4
Čad Koeficijent geo. kon. uvoza	8,1	26,4	55,3	58,1
DR Kongo Koeficijent geo. kon. uvoza	10,01	14,6	34,4	51,8
UR Tanzanija Koeficijent geo. kon. uvoza	0,0388	60,9	62,6	74,7
Zambija Koeficijent geo. kon. uvoza	0,0126	24,6	37,4	26,8

Izvor: Priredio autor prema podacima OEC-a

Koeficijent geografske koncentracije uvoza Centralnoafričke Republike iz Azije za period od 2000. do 2022. godine pokazuje varijacije u zavisnosti od azijskog tržišta. U 2000. godini, koeficijent iznosi 15,8, što ukazuje na umjereno nisku zavisnost uvoza iz Azije. Do 2010. godine dolazi do značajnog porasta koeficijenta na 27,5, što sugeriše povećanu koncentraciju uvoza iz ovog regiona. Međutim, u periodu do 2019. godine primjećuje se blagi pad koeficijenta na 22,1, što može ukazivati na diversifikaciju uvoznih izvora. U 2022. godini koeficijent blago raste na 24,4, što ukazuje na stabilizaciju uvoza iz Azije, ali na nešto nižem nivou u odnosu na vrhunac iz 2010. godine.

Koeficijent geografske koncentracije uvoza Čada iz Azije za period od 2000. do 2022. godine otkriva rastuću zavisnost zemlje od azijskog tržišta. U 2000. godini koeficijent je iznosio 8,1, odražavajući relativno skromnu ulogu Azije u čadskom uvozu. Do 2010. godine dolazi do značajnog povećanja koeficijenta na 26,4, što ukazuje na rastući značaj Azije kao uvoznog partnera za Čad. Do 2019. godine ovaj trend se nastavlja, pa koeficijent raste na 55,3, a do 2022. godine dostiže vrijednost od 58,1, što pokazuje jaku zavisnost od azijskog tržišta kao regiona porijekla čadskog uvoza. Kretanje koeficijenta koncentracije uvoza upućuje na sve veći fokus Čada na Aziju kao ključnog partnera u uvozu, što bi moglo imati značajne posljedice po ekonomske odnose u slučaju promjena u trgovinskoj dinamici s ovim regionom.

Koeficijent geografske koncentracije uvoza DR Kongo iz Azije za period od 2000. do 2022. godine ukazuje na postepeni, ali značajan porast zavisnosti Konga od Azije kao uvoznog partnera. U 2000. godini koeficijent iznosi 10,01, što reflektuje umjerenu povezanost s azijskim dobavljačima. Do 2010. godine koeficijent raste na 14,6, što ukazuje na relativno skroman porast uvoza iz Azije. Međutim, u narednom periodu, do 2019. godine, dolazi do značajnijeg porasta koeficijenta na 34,4, sugerišući sve veću orijentaciju Konga prema azijskom tržištu kao ključnom izvoru uvoza. Ovaj trend se intenzivira do 2022. godine, kada koeficijent doseže 51,8 i jasno pokazuje visoku koncentraciju uvoza iz Azije odnosno rastuću ekonomsku povezanost Konga s Azijom.

Tabela br. 17 prikazuje koeficijente geografske koncentracije uvoza Ujedinjene Republike Tanzanije iz Azije za period od 2000. do 2022. godine. Na početku analiziranog perioda, 2000. godine, koeficijent geografske koncentracije iznosio je 0,0388, što je predstavljalo veoma nisku koncentraciju uvoza iz Azije. Međutim, u 2010. godini dolazi do enormnog povećanja ovog koeficijenta na nivo od 60,9, upućujući da je došlo do značajnog rasta uvoza iz ove regije.

Nastavljajući trend rasta, 2019. godine koeficijent geografske koncentracije dodatno raste na 62,6, što odražava nastavak jačanja trgovinskih veza između Tanzanije i azijskih zemalja. Na kraju analiziranog perioda, 2022. godine, koeficijent doseže svoj vrhunac od 74,7.

Na početku analiziranog perioda, 2000. godine, koeficijent geografske koncentracije uvoza Zambije iz Azije iznosio je svega 0,0126, što ukazuje na minimalnu koncentraciju. U narednom desetljeću, do 2010. godine, dolazi do značajnog povećanja koeficijenta na 24,6. Ova situacija implicira rastući značaj azijskog tržišta kao izvora uvoza za Zambiju.

Daljnji porast zabilježen je 2019. godine, kada koeficijent geografske koncentracije doseže 37,4 i time ukazuje na intenziviranje trgovinskih veza između Zambije i azijskih zemalja. Međutim, u 2022. godini dolazi do blagog smanjenja koeficijenta na 26,8.

i obnavljanja tendencije ka diversifikacije izvora zambijskog uvoza.

Tabela 18. Geografski koeficijent koncentracije uvoza i izvoza za odabrane zemlje i ostatak Afrike

Geografski koeficijent koncentracije uvoza i izvoza za odabrane zemlje i ostatak Afrike						
Rb.	Država	Godina	2000.	2010.	2019.	2022.
1.	Centralnoafrička Republika	Izvoz	2,04	13,06	48,13	5,58
		Uvoz	15,83	19,2	29,17	39,5
2.	Čad	Izvoz	10,17	8,5	1,06	0,0446
		Uvoz	14,7	37,9	16,4	7,8
3.	DR Kongo	Izvoz	2,59	25,9	26,7	13,4
		Uvoz	44,8	56,6	30,4	30,5
4.	Ujedinjena Republika Tanzanija	Izvoz	22,6	33,7	42,3	30
		Uvoz	26,6	15,8	21,1	12,85
5.	Zambija	Izvoz	22	16,8	31,5	23,00
		Uvoz	68,5	61,6	48,7	58,3

Izvor: Priredio autor prema podacima OEC-a

Podaci pokazuju značajne varijacije u koeficijentima među zemljama i kroz vrijeme. Na primjer, Centralnoafrička Republika je imala značajan rast koeficijenta izvoza između 2000. i 2019. godine, ali je taj rast opao u 2022. godini, dok je koeficijent uvoza pokazivao stalni rast. S druge strane, u Čadu je koeficijent koncentracije izvoza drastično opao sa 10,17 u 2000. na 0,0446 u 2022. godini, što ukazuje na smanjenje izvoza prema ograničenom broju afričkih partnera.

Demokratska Republika Kongo pokazuje značajne promjene u izvoznim koeficijentima sa skokovima u 2010. godini (25,9) i 2019. godini (26,7), nakon čega slijedi pad u 2022. godini (13,4). Suprotno tome, koeficijent uvoza za ovu zemlju zadržava visoke vrijednosti kroz cijeli period, sa blagim smanjenjem u 2019. i 2022. godini. Ujedinjena Republika Tanzanija ima rastući trend u izvoznim koeficijentima do 2019. godine (42,3), dok se u 2022. godini bilježi pad na 30. Istovremeno, koncentracija uvoza se smanjuje kroz godine, od 26,6 u 2000. na 12,85 u 2022. godini.

Za Zambiju se može uočiti fluktuacija u koeficijentu koncentracije izvoza, gdje su se vrijednosti kretale od 22 u 2000. godini, povećavale do 31,5 u 2019. godini, a zatim pale na 23 u 2022. godini. Nasuprot tome, koeficijent koncentracije uvoza za Zambiju ostaje na visokom nivou, sa blagim oscilacijama, ali se generalno zadržava iznad 48 tokom svih godina. Ovi podaci ukazuju na različite obrasce trgovine među zemljama i naglašavaju potrebu za daljnjom analizom faktora koji utiču na trgovinske tokove u Africi.

Izvozno orijentirane ekonomije, kakve su ove zemlje, karakteriziraju izrazita zavisnost od izvoza sirovina ili poluproizvoda. Čad i Centralnoafrička Republika, na primjer, uglavnom izvozi drvo, naftu i druge sirovine, ali bez značajne dodane vrijednosti. Nedostatak diversifikacije izvoza rezultira time da ove zemlje nisu u mogućnosti ostvariti veći udio u vrijednosnim lancima globalne trgovine. U tom kontekstu, postoji potreba za jačanjem domaće industrijske baze koja bi omogućila veće mogućnosti za preradu i proizvodnju gotovih proizvoda koji bi se mogli izvoziti u druge afričke zemlje. Trenutno, međutim, kapaciteti za to su ograničeni zbog nedostatka ulaganja, tehnologije i infrastrukture.

4.2.2. Robna struktura i koncentracija

4.2.2.1. Robna struktura

Izvoz iz Centralnoafričke Republike u periodu od 2000. do 2022. godine (Prilog tabela broj 31) otkriva značajnu ovisnost ove zemlje o prirodnim bogatstvima, sa posebnim naglaskom na rudna bogatstva i poljoprivredne proizvode. U 2000. godini Centralnoafrička Republika je bila izrazito ovisna o izvozu plemenitog kamenja, metala i bisera, koji su činili čak 69,9% ukupnog izvoza. Na drugom mjestu po izvozu nalazili su se drvo, proizvodi od drveta i drveni ugalj sa 14,1%, dok je pamuk zauzimao treću poziciju sa 6,5%. Kafa, čaj i začini činili su 3,39% izvoza, a duhan 1,32%. Ova afrička zemlja se oslanjala na prirodne resurse kao glavni izvor prihoda.

Deset godina kasnije, u 2010. godini, nije došlo do značajnije diversifikacije izvoza. Drvo, proizvodi od drveta i drveni ugalj su preuzeli prvo mjesto sa 37,3% ukupnog izvoza. Plemenito kamenje, metali i biseri su pali na drugo mjesto sa 34,8% izvoza.

U 2019. godini avijacija je, iznenađujuće, postala najveća izvozna kategorija, čineći 45,5% ukupnog izvoza, što se može pripisati jednokratnom izvozu proizvoda vezanih za avione i motore aviona u Senegal. Drvo, drveni proizvodi i drveni ugalj su zadržali značajnu ulogu sa 30,8% izvoza, dok su plemenito kamenje, metali i biseri činili 16,6%. Brodovi i plovila, te auta, traktori i drumska vozila, također su se našli među vodećim izvoznim proizvodima, sa 1,08% i 1,07% respektivno.

Nakon pandemije, u 2022. godini, plemenito kamenje, metali i biseri su se vratili na prvo mjesto sa 54,7% ukupnog izvoza. Drvo, drveni proizvodi i drveni ugalj su zauzeli drugo mjesto sa 22%. Auta, traktori i drumska vozila su se probili na treće mjesto sa 10,5%, dok

su električne mašine i elektronika činili 4,19% izvoza. Pamuk je zadržao peto mjesto sa 2,04%.

Tokom protekle dvadeset dvije godine, Centralnoafrička Republika je ostala pretežno ovisna o izvozu svojih prirodnih bogatstava, prvenstveno ruda i poljoprivrednih proizvoda. Zemlja nije uspjela značajno proširiti svoj izvozni portfelj. Ova zavisnost od nekoliko ključnih sektora čini ekonomiju Centralnoafričke Republike ranjivom na tržišne fluktuacije.

U periodu od 2000. do 2022. godine, uvoz u Centralnoafričku Republiku pokazuje jasne trendove i prioritete u ekonomskoj strukturi zemlje. Podaci za izabrane četiri godine otkrivaju ključne proizvode i kategorije koje dominiraju u uvozu, kao i promjene u ovisnosti o određenim vrstama proizvoda. (Prilog tabela broj 32)

Godine 2000. najveći udio u uvozu imali su mašine, mehanički uređaji i dijelovi sa 11,2%. Ovaj podatak ukazuje na značaj industrijskih i proizvodnih kapaciteta u ekonomiji zemlje. Farmaceutski proizvodi zauzimali su drugo mjesto sa 10,6%, a treću poziciju zauzimali su auta, traktori i drumska vozila sa 8,89%. Električne mašine i elektronika sa 7,04% te proizvodi mlinske industrije sa 6,34% zaključuju pet najznačajnijih kategorija uvoza te godine.

Deset godina kasnije, 2010. godine, dolazi do značajne promjene u strukturi uvoza. Mineralna goriva preuzimaju dominantnu ulogu sa čak 43% ukupnog uvoza, što ukazuje na veliku ovisnost o energentima. Mašine, mehanički uređaji i dijelovi padaju na drugo mjesto sa 7,71%, dok farmaceutski proizvodi i dalje zauzimaju značajnu poziciju sa 5,84%. Auta, traktori i drumska vozila sa 5,42% te proizvodi mlinske industrije sa 3,76% zaključuju listu. Ovaj period pokazuje povećanu ovisnost o energentima uz zadržavanje potrebe za industrijskom i medicinskom opremom.

U 2019. godini mineralna goriva i dalje zadržavaju prvo mjesto u uvozu sa 26,6%, no dolazi do značajnog povećanja uvoza proizvoda vezanih za avijaciju sa 12,2%. Farmaceutski proizvodi sa 8,82% te električne mašine i elektronika sa 7,84% ukazuju na kontinuiranu potrebu za medicinskom i elektroničkom opremom. Auta, traktori i drumska vozila padaju na peto mjesto sa 3,66%.

U 2022. godini, mineralna goriva i dalje su najznačajniji uvozni proizvod sa 16,5%, ali njihov udio je smanjen u odnosu na prethodne godine. Mašine, mehanički uređaji i dijelovi ponovno zauzimaju značajno mjesto sa 15,6%, a farmaceutski proizvodi ostaju važni sa 6,43%. Namještaj se pojavljuje kao nova kategorija uvoza sa 5,39%, dok proizvodi vezani za avijaciju čine 4,85%. Ovaj period pokazuje daljnju diversifikaciju uvoza uz smanjenje ovisnosti o energentima i povećanu potrebu za industrijskom, medicinskom i potrošačkom robom.

Kroz analizirane godine, uvoz u Centralnoafričku Republiku pokazuje ovisnost o kategorijama kao što su mineralna goriva, mašine i farmaceutski proizvodi. Dok su energenti dominirali uvoznom strukturom tokom većeg dijela analiziranog perioda, u novijim godinama vidljiva je povećana potreba za industrijskom opremom i potrošačkim proizvodima. Ovi trendovi ukazuju na promjene u ekonomskim prioritetima zemlje.

Izvoz iz Čada od 2000. do 2022. godine pokazuje izraženu ovisnost ove zemlje o mineralnim resursima, s posebnim naglaskom na mineralna goriva, dok manji dio izvoza čine poljoprivredni proizvodi i prirodni ekstrakti. (Prilog tabela broj 33)

U 2000. godini pamuk je dominirao izvozom Čada, čineći 76% ukupnog izvoza. Prirodna guma, smola i drugi biljni ekstrakti činili su 11% izvoza, dok su mašine i mehanički uređaji imali učešće od 4,21%. Avijacija i duhan su činili 2,43% i 2,19% izvoza, respektivno.

Deset godina kasnije, u 2010. godini, došlo je do značajne promjene u strukturi izvoza. Mineralna goriva su postala glavni izvozni proizvod sa 88,6% udjela, što reflektuje rastući značaj energetskog sektora. Neorganske hemikalije činile su 2,34% izvoza, a umjetna vlakna i hemijski proizvodi 2,39% odnosno 2,21%. Predmeti od željeza i čelika zauzeli su peto mjesto sa 1,84% izvoza.

U toku 2019. godine, mineralna goriva su zadržala dominantnu poziciju sa 74,7% udjela u izvozu. Plemenito kamenje, metali i biseri činili su značajnih 19,9%, dok su sjemenke uljarica i prirodni ekstrakti činili 2,78% i 1,69%. Mašine i mehanički uređaji imali su vrlo mali udio od 0,23%.

U 2022. godini, mineralna goriva (76%) i plemenito kamenje (20,1%) su nastavili dominirati izvozom, dok su sjemenke uljarica činile 2,42%. Prirodna guma i biljni ekstrakti imali su učešće od 0,7%, pamuk svega 0,68%.

Kroz protekle dvadeset dvije godine, Čad je ostao visoko ovisan o izvozu mineralnih resursa, posebno mineralnih goriva, koja je zamijenila nekada visoku ovisnost o izvozu pamuka. Iako su poljoprivredni proizvodi i prirodni ekstrakti zadržali određeni značaj, njihov udio je smanjen u korist energetskih resursa. Ova zavisnost čini ekonomiju Čada osjetljivom na promjene na globalnom tržištu energenata.

Uvoz u Čad tokom perioda od 2000. do 2022. godine prikazuje značajne promjene u strukturi uvoza, sa rastućom važnosti tehničke opreme, elektronike i farmaceutskih proizvoda. (Prilog tabela broj 34)

U 2000. godini najveći udio u uvozu činile su mašine, mehanički uređaji i njihovi dijelovi, sa 17,1%. Električne mašine i elektronika činile su 11,6% ukupnog uvoza, dok su auta, traktori i drumska vozila zauzimali treće mjesto sa 9,49%. Farmaceutski proizvodi činili su 8,07% uvoza, a proizvodi mlinske industrije 6,81%.

Deset godina kasnije, u 2010. godini, došlo je do promjene u strukturi uvoza. Mineralna goriva su zauzela prvo mjesto sa 22,6% uvoza, dok su mašine, mehanički uređaji i njihovi dijelovi činili 20%. Slijedile su električne mašine i elektronika sa udjelom od 11,1% auta, traktori i drumska vozila sa 6,6% i predmeti od željeza i čelika sa 5,76%.

U 2019. godini električne mašine i elektronika postale su dominantna kategorija sa 11,9% ukupnog uvoza. Mašine, mehanički uređaji i njihovi dijelovi činili su 10,9%, dok su auta, traktori i drumska vozila činili 8,3%. Predmeti od željeza i čelika zauzimali su četvrto mjesto sa 6,82%, a farmaceutski proizvodi peto mjesto sa 4,98% uvoza.

Do 2022. godine električne mašine i elektronika zadržale su prvo mjesto sa 16,9% uvoza. Farmaceutski proizvodi postali su druga najvažnija kategorija sa 10,9%. Slijedili su mašine, mehanički uređaji i njihovi dijelovi (8,55%), auta, traktori i drumska vozila (7,26%), te plemenito kamenje, metali i biseri (5,88%).

Tokom protekle dvadeset dvije godine uvoz u Čad je pokazao značajne promjene, prelazeći sa dominantnog uvoza mašina i mehaničkih uređaja na sve veći uvoz električne opreme i farmaceutskih proizvoda. Ove promjene ukazuju na razvoj potreba Čada za sofisticiranijom tehnologijom i medicinskim proizvodima, reflektujući širu ekonomsku i infrastrukturnu tranziciju zemlje.

Izvoz iz DR Kongo od 2000. do 2022. godine ukazuje na značajnu ovisnost ove zemlje o rudnim resursima, sa posebnim fokusom na proizvode od bakra, kao i na mineralna goriva i cementne proizvode. (Prilog tabela broj 35)

U 2000. godini plemenito kamenje, metali i biseri činili su najveći dio izvoza sa 62,5%, što naglašava bogatstvo zemlje u prirodnim resursima. Mineralna goriva činila su 16,4% izvoza, dok su rude, šljaka i pepeo imale učešće od 8,15%. Slijedili su proizvodi od cementa sa 4,22% izvoza, te kafa, čaj i začini sa 2,14%.

Do 2010. godine struktura izvoza se značajno promijenila. Proizvodi od bakra postali su najvažniji izvozni artikl sa 35,6%, dok su rude, šljaka i pepeo zauzeli drugo mjesto sa 29,4%. Mineralna goriva činila su 12,4% izvoza, proizvodi od cementa 10,6%, a neorganske hemikalije 3,43%.

U 2019. godini proizvodi od bakra dominirali su izvoznom strukturom sa 64,3%, što pokazuje dalji rast značaja bakra u ekonomiji zemlje. Proizvodi od cementa činili su 12,5%, dok su neorganske hemikalije imale učešće od 8,11%. Rude, šljaka i pepeo činili su 5,99% izvoza, a mineralna goriva 4,17%.

Do 2022. godine, proizvodi od bakra su i dalje bili dominantni izvozni proizvod sa 62,6%. Poredak je ostao isti: proizvodi od cementa (21%), rude, šljaka i pepeo (6,87%), mineralna goriva (3,67%), neorganske hemikalije (3,16%).

Kroz period od dvadeset dvije godine DR Kongo je ostala visoko ovisna o izvozu rudnih resursa, posebno bakra. Iako je porastao izvoz i drugih proizvoda poput cementa i neorganskih hemikalija, bakar je ostao ključni izvozni artikl. Ova izrazita ovisnost o nekoliko ključnih proizvoda čini ekonomiju zemlje osjetljivom na promjene u globalnoj potražnji i cijenama rudnih resursa.

Uvoz u DR Kongo od 2000. do 2022. godine pokazuje značajne promjene u strukturi, s naglaskom na mineralna goriva, mašine i električnu opremu. (Prilog tabela broj 36)

U 2000. godini mineralna goriva su činila najveći dio uvoza sa 13,5%. Mašine, mehanički uređaji i dijelovi slijedili su sa 8,2% ukupnog uvoza, dok su auta, traktori i drumska vozila zauzimali treće mjesto sa 7,58%. Proizvodi mlinske industrije činili su 6,13% uvoza, a električne mašine i elektronika 5,43%.

Deset godina kasnije, u 2010. godini, mineralna goriva su i dalje dominirala sa 13,6% uvoza. Slijedile su mašine, mehanički uređaji i dijelovi sa 11,7% ukupnog uvoza, auta, traktori i drumska vozila sa 6,06%, električne mašine i elektronika sa 5,51%, te predmeti od željeza i čelika sa 4,39%.

U 2019. godini knjige, novine i ostala štampa postale su najvažnija uvozna kategorija sa 17,1%. Mašine, mehanički uređaji i dijelovi su činili 12% ukupnog uvoza, dok su električne mašine i elektronika činile 7,44%. Auta, traktori i drumska vozila zauzimali su četvrto mjesto sa 5,4%, a so, sumpor, cement, kreč, kamen i gips peto mjesto sa 5,14%.

Do 2022. godine mašine, mehanički uređaji i dijelovi su preuzeli vodeću poziciju sa 14,4% uvoza. So, sumpor, cement, kreč, kamen i gips su činili 8,8% uvoza, dok su električne mašine i elektronika činile 8,75%. Mineralna goriva imale su udio u uvozu od 8,55%, a auta, traktori i drumska vozila 7,06%.

Tokom dvadeset dvije godine robna struktura uvoza u DR Kongo se značajno promijenila. Dok su mineralna goriva i dalje zadržala važnu ulogu, veći značaj su dobile mašine, električna oprema i građevinski materijali. Ova promjena u strukturi uvoza odražava rastuće potrebe zemlje za tehnološkim razvojem i infrastrukturnim projektima, te ukazuje na širinu ekonomske tranzicije koja je u toku.

Najveći dio izvoza Ujedinjene Republike Tanzanije u posmatranom periodu činila je kategorija “plemenito kamenje, metali i biseri”, te proizvodi rudarstva i poljoprivrede. (Prilog tabela broj 37)

U 2000. godini plemenito kamenje, metali i biseri činili su najveći dio izvoza sa 20,6%, što odražava bogatstvo Tanzanije u prirodnim resursima. Ribe, rakovi i mekušci bili su druga najvažnija kategorija izvoza sa 14,6%, dok su kafa, čaj i začini činili 13%. Mineralna goriva zauzimala su četvrto mjesto sa 10,2% ukupnog izvoza, a jestivo voće, orašasti plodovi i kore od voća peto mjesto sa 7,94% izvoza.

U toku 2010. godine plemenito kamenje, metali i biseri zadržali su vodeću poziciju sa 22,4% ukupnog izvoza. Rude, šljaka i pepeo činili su 17,1%, što ukazuje na povećanje važnosti rudarskog sektora. Proizvodi od cementa činili su 6,08% izvoza, dok je duhan imao učešće od 4,92%. Kafa, čaj i začini činili su 4,14% ukupnog izvoza.

Tokom 2019. godine plemenito kamenje, metali i biseri dodatno su ojačali svoj udio u izvozu, čineći 45,1% ukupnog izvoza. Na jestivo voće, orašasti plodovi i kore od voća otpadalo je 5,41%, dok je duhan zauzimao treće mjesto sa 4,6%. Sjemenke uljarica imale su učešće od 3,92%, a mineralna goriva 3,58%.

Nakon završetka pandemije 2022. godine, plemenito kamenje, metali i biseri ostali su dominantni izvozni proizvod sa 35,6% ukupnog izvoza. Proizvodi od bakra zauzimali su drugo mjesto sa 17,2%, dok su rude, šljaka i pepeo činili 4,37%. Mineralna goriva činila su 3,79%, dok su žitarice zauzimale peto mjesto sa 3,64%.

Kroz protekle dvadeset dvije godine, izvoz iz Tanzanije pokazao je visoku zavisnost od ruda, posebno plemenitog kamenja i metala. Iako su proizvodi iz drugih sektora, poput poljoprivrede i ribarstva, također imali značajnu ulogu, rudarski sektor ostao je ključan za ekonomiju zemlje. Ujedinjena Republika Tanzanije u prve dvije decenije dvadeset prvog stoljeća nije uspjela diversifikovati izvoz i ostala je visoko ovisna o izvozu malog broja proizvoda.

Uvoz u Ujedinjenu Republiku Tanzaniju u prve dvije decenije dvadeset prvog stoljeća otkriva značajnu evoluciju i promjene u strukturi uvoza, reflektujući ekonomske potrebe i razvoj zemlje. (Prilog tabela broj 38)

Početak 2000. godine mineralna goriva su činila najveći udio uvoza sa 13,5%, naglašavajući potrebu zemlje za energijom. Mašine, mehanički uređaji i dijelovi su bili druga najvažnija kategorija sa 8,2%, dok su auta, traktori i drumska vozila činili 7,58% ukupnog uvoza. Proizvodi mlinske industrije i električne mašine i elektronika činili su 6,13% i 5,43% uvoza, respektivno.

Deset godina kasnije, 2010. godine, mineralna goriva su i dalje dominirala sa 13,6% uvoza. Mašine, mehanički uređaji i dijelovi povećali su svoj udio na 11,7%, dok se smanjio udio auta, traktori i drumska vozila na 6,06%. Električne mašine i elektronika, kao i predmeti od željeza i čelika, činili su 5,51% i 4,39%, respektivno, odražavajući rastuću potrebu za tehnologijom i infrastrukturom.

Tokom 2019. godine struktura uvoza se značajno promijenila. Knjige, novine i ostala štampa su postali vodeća uvozna kategorija sa 17,1%, što ukazuje na povećanu potrebu za obrazovnim i informativnim materijalima. Mašine, mehanički uređaji i dijelovi zadržali su značajnu ulogu sa 12% uvoza. Električne mašine i elektronika činili su 7,44%, dok su auta, traktori i drumska vozila i dalje bili važni sa 5,4%. So, sumpor, cement, kreč, kamen i gips činili su 5,14% uvoza.

U 2022. godini mašine, mehanički uređaji i dijelovi preuzeli su vodeću poziciju sa 14,4% uvoza, odražavajući industrijski rast i modernizaciju zemlje. So, sumpor, cement, kreč, kamen i gips činili su 8,8%, dok su električne mašine i elektronika činile 8,75%. Mineralna goriva su zadržala svoju važnost sa 8,55%, dok su auta, traktori i drumska vozila povećali udio na 7,06% uvoza.

Uvoz u Tanzaniju pokazao je značajnije promjene. Iako su mineralna goriva ostala ključna, uvoz mašina, električne opreme i građevinskog materijala značajno je porastao. Ove promjene odražavaju šire ekonomske potrebe zemlje, uključujući industrijski rast, razvoj infrastrukture i obrazovanje. Evolucija uvoza ukazuje na napore Tanzanije da modernizuje svoju ekonomiju i podrži razvoj kroz diversifikaciju i tehnološki napredak.

Izvoz iz Zambije od 2000. do 2022. godine ukazuje na značajne promjene i evoluciju u strukturi izvoza, sa posebnim naglaskom na proizvode od bakra, građevinske materijale i druge ključne proizvode. (Prilog tabela broj 39)

Početak 2000. godine proizvodi od bakra činili su najveći dio izvoza sa 46,6%. Proizvodi od cementa su bili druga najvažnija kategorija sa 18%, dok je pamuk zauzimao treće mjesto sa 5,62%. Rude, šljaka i pepeo činili su 4,5% izvoza, a živo drveće, biljke, lukovice, rezano i ukrasno cvijeće 3,05%.

Deset godina kasnije, 2010. godine, proizvodi od bakra su još više dominirali izvozom, čineći 76,9% ukupnog izvoza. Rude, šljaka i pepeo su zauzimali drugo mjesto sa 4,43%, a duhan treće sa 2,56%. Šećer je bio četvrti najveći izvozni proizvod sa 2,06%, dok su proizvodi od cementa pali na 1,11% učešća.

Tokom 2019. godine proizvodi od bakra su i dalje činili najveći dio izvoza sa 74%. Plemenito kamenje, metali i biseri su zauzeli drugo mjesto sa 5,63%, dok su so, sumpor, cement, kreč, kamen i gips činili 2,45%. Neorganske hemikalije su činile 1,59% izvoza, dok je šećer pao na 1,55%.

U 2022. godini proizvodi od bakra su i dalje dominirali izvozom, čineći 64,2% ukupnog izvoza. Plemenito kamenje, metali i biseri su povećali svoj udio na 9,38%. So, sumpor, cement, kreč, kamen i gips činili su 3,13%, dok su rude, šljaka i pepeo zauzimali 2,49%. Mineralna goriva su činila 1,99% izvoza.

Tokom protekle dvije decenije, Zambija je ostala pretežno zavisna od izvoza svojih prirodnih resursa, prvenstveno bakra. Iako su proizvodi od bakra konstantno dominirali izvozom, pojavljivali su se i drugi važni proizvodi poput plemenitog kamenja, građevinskih materijala i rudnih proizvoda. Ova struktura izvoza odražava ekonomsku realnost Zambije koja se oslanja na svoje prirodne resurse kao glavni izvor izvoznih prihoda.

Uvoz u Zambiju u posmatranom periodu pokazuje značajne promjene u strukturi, odražavajući ekonomske potrebe i razvoj zemlje. Tokom ovog perioda Zambija se

oslanjala na različite industrijske i mineralne proizvode kako bi podržala svoj ekonomski rast i industrijalizaciju. (Prilog tabela broj 40)

Početak 2000. godine najvažnija kategorija uvoza Zambije bile su mašine, mehanički uređaji i dijelovi, čineći 15,4% ukupnog uvoza. Ovi proizvodi su bili ključni za razvoj industrijske infrastrukture. Mineralna goriva su bila druga najvažnija kategorija sa 12,2%, dok su auta, traktori i drumska vozila činili 12%. Električne mašine i elektronika su činile 8,16%, a đubriva 3,02%.

Deset godina kasnije, 2010. godine, mašine, mehanički uređaji i dijelovi su zadržali svoju vodeću poziciju sa 16,3% uvoza. Rude, šljaka i pepeo su postali značajni, čineći 15% uvoza. Sljedila su mineralna goriva sa 10,5% uvoza, auta, traktori i drumska vozila sa 7,59%, te proizvodi od bakra 4,48%.

Tokom 2019. godine mineralna goriva su postala najvažnija kategorija uvoza sa 14,9%, dok su mašine, mehanički uređaji i dijelovi činili 13,4%. Auta, traktori i drumska vozila su činili 7,22%, električne mašine i elektronika 6,61%, a proizvodi od bakra 4,26%.

U 2022. godini mašine, mehanički uređaji i dijelovi su ponovno zauzeli prvo mjesto sa 14,2% uvoza. Auta, traktori i drumska vozila su činili 11,4%, dok su đubriva značajno porasla na 7,26%, odražavajući rastuću važnost poljoprivrede. Mineralna goriva su činila 6,35%, a plastika 5,94%.

Tokom proteklih dvadeset i dvije godine Zambija je prošla kroz značajne promjene u uvoznoj strukturi. Dok su mašine i mehanički uređaji kontinuirano bili ključni za industrijski rast, uvoz mineralnih goriva i vozila ukazuje na potrebu za energijom i transportom. Ove promjene odražavaju napore Zambije da modernizuje svoju ekonomiju i smanji zavisnost od rudarskog sektora, kroz unapređenje infrastrukture i diversifikaciju ekonomskih aktivnosti.

4.2.2.2. *Robna koncentracija*

Robna koncentracija trgovine bavi se analizom koncentracije uvoza i izvoza u pogledu proizvoda. Ova analiza omogućava razumijevanje da li su trgovinski tokovi fokusirani na nekoliko ključnih proizvoda ili su raspršeni među većim brojem proizvoda (što bi moglo ukazivati na diversifikaciju trgovinske strukture). Korišten je također Gini-Hirschmanov indeks, ali u kontekstu identifikacije četiri glavna uvozna i izvozna proizvoda svake zemlje.

Koeficijent robne koncentracije izvoza:

$$C_{jx} = 100 \sqrt{\sum \left(\frac{x_{ij}}{x_j} \right)^2}$$

Gdje je: C_{jx} – koeficijent robne koncentracije izvoza za zemlju j ; X_{ij} – vrijednost izvoza robe i iz zemlju j u određenom periodu; X_j – ukupna vrijednost izvoza svih roba iz zemlje j u istom periodu.

Koeficijent robne koncentracije uvoza:

$$C_{jm} = 100 \sqrt{\sum \left(\frac{M_{ij}}{M_j}\right)^2}$$

Gdje je: C_{jm} – koeficijent robne koncentracije uvoza za zemlju j ; M_{ij} – vrijednost uvoza robe i u zemlju j u određenom periodu; M_j – ukupna vrijednost uvoza svih roba u zemlju j u istom periodu.

Tabela 19. Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza Centralnoafričke Republike za period 2000–2022.

Centralnoafrička Republika – Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza za period 2000–2022.					
Koeficijent	Godina	2000.	2010.	2019.	2022.
Koeficijent robne koncentracije izvoza		70,04	45,22	51,80	58,44
Koeficijent robne koncentracije uvoza		18,27	43,24	26,88	23,79

Izvor: Priredio autor prema podacima OEC-a

Koeficijent robne koncentracije izvoza pokazuje promjene u diversifikaciji izvoza. U 2000. godini koeficijent je iznosio 70,04, što ukazuje na visoku koncentraciju izvoza na nekoliko dominantnih proizvoda. Tokom 2010. godine zabilježen je pad koeficijenta na 45,22, što sugerira povećanje diverzifikacije izvoza. Međutim, do 2019. godine koeficijent raste na 51,80, a u 2022. godini dodatno raste na 58,44, što ukazuje na blagi povratak koncentracije izvoza.

Koeficijent robne koncentracije uvoza pokazuje drugačiji trend. U 2000. godini koeficijent je iznosio 18,27, što ukazuje na nižu koncentraciju uvoza. Do 2010. godine, koeficijent značajno raste na 43,24, sugerirajući povećanje koncentracije uvoza. U narednim godinama koeficijent opada, prvo na 26,88 u 2019. godini, a zatim na 23,79 u 2022. godini, što ukazuje na blago smanjenje koncentracije uvoza.

Tabela 20. Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza Čada za period 2000–2022.

Čad – Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza za period 2000-2022.					
Koeficijent	Godina	2000.	2010.	2019.	2022.

Koeficijent robne koncentracije izvoza	77	88,8	77,4	77,85
Koeficijent robne koncentracije uvoza	24,1	32,8	19,4	22,9

Izvor: Priredio autor prema podacima OEC-a

Koeficijent robne koncentracije izvoza za Čad ukazuje na izuzetno visok stepen koncentracije kroz cijeli analizirani period. U 2000. godini koeficijent je bio 77, što pokazuje da je značajan dio izvoza bio fokusiran na nekoliko dominantnih proizvoda. Do 2010. godine koeficijent se dodatno povećao na 88,8, da bi u 2019. i 2022. godini, opao na 77,4, odnosno 77,85. Međutim, koeficijenti i dalje odražavaju izuzetno visoku koncentraciju izvoza Čada.

Koeficijent robne koncentracije uvoza pokazuje drugačiju dinamiku. U 2000. godini, koeficijent je iznosio 24,1, što ukazuje na umjerenu koncentraciju uvoza. Tokom 2010. godine, koeficijent je porastao na 32,8. Međutim, u narednim godinama dolazi do značajnog pada koeficijenta na 19,4 u 2019. godini, odnosno 22,9 u 2022. godini, ukazujući na stabilizaciju uvozne koncentracije na nešto nižem nivou.

Tabela 21. Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza DR Kongo za period 2000–2022.

DR Kongo – Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza za period 2000–2022.					
Koeficijent	Godina	2000.	2010.	2019.	2022.
Koeficijent robne koncentracije izvoza		65,2	48,8	66,4	66,7
Koeficijent robne koncentracije uvoza		18,5	19,4	22,8	20,7

Izvor: Priredio autor prema podacima OEC-a

U 2000. godini koeficijent je iznosio 65,2, što je ukazivalo na relativno visoku koncentraciju izvoza na nekoliko glavnih proizvoda. Tokom 2010. godine došlo je do značajnog pada koeficijenta na 48,8, odnosno do kretanja u pravcu povećanja diversifikacije izvoza. Međutim, u 2019. i 2022. godini koeficijent ponovo raste na 66,4, odnosno na 66,7, ukazujući na povatak visokog nivoa koncentracije izvoza.

Koeficijent robne koncentracije uvoza pokazuje relativno stabilan i nizak nivo koncentracije tokom cijelog perioda. U 2000. godini koeficijent je iznosio 18,5, a do 2010. godine je porastao na 19,4. Do 2019. godine koeficijent se povećava na 22,8, što ukazuje na umjereno povećanje koncentracije uvoza, a zatim u 2022. godini dolazi do blagog smanjenja na 20,7.

Ovi podaci sugerišu da DR Kongo ima umjereno diversifikovanu strukturu uvoza, dok izvoz ostaje visoko koncentrisan na nekoliko ključnih proizvoda. Ova koncentracija izvoza je refleksija specifične privredne strukture zemlje, gdje su glavni izvozni artikli vezani za eksploataciju prirodnih resursa. S druge strane, stabilniji koeficijenti uvoza ukazuju na relativnu raznovrsnost u uvoznim potrebama zemlje.

Tabela 22. Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza Ujedinjene Republike Tanzanije za period 2000–2022.

Ujedinjena Republika Tanzanija – Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza za period 2000–2022.					
Koeficijent	Godina	2000.	2010.	2019.	2022.
Koeficijent robne koncentracije izvoza		30,2	29,3	45,7	39,9
Koeficijent robne koncentracije uvoza		23,8	25,7	22,7	27,6

Izvor: Priredio autor prema podacima OEC-a

Koeficijent robne koncentracije izvoza u 2000. i 2010. godini iznosio je 30,2, odnosno 29,3 što ukazuje na relativno nižu koncentraciju izvoza. Međutim, u 2019. godini koeficijent je značajno porastao na nivo od 45,7, a u 2022. godini opao na 39,9. Koeficijent robne koncentracije uvoza pokazuje relativno niže i stabilne vrijednosti, sa blagim oscilacijama tokom analiziranog perioda. U posmatranim godinama koeficijent se kretao u intervalu 22,7–27,6.

Tabela 23. Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza Zambije za period 2000–2022.

Zambija – Koeficijent robne koncentracije izvoza i uvoza za period 2000–2022.					
Koeficijent	Godina	2000.	2010.	2019.	2022.
Koeficijent robne koncentracije izvoza		50,52	77,14	74,07	65,01
Koeficijent robne koncentracije uvoza		24,52	25,62	22,22	20,54

Izvor: Priredio autor prema podacima OEC-a

Koeficijent robne koncentracije izvoza pokazuje značajne promjene u periodu od 2000. do 2022. godine. U 2000. godini koeficijent je o 50,52, što je ukazivalo na postojanje koncentracije izvoza. Ovaj koeficijent naglo je porastao do 2010. godine, kada je iznosio 77,14, sugerišući na visoku koncentraciju izvoza na nekoliko ključnih proizvoda. Ovaj trend visokog nivoa koncentracije nastavio se i u 2019. godini, kada je koeficijent iznosio 74,07. Međutim, do 2022. godine dolazi do smanjenja koeficijenta na 65,01. Visok

koeficijent robne koncentracije izvoza u Zambiji može se povezati s dominacijom specifičnih proizvoda, poput bakra koji je ključni izvozni proizvod zemlje

Koeficijent robne koncentracije uvoza pokazuje stabilnije kretanje s manjim oscilacijama tokom analiziranog perioda. U posmatranim godinama kreće se u intervalu 20,54–25,62. Podaci o koeficijentima robne koncentracije u Zambiji sugerišu visoku koncentraciju izvoza koja se u posljednjim godinama donekle smanjuje, dok uvoz pokazuje veću stabilnost i raznovrsnost.

5. MEĐUNARODNE INSTITUCIJE I PROGRAMI PODRŠKE NAJMANJE RAZVIJENIM ZEMLJAMA

Razvoj najmanje razvijenih zemalja suočava se sa izazovima koji obuhvataju ekstremno siromaštvo, ograničenu infrastrukturu, političku nestabilnost i ograničen pristup međunarodnim tržištima. Nedostatak osnovnih resursa i kapaciteta onemogućava najmanje razvijenim zemljama da napreduju. Međunarodne institucije poput Ujedinjenih nacija, Svjetske banke, MMF-a i druge, kao i programi podrške najmanje razvijenim zemljama, igraju ključnu ulogu u rješavanju izazova sa kojima se ove zemlje susreću, pružanjem finansijske, tehničke i savjetodavne pomoći za unapređenje ekonomske stabilnosti i društvenog razvoja u najmanje razvijenim zemljama. Cilj međunarodnih mjera pomoći za trgovinu jeste podržati najmanje razvijene zemlje u njihovoj integraciji u globalnu ekonomiju.

5.1. Ujedinjene nacije

Ujedinjene nacije su međunarodna organizacija osnovana s ciljem očuvanja međunarodnog mira i sigurnosti, promocije socijalnog napretka, boljih životnih standarda i ljudskih prava. Ujedinjene nacije predstavljaju bitan faktor u globalnom razvoju, posebno kroz različite specijalizirane agencije i programe koji pomažu u osnaživanju najmanje razvijenih zemalja.

Program UN za razvoj (*UN Development Program* – UNDP) je organizacija koja je osnovana od strane Generalne Skupštine Ujedinjenih naroda 1965. godine i trenutno je vodeća agencija, u sklopu Ujedinjenih naroda, za međunarodni razvoj. UNDP nastoji podržati svaku zemlju posebno u nastojanju da se pronađu rješenja za razvojne izazove sa kojima se zemlja susreće. Ovaj program također nastoji osnažiti kapacitete svake zemlje, a koji će pomoći ljudski razvoj i ostvarenje Ciljeva održivog razvoja. UNDP podržava svaku od zemalja koje pripadaju grupi najmanje razvijenih zemalja pojedinačno. Ova organizacija nastoji osigurati da se najmanje 60% osnovnih resursa dodijeli grupi najmanje razvijenih zemalja.

Internacionalni trgovinski centar (*International Trade Center* – ITC) je zajednička agencija Ujedinjenih naroda i WTO, koja je posvećena podršci malim preduzećima iz zemalja u

razvoju u trgovinskim aktivnostima. Formiran 1964. godine, predstavlja ključnu tačku u sistemu Ujedinjenih naroda za tehničku saradnju sa zemljama u razvoju i ekonomijama u tranziciji, s fokusom na promociju trgovine i razvoja izvoza. ITC nastoji podstaći ekonomsko osnaživanje i pravedno plaćene radne mogućnosti za žene, mlade, izbjeglice i migrante, te druge ranjive populacije. Ova organizacija nastoji direktno pomoći ekonomije zemalja kroz pomoć mikro, malim i srednjim preduzećima da pređu na zelenu ekonomiju i održivi razvoj kroz ostvarivanje cirkularne ekonomije. Putem tehnologije ITC nastoji smanjiti digitalni jaz, a Pomoć za trgovinu (*Aid for trade*) koristi za podršku zemljama u razvoju i izgradnju njihovih kapaciteta za ostvarivanje veće koristi od trgovine. ITC pruža podršku koja je prilagođena specifičnim zemljama i klijentima, kroz jedinstvene savjetodavne usluge, izgradnju kapaciteta, obuku i mentorstvo, besplatne alate i poslovne podatke, kao i publikacije specifične za trgovinu. Ova organizacija nastoji poboljšati dostupnost i korištenje trgovinskih informacija, osnažiti institucije za podršku trgovini, unaprijediti politike u korist izvoznih preduzeća. Također, ova međunarodna organizacija pomaže izgradnju kapaciteta preduzeća za izvoz u zemljama u razvoju, kako bi pozitivno djelovali na povećanje koristi od međunarodne trgovine. ITC nastoji povezati mikro, mala i srednja preduzeća sa globalnim i regionalnim lancima vrijednosti, što značajno doprinosi ekonomskom rastu i smanjenju siromaštva. ITC pomaže najmanje razvijenim zemljama u njihovim nastojanjima za članstvo u WTO i podržava ih u implementaciji sporazuma WTO.

Izvršni odbor za ekonomska i socijalna pitanja pri Ujedinjenim narodima (ECOSOC) osnovan je 1997. godine kao instrument za razvoj politika, donošenje odluka i upravljanje. Odjel za ekonomska i socijalna pitanja pruža podršku najmanje razvijenim zemljama kroz analize, podatke, informacije o mjerama podrške i izgradnji kapaciteta, kao i podršku radu Odbora za razvoj politiku u njegovim raspravama o uključivanju i izlasku zemalja iz kategorije najmanje razvijenih zemalja.

Konferencija Ujedinjenih naroda za trgovinu i razvoj (*UN Conference for Trade and Development* – UNCTAD) je odjel Ujedinjenih naroda koji nastoji pomoći zemljama u razvoju da pravednije i učinkovitije iskoriste prednosti globalizacije. Ova organizacija nastoji zemlje u razvoju opremiti alatima kako bi se suočile s potencijalnim negativnim stranama većeg stepena ekonomske integracije. UNCTAD pruža analize, olakšava postizanje konsenzusa, te na taj način nastoji pomoći zemljama u razvoju da maksimiziraju korist od trgovine, privuku investicije, razvijaju finansije i tehnologiju, kao sredstva za učinkovit i održiv razvoj. Kao i druge agencije u sklopu Ujedinjenih naroda, ova agencija mjeri napredak koji je ostvaren u skladu sa Ciljevima održivog razvoja.

Pored organizacija Ujedinjenih naroda koje su namijenjene za pomoć grupi najmanje razvijenih zemalja, u sklopu Ujedinjenih naroda nalazi se i ured visokog predstavnika za najmanje razvijene zemlje, zemlje u razvoju bez izlaza na more i male otočne države u razvoju. Ured visokog predstavnika zadužen je da vodi koordinaciju sistema Ujedinjenih naroda i drugih relevantnih aktera u podršci provedbi, praćenju i nadzoru Programa akcije

za najmanje razvijene zemlje i uzastopnih konferencija o najmanje razvijenim zemljama. Zalaže se za interese grupe najmanje razvijenih zemalja unutar Ujedinjenih naroda i kod drugih partnera, pomaže najmanje razvijenim zemljama u mobilizaciji resursa i drugih oblika podrške.

5.2. Svjetska banka

Na Brettonwoodskoj konferenciji koja je održana prije završetka Drugog svjetskog rata, tačnije 1944. godine, sastali su se delegati iz četrdeset četiri zemlje svijeta na monetarnoj i fiskalnoj konferenciji sa ciljem stvaranja okvira za međunarodnu ekonomsku saradnju i obnovu nakon završetka rata. Kao rezultat navedene konferencije osnovane su dvije institucije:

- Međunarodni monetarni fond
- Međunarodna banka za obnovu i razvoj (kasnije Svjetska banka)

Danas se Grupa Svjetske banke sastoji od pet institucija: Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD), Međunarodna razvojna asocijacija (IDA), Međunarodna finansijska korporacija (IFC), Multilateralna investicijska garancijska agencija (MIGA), Međunarodni centar za rješavanje investicionih sporova (ICSID).

Grupa Svjetske banke je jedna od najvećih izvora finansiranja i znanja za grupu zemalja u razvoju. Grupa Svjetske banke pruža podršku zemljama u razvoju kroz različite povoljne oblike finansiranja koji uključuju niske kamatne stope, kredite s nultom kamatnom stopom i grantove. Grupa Svjetske banke radi direktno s vladama najmanje razvijenih zemalja na razvoju tržišta i institucija koje će omogućiti ekonomski razvoj koji je stabilan, pravedan i efikasan, promovirajući dugoročni rast i zadovoljavajući potrebe građana najmanje razvijenih zemalja.

Program podrške trgovinskim olakšicama namijenjen je podršci zemljama koje žele poboljšati svoje prekogranično trgovinsko okruženje i uskladiti svoje prakse s Sporazumom Svjetske trgovinske organizacije o olakšavanju trgovine. Aktivnosti programa podrške trgovinskim olakšicama uključuju identifikaciju prepreka u prekograničnoj trgovini, dizajniranje i implementaciju reformskih strategija, te povećanje predvidljivosti, transparentnosti i usklađenosti sa međunarodnim standardima.

Drugi značajan program je Program za razvoj izvoza koji pomaže najmanje razvijenim zemljama da diversifikuju i unaprijede svoje izvozne kapacitete. Fokusiraju se na jačanje konkurentnosti domaćih proizvoda na međunarodnim tržištima, unapređenje standarda kvaliteta i promociju izvoza.

Neki od ključnih programa i projekata Grupe Svjetske banke uključuju:

- Projekat za unapređenje konkurentnosti i razvoja preduzeća: Ovaj projekat je osmišljen kako bi pomogao zemljama u poboljšanju poslovnog okruženja i jačanju njihovih kapaciteta za izvoz. Poseban naglasak stavlja se na podršku malim i srednjim preduzećima, pomažući im da postanu konkurentnija na međunarodnom tržištu.
- Fond za razvoj izvoza: Pruža preduzećima finansijsku i tehničku pomoć s ciljem povećanja njihovih kapaciteta za izvoz. Kroz ovaj fond, preduzeća mogu unaprijediti kvalitet svojih proizvoda i osigurati pristup novim tržištima, čime se pospješuje njihov rast i razvoj.
- Inicijativa za globalne lance vrijednosti: Inicijativa podržava najmanje razvijene zemlje prilikom integracije u globalne lance vrijednosti. Kroz tehničku pomoć i investicije, inicijativa pomaže zemljama da povećaju dodanu vrijednost svojih proizvoda i poboljšaju svoje pozicije u globalnim lancima snabdijevanja, omogućavajući im da postanu važniji igrači na svjetskom tržištu.

5.3. Međunarodni monetarni fond

Međunarodni monetarni fond osnovan je 1944. godine, kao odgovor na svjetsku krizu koja se desila u 1930-im godinama prošlog stoljeća i probleme u finansijskoj sferi uzrokovane Drugim svjetskim ratom. MMF je globalna organizacija koja nastoji da ostvari održivi razvoj i prosperitet za sve zemlje članice. MMF nastoji podržati ekonomske politike koje promovišu finansijsku stabilnost i monetarnu saradnju, koje čine osnovu za povećanje produktivnosti, povećanje radnih mjesta i ekonomskog razvoja. MMF pomaže zemljama sa niskim dohotkom, tako što im pruža finansijsku pomoć (i u vidu kredita) i saradnje sa vladama, kako bi im osigurao odgovorno upravljanje finansijama. Saradnja sa predstavnicima zemalja fokusira se na utjecaj ekonomskih politika na stabilnost i rast, kao i na željene mjere politika. Izgradnja kapaciteta obično se fokusira na to kako zemlje sa niskim prihodima mogu povećati domaće prihode, upravljati javnim finansijama i monetarnom politikom, regulisati svoj finansijski sistem i razviti statističke sisteme. Izgradnja kapaciteta pomaže zemljama članicama da osmisle i sprovedu efikasne politike i napreduju ka Ciljevima održivog razvoja Ujedinjenih nacija.

Pored opšte finansijske i ekonomske pomoći, MMF se fokusira na specifične aspekte povećanja trgovinskih kapaciteta zemalja sa niskim dohotkom. To uključuje:

- Izgradnju kapaciteta za upravljanje trgovinom: MMF pomaže u razvoju kapaciteta za upravljanje trgovinom, uključujući jačanje carinskih procedura i regulaciju trgovinskih politika.
- Savjetovanje u trgovinskoj politici: Pružaju se preporuke za liberalizaciju trgovine, smanjenje trgovinskih barijera i poboljšanje trgovinskog okvira kako bi se olakšao pristup međunarodnim tržištima.

- Finansijska pomoć za trgovinske projekte: Kroz različite programe, MMF pomaže zemljama da implementiraju projekte koji poboljšavaju trgovinsku infrastrukturu i omogućavaju bolje povezivanje sa globalnim tržištima.

5.4. Svjetska trgovinska organizacija

Svjetska trgovinska organizacija je međunarodna organizacija čija je svrha postavljanje i praćenje pravila trgovine između nacija na globalnom nivou. U osnovi WTO nalaze se sporazumi koje su potpisale članice ove međunarodne institucije. Ovi sporazumi predstavljaju pravila trgovine robama i uslugama na globalnom nivou. Svjetska trgovinska organizacija zadužena je i za rješavanje trgovinskih sporova.

WTO nastoji pružiti pomoć najmanje razvijenim zemljama kako bi uključivanjem u globalnu trgovinu ostvarile održivi razvoj i ekonomski napredak. WTO pruža podršku najmanje razvijenim zemljama kroz niz inicijativa i programa koji su osmišljeni da poboljšaju njihov pristup međunarodnim tržištima i ojačaju njihove trgovinske kapacitete. Integracija najmanje razvijenih zemalja u globalnu trgovinu je ključni cilj međunarodne zajednice i prioritet za WTO.

Unutar WTO članice formiraju pregovaračke grupe kako bi zajednički djelovale i pregovarale. WTO kroz ujedinjavanje zemalja sa istim ili sličnim ciljevima i sa istim ili sličnim izazovima pomaže u pregovorima o trgovinskim sporazumima i preferencijama koje su posebno dizajnirane da podrže bolju integraciju najmanje razvijenih zemalja u globalnu ekonomiju. Ove grupe često imaju zajedničkog predstavnika ili pregovarački tim koji govori u ime svih članica grupe. Na primjer, Čad je član grupa kao što su Organizacija Afrike, Kariba i Pacifičkih država, Afrička grupa, Kontinentalne zemlje u razvoju i Najmanje razvijene zemlje. Slično tome, Centralnoafrička Republika, DR Kongo, Ujedinjena Republika Tanzanija i Zambija pripadaju sličnim grupama, uključujući Organizaciju Afrike, Kariba i Pacifičkih država, Afričku grupu, Najmanje razvijene zemlje i Kontinentalne zemlje u razvoju.

Sve ove odabrane afričke zemlje su članice grupe Najmanje razvijenih zemalja koja predstavlja najsiromašnije zemlje svijeta. Ova grupa broji četrdeset pet članica, od kojih su trideset pet članice WTO, dok je sedam zemalja u statusu posmatrača i pregovara o pristupu Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, a tri zemlje nisu članice. Kroz ove grupe, afričke zemlje zajednički nastupaju, kako bi efikasnije zastupale svoje interese u međunarodnoj trgovini. Članstvo u WTO i aktivno učešće u pregovaračkim grupama omogućava im da utiču na globalne trgovinske politike, da se zalažu za povoljnije trgovinske uvjete i da osiguraju podršku za ekonomski razvoj i smanjenje siromaštva.

WTO se fokusira na olakšavanje pristupa tržištu za najmanje razvijene zemlje pružajući preferencijalni pristup tržištu, što uključuje smanjenje ili ukidanje carina i kvota na

proizvode iz ovih zemalja u zemljama članicama. Ovo omogućava najmanje razvijenim zemljama da prošire svoja tržišta i poboljšaju svoje izvozno poslovanje.

Osim toga, WTO pruža tehničku pomoć i obuku kako bi ojačala kapacitete najmanje razvijenim zemljama. Ovo uključuje pomoć u izgradnji institucionalnih kapaciteta, kao što su carinske službe i ministarstva trgovine, te obuku i savjetovanje u vezi s primjenom trgovinskih pravila i procedura. Takva pomoć poboljšava efikasnost i usklađenost sa međunarodnim standardima.

WTO također implementira specifične programe poput:

- Pomoć za trgovinu (*Aid for Trade*), koja pruža finansijsku i tehničku podršku za projekte koji poboljšavaju trgovinsku infrastrukturu, uključujući luke, ceste i komunikacijske mreže;
- Inicijativa za Trgovinsku Pomoć za Razvoj (*Trade Facilitation Agreement Facility – TFAF*) koja pomaže u implementaciji mjera iz Sporazuma o olakšavanju trgovine, nudeći tehničku pomoć i podršku za reforme koje smanjuju administrativne barijere i poboljšavaju trgovinske procedure.
- Specijalizirani Program za pomoć najmanje razvijenim zemljama uključuje analize, izvještaje i preporuke za unapređenje trgovinskih politika i strategija.

WTO pruža podršku najmanje razvijenim zemljama i u pregovorima o trgovinskim sporazumima i procesu pristupanja WTO, nudeći tehničku pomoć i savjetovanje kako bi se osigurala uspješna integracija u međunarodni trgovinski sistem. Pomoć u pristupanju WTO uključuje asistenciju u ispunjavanju kriterija za članstvo i usklađivanju nacionalnih politika sa pravilima WTO, čime se dodatno olakšava ulazak najmanje razvijenih zemalja u globalnu trgovinu.

Među kategorijama mjera pomoći za najmanje razvijene zemlje izdvajaju se sljedeće:

1. Preferencijalni pristup tržištu za robu koji najmanje razvijenim zemljama olakšava pristup tržištima razvijenih zemalja, ukidajući carine i kvote na njihove proizvode. Na primjer, programi poput Opšte šeme preferencijala (*Generalized System of Preferences – GSP*) omogućavaju bescarinski pristup za mnoge proizvode iz najmanje razvijenih zemalja, pomažući im da povećaju izvoz.
2. Preferencijalni tretman za usluge i pružatelje usluga koji najmanje razvijeni zemljama pruža bolje uslove za izvoz usluga, što podrazumijeva manje stroge regulative i olakšice pri ulasku na tržište razvijenih zemalja, čime se poboljšava konkurentnost uslužnih sektora najmanje razvijenih zemalja.
3. Poseban tretman i fleksibilnost za primjenu pravila WTO daje dodatno vrijeme i resurse za prilagodbu pravilima.

4. Poseban tretman i fleksibilnost u vezi s obavezama iz regionalnih sporazuma daje više pogodnosti i fleksibilnosti i olakšava najmanje razvijenim zemljama da ispune obaveze prema regionalnim sporazumima.

5. Poseban prioritet u tehničkoj pomoći povezanoj s trgovinom i izgradnji kapaciteta uključujući obuku i savjetovanje, što pomaže jačanju trgovinskih kapaciteta i održivom ekonomskom razvoju.

5.5. Evropska unija

Evropska unija pruža značajnu podršku najmanje razvijenim zemljama, s ciljem poboljšanja njihovih trgovinskih kapaciteta i olakšavanja njihove integracije u globalnu ekonomiju. Ova pomoć obuhvata različite inicijative i programe usmjerene na jačanje trgovinskih sposobnosti najmanje razvijenih zemalja i omogućavanje lakšeg pristupa tržištima. Evropska unija koristi različite strategije za poboljšanje trgovinskog položaja najmanje razvijenih zemalja. Kroz preferencijalni pristup tržištu i trgovinske sporazume, Evropska unija omogućava najmanje razvijenim zemljama pristup tržištima bez carina i kvota za većinu njihovih proizvoda. U okviru inicijative "Sve osim oružja" (*Everything But Arms – EBA*), Evropska unija nudi potpuno oslobađanje od carina za sve proizvode iz najmanje razvijenih zemalja, osim za oružje i municiju. Ovo omogućava tim zemljama da lakše konkurišu na tržištu Evropske unije i poboljšaju svoje izvozne kapacitete.

Pored toga, Evropska unija pruža tehničku pomoć i podršku u izgradnji kapaciteta. Ovo uključuje projekte koji unapređuju trgovinsku infrastrukturu, poput luka, cesta i komunikacijskih sistema, što pomaže u smanjenju trgovinskih barijera. Takođe, Unija nudi obuku i savjetovanje kako bi se najmanje razvijene zemlje bolje uskladile sa međunarodnim standardima i poboljšale upravljanje trgovinom.

Evropska unija također sprovodi razvojne inicijative da bi dodatno podržala najmanje razvijene zemlje. Finansijski instrumenti kao što su Evropski razvojni fond (EDF) koriste se za podršku projektima koji poboljšavaju trgovinsku infrastrukturu i kapacitete. Evropska unija učestvuje u globalnim inicijativama za izgradnju trgovinskih kapaciteta i olakšavanje trgovine, u saradnji sa međunarodnim organizacijama poput WTO i Organizacije ujedinjenih naroda.

Ove mjere su usmjerene na prevazilaženje prepreka u trgovini, poboljšanje ekonomske stabilnosti i integraciju najmanje razvijenih zemalja u globalnu ekonomiju, čime se doprinosi njihovom dugoročnom razvoju i prosperitetu.

6. ZAKLJUČAK

Na temelju provedenog istraživanja, moguće je donijeti nekoliko ključnih zaključaka koji se tiču problema najmanje razvijenih zemalja i potencijalnih koristi koje međunarodna trgovina može donijeti tim zemljama.

Najmanje razvijene zemlje se suočavaju s brojnim ekonomskim izazovima, uključujući ograničene resurse, političku nestabilnost, nisku razinu industrijalizacije i infrastrukturne nedostatke. Ovi faktori značajno ograničavaju njihovu sposobnost za učestvovanje u međunarodnoj trgovini na ravnopravnoj osnovi s razvijenim zemljama.

Ekonomski razvoj ovih zemalja, kao i polarizacija svijeta na razvijene zemlje i zemlje u razvoju, uveliko su oblikovani historijskim i ekonomskim okolnostima, prvenstveno kolonijalnom prošlošću i strukturnom zavisnošću od izvoza primarnih proizvoda. Kolonijalna eksploatacija prirodnih resursa i nepravedni trgovinski odnosi ostavili su dugotrajne posljedice koje su produbile jaz između razvijenih zemalja, orijentisanih na proizvodnju i izvoz industrijskih proizvoda, i manje razvijenih zemalja, koje su uglavnom izvozile sirovine. Ova podjela je nastavila oblikovati globalnu ekonomsku nejednakost i otežavala progres ovih zemalja.

I pored ovih izazova, međunarodna trgovina ima potencijal značajno doprinijeti ekonomskom razvoju najmanje razvijenih zemalja. Kroz specijalizaciju i korištenje komparativnih prednosti, najmanje razvijene zemlje mogu poboljšati svoju ekonomsku efikasnost i ostvariti veće prihode od izvoza. Međutim, da bi se to postiglo, neophodno je uspostaviti povoljne trgovinske politike i stvoriti poticajno okruženje za razvoj privatnog sektora.

Međunarodne institucije, kao što su Svjetska trgovinska organizacija (WTO), Međunarodni monetarni fond (MMF) i Svjetska banka, imaju ključnu ulogu u podršci ekonomskom razvoju najmanje razvijenih zemalja. Njihovi programi i inicijative pružaju potrebnu finansijsku i tehničku pomoć za unapređenje trgovinskih kapaciteta i integraciju najmanje razvijenih zemalja u globalnu ekonomiju. Kroz ciljane programe i projekte, ove institucije mogu pomoći u smanjenju trgovinskih barijera, jačanju infrastrukture i poticanju ekonomskih reformi koje su neophodne za održiv razvoj. Međutim, važno je da ove institucije prilagode svoje programe specifičnim potrebama svake zemlje, uzimajući u obzir njihove jedinstvene izazove i prilike. Osim finansijske pomoći, neophodno je osigurati i prijenos znanja i tehnologije kako bi se poboljšali lokalni kapaciteti za razvoj. Uloga međunarodnih institucija također uključuje promovisanje fer i pravednih trgovinskih praksi koje će omogućiti najmanje razvijenim zemljama da ravnopravno učestvuju u globalnoj ekonomiji.

Empirijski dio istraživanja analizirao je trgovinske tokove odabranih afričkih zemalja, identificirajući ključne trendove u obimu i strukturi njihove trgovine. Analiza je pokazala da najmanje razvijene zemlje imaju tendenciju izvoza primarnih proizvoda s niskom

dodanom vrijednošću, dok uvoze gotove proizvode i tehnologiju. Ova neravnoteža u trgovinskoj strukturi ukazuje na potrebu za diversifikacijom izvoznog sektora i jačanjem domaće proizvodnje s ciljem povećanja dodane vrijednosti. Izabrane zemlje karakterišu slični trgovinski obrasci, uključujući zavisnost od izvoza sirovina i visoku koncentraciju trgovinskih tokova prema malom broju međunarodnih partnera. Njihova trgovina je ograničena na nekoliko ključnih izvoznih tržišta, pri čemu dominiraju primarni proizvodi, kao što su nafta, minerali i poljoprivredni proizvodi.

Neravnomjerna distribucija trgovinskih tokova također ukazuje na potrebu za boljim trgovinskim politikama i regionalnom saradnjom. Regionalne trgovinske integracije mogu pružiti najmanje razvijenim zemljama veći pristup regionalnim tržištima i potaknuti ekonomski rast. Jačanjem regionalne saradnje, ove zemlje mogu smanjiti svoju ovisnost o izvozu prema razvijenim zemljama i stvoriti stabilnije trgovinske odnose unutar regije.

Podaci o geografskoj koncentraciji uvoza i izvoza odabranih zemalja ukazuju na visok stepen koncentracije u trgovini sa ograničenim brojem partnera unutar afričkog kontinenta. Izvoz ovih zemalja prema ostatku afričkog kontinenta ostaje relativno nizak i čini samo mali dio ukupnog izvoza. S druge strane, uvoz iz drugih afričkih zemalja je u izvjesnoj mjeri veći, ali također ukazuje na ograničenu trgovinsku integraciju unutar kontinenta. Na osnovu toga može se zaključiti da postoji visok stepen zavisnosti od trgovine sa vanjskim partnerima izvan Afrike, što sugerise potrebu za većom diversifikacijom trgovinskih odnosa. Međusobna trgovina između ovih pet zemalja, iako prisutna, nije dovoljno razvijena da bi se moglo govoriti o značajnom doprinosu ukupnim trgovinskim tokovima. Čad, Centralnoafrička Republika, DR Kongo, Tanzanija i Zambija imaju vrlo specifične trgovinske profile, često orijentirane prema izvozu sirovina ili poluproizvoda. Na primjer, DR Kongo je glavni izvoznik minerala, dok Zambija ima značajan udio u izvozu bakra. Međutim, trgovina gotovim proizvodima između ovih zemalja je minimalna, što dodatno ukazuje na potrebu za jačanjem regionalne industrijske baze. Prekomjerna koncentracija na nekoliko tržišta predstavlja rizik, jer može dovesti do destabilizacije njihovih ekonomija u slučaju promjene cijena tih sirovina.

Komparativna analiza trgovinskih odnosa odabranih afričkih zemalja pokazuje da postoji značajan prostor za poboljšanje kako u pogledu međusobne trgovine, tako i u pogledu trgovine s ostatkom kontinenta. Izvoz je izrazito ograničen na nekoliko proizvoda i tržišta. Stoga je potrebno uložiti dodatne napore u jačanje regionalne trgovinske integracije i diversifikaciju ekonomskih aktivnosti.

Iako su trgovinske veze unutar afričkog kontinenta minimalne, važan trend koji se javlja u periodu istraživanja je preusmjeravanje trgovinskih tokova iz Evrope ka Aziji, naročito prema Kini i Indiji, koje sve više preuzimaju ulogu ključnih kupaca afričkih sirovina. Najmanje razvijene zemlje Afrike, a to se odnosi i na pet odabranih afričkih zemalja šansu trebaju vidjeti u razvoju intra-afričke trgovine. Razvoj intra-afričke trgovine, u kojoj najmanje razvijene zemlje zaostaju, potencijalno može doprinijeti ekonomskom napretku.

Uspostavljanje regionalnih trgovinskih sporazuma koji bi omogućili slobodan protok robe, usluga i kapitala moglo bi biti jedno od rješenja. Sporazumi poput Afričke kontinentalne zone slobodne trgovine (AfCFTA) predstavljaju važan korak ka smanjenju trgovinskih barijera, ali njihova uspješna implementacija ovisi o političkoj volji i kapacitetima zemalja članica. Također, postojeći regionalni trgovinski blokovi, poput Istočnoafričke zajednice (EAC) i Južnoafričke razvojne zajednice (SADC), trebali bi nastaviti s naporima na integraciji svojih tržišta kroz jačanje ekonomskih i političkih veza.

Pored unapređenja infrastrukture i regulatorne harmonizacije, važno je podržati i industrijsku diversifikaciju unutar ovih zemalja. Trenutna struktura izvoza, koja se pretežno oslanja na sirovine i poluproizvode, nije održiva u dugoročnom smislu. Smanjenje zavisnosti od izvoza sirovina može se postići ulaganjem u prerađivačku industriju i promocijom malih i srednjih preduzeća koja mogu dodati vrijednost unutar zemlje. Također, razvoj regionalnih lanaca vrijednosti i ulaganje u inovacije i tehnologiju mogu pomoći u unapređenju konkurentnosti afričkih proizvoda na globalnom tržištu.

Za postizanje održivog ekonomskog razvoja kroz međunarodnu trgovinu, najmanje razvijene zemlje trebaju usmjeriti svoje napore na nekoliko ključnih područja:

- Diversifikacija ekonomije: Razvoj različitih sektora ekonomije kako bi se smanjila ovisnost o izvozu sirovina i primarnih proizvoda.
- Jačanje institucionalnih kapaciteta: Unapređenje institucija koje upravljaju trgovinskim politikama i osiguravaju provedbu reformi.
- Edukacija i obuka: Unapređenje ljudskih resursa kroz edukaciju i obuku kako bi se povećala produktivnost i konkurentnost radne snage.
- Pristup finansijskim resursima: Osiguranje pristupa povoljnim finansijskim sredstvima za podršku razvoju malih i srednjih preduzeća koja su ključna za privredni rast.

Najmanje razvijene zemlje imaju značajan potencijal za ekonomski rast kroz međunarodnu trgovinu, ali je nužno uspostaviti prave uslove i politike koje će omogućiti iskorištavanje tog potencijala. Međunarodna zajednica i relevantne institucije trebaju nastaviti pružati podršku ovim zemljama u njihovim naporima za postizanje održivog ekonomskog razvoja.

Kroz kombinaciju domaćih reformi i međunarodne podrške, najmanje razvijene zemlje mogu prevladati izazove s kojima se suočavaju i postići značajan napredak u svojim ekonomskim performansama. Implementacija preporučenih strategija i politika može omogućiti ovim zemljama da iskoriste prednosti međunarodne trgovine, poboljšaju životni standard svojih građana i osiguraju održivi ekonomski rast u budućnosti.

REFERENCE

1. Adamović, Lj. (1989). „*Teorija međunarodne trgovine*”. Deveto izdanje, Beograd: Savremena administracija.
2. Bilas, V., Bošnjak, M., Novak, I. (2019). *Uspinjanje globalnim lancima vrijednosti-značaj za prosperitet i konkurentnosti gospodarstva*. Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/325349> (pristupljeno 19. april 2024).
3. Bjelić, P. (2018). „*Međunarodna trgovina*”. Četvrto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu
4. Brkić, S. (2016). „*Međunarodna ekonomija: Osnovni pojmovi i koncepti*”. Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
5. Brkić, S. (2008). Komparativna analiza teorijskih pristupa u okviru teorije međunarodne trgovine. *Zbornik radova br. 28*, Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu, pp. 163-184.
6. Brkić, S. (2012). „*Intra-industrijska trgovina: Teorijski i empirijski aspekti*”. Sarajevo: Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu
7. Brkić, S., Balić, S. (2014). Komparativne prednosti Bosne i Hercegovine u trgovini sa glavnim partnerima iz Evropske unije. *Zbornik radova / Sarajevo Business and Economics Review*. Ekonomski fakultet u Sarajevu. Dostupno na: https://www.efsa.unsa.ba/ef/sites/default/files/33-2014_0.pdf (pristupljeno 16. april 2024).
8. Carbaugh, R.J. (2019). „*International Economics*”. Seventeenth Edition, Boston (MA): Cengage Learning, Inc.
9. Host, A., Zaninović, V. (2018). „*Razvoj teorija međunarodne trgovine: Od Smitha do Melitza*.” Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet. Dostupno na: <https://repository.efri.uniri.hr/islandora/object/efri%3A2257/datastream/FILE0/view> (pristupljeno 16. april 2024).
10. Lolić Čipčić, M. (2015). *Međunarodna ekonomija*. Web izdanje. Split: Sveučilište u Splitu. Sveučilišni odjel za stručne studije.
11. Observatory of Economic Complexity, (2024). OEC - The Observatory of Economic Complexity. *Profiles countries*. Dostupno na: <https://oec.world/en> (Pristupljeno 9. juni 2024).
12. Porter, M. (1998). „*The Competitive Advantages of Nations*”. Second Edition, New York: Palgrave Macmillan Ltd

13. Rostow, W.W. (1960). *“The Stages of Economic Growth: A Non- Communist Manifesto”*. London: Cambridge University Press.
14. Smith, A. (2007). *“An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”*. Edited by S. M. Soares. MetaLibri Digital Library. Dostupno na: https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf (pristupljeno, 16. april 2024).
15. Todaro, M. P., i. Smith, S. (2006). *“Ekonomski razvoj”*. Sarajevo: “Šahinpašić”.
16. Trlin, V. (1987). *“Međunarodna ekonomija: Determinante, mehanizmi i politika”*. Treće izdanje. Sarajevo: Veselin Masleša
17. UNCTAD (2022). UN list of least developed countries. *UN trade and development*. Dostupno na: <https://unctad.org/topic/least-developed-countries/list> (pristupljeno 26. novembar 2023).
18. UNCTAD (2022). General profile. *UNCTAD STAT*. Dostupno na: <https://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/004/index.html> (pristupljeno 01. Decembar 2023).
19. United Nations (2014). *World Economic Situation and Prospects. Country classification*. New York: United Nations. Dostupno na: <file:///C:/Users/Satellite/Downloads/1597339980.459.pdf> (pristupljeno 01. decembar 2023).
20. United Nations (2023). *Least Developed Countries (LDCs)*. Department of Economic and Social Affairs Economic Analysis. Dostupno na: <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-country-category.html> (pristupljeno 01. Decembar 2023).
21. World Bank (1991). *World Development Report*. New York: Oxford University Press, str. 4. Dostupno na: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/888891468322730000/pdf/96960REPLACEMENT0WDR01991.pdf> (pristupljeno 24. april 2024).
22. World Trade Organization. *Air for Trade*. Dostupno na: https://www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/a4t_e/aid4trade_e.htm (pristupljeno 01. decembar 2023).
23. World Trade Organization (2021). *Least-developed countries*. Dostupno na: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org7_e.htm (pristupljeno 27. novembar 2023).
24. World Trade Organization. *Sub-Committee on Least-Developed Countries*. Dostupno na: https://www.wto.org/english/tratop_e//devel_e/dev_sub_committee_ldc_e.htm

PRILOZI

Prilog 1. Tabela 24. Lista najmanje razvijenih zemalja

Naziv zemlje / Regiona	Godina uključenja na listu najmanje razvijenih zemalja	Naziv zemlje / Regiona	Godina uključenja na listu najmanje razvijenih zemalja
Afrika		Azija	
Angola	1994	Afganistan	1971
Benin	1971	Bangladeš	1994
Burkina Faso	1971	Kambodža	1991
Burundi	1971	prava na razvojnu pomoć zavise od kriterija za određivanje zemlje u razvoju.	1971
Centralnoafrička Republika	1975	Mijanmar	1987
Čad	1971	Nepal	1971
Demokratska Republika Kongo	1991	Timor-Lesete	2003
Džibuti	1982	Jemen	1971
Eritreja	1994	Oceanija	
Etiopija	1971	Kiribati	1986
Gambija	1975	Solomonska Ostrva	1991
Gvineja	1971	Tuvalu	1986
Gvineja Bisao	1981	Sjeverna Amerika	
Južni Sudan	2012	Hajiti	1971
Komoros	1977		
Lesoto	1971		
Liberija	1990		
Madagaskar	1991		
Malavi	1971		
Mali	1971		
Mauritanija	1986		

Mozambik	1988		
Niger	1971		
Ruanda	1971		
Sveti Toma i Princip	1982		
Senegal	2000		
Sijera Leone	1982		
Somalija	1971		
Sudan	1971		
Togo	1982		
Uganda	1971		
Ujedinjena Republika Tanzanija	1971		
Zambija	1991		

Izvor: Pripremio autor na osnovu podataka Ujedinjenih nacija

Prilog 2. Tabela 25. Zemlje Subsaharske Afrike

Subsaharska Afrika	
Angola (ZSP, NRZ)	Madagaskar (NRZ)
Benin (NRZ)	Malavi (NRZ, NZZ)
Bocvana (ZSP, NZZ)	Mali (NRZ, NZZ)
Burkina Faso (NRZ, NZZ)	Mauritanija (NRZ, ZSP)
Burundi (NRZ, NZZ)	Mauricijus (ZSP, SOS)
Zelenortska Ostrva (ZSP, SOS)	Mozambik (NRZ)
Kamerun (ZSP)	Namibija (ZSP)
Centralnoafrička Republika (NRZ, NZZ)	Niger (NRZ, NZZ)
Čad (NRZ, NZZ)	Nigerija (ZSP)
Komori (NRZ, SOS)	Ruanda (NRZ, NZZ)
Republika Kongo (ZSP)	Sao Tome i Principe (NRZ, SOS, ZSP)
Demokratska Republika Kongo (NRZ)	Senegal (NRZ)

Obala Slonovače (ZSP)	Sejšeli (ZVP, SOS)
Džibuti (ZSP, NRZ)	Sijera Leone (NRZ)
Ekvatorijalna Gvineja (ZSP, NRZ)	Somalija (NRZ)
Eritreja (NRZ)	Južna Afrika (ZSP)
Etiopija (NRZ, NZZ)	Južni Sudan (NRZ, NZZ)
Gabon (ZSP)	Svazi (NZZ, ZSP)
Gambija (NRZ)	Ujedinjena Republika Tanzanija (NRZ)
Gana (ZSP)	Togo (NRZ)
Gvineja (NRZ)	Uganda (NRZ, NZZ)
Gvineja-Bisao (NRZ, SOS)	Zambija (NRZ, NZZ, ZSP)
Kenija (ZSP)	Zimbabve (NZZ)
Lesoto (NRZ, NZZ, ZSP)	

Izvor: Pripremio autor na osnovu podataka Ujedinjenih nacija

Legenda:

- *NRZ: Najnerazvijenije zemlje*
- *ZSP: Zemlje sa srednjim prihodima*
- *NZZ: Neobalne zemlje*
- *SOS: Male otočne zemlje u razvoju*
- *ZVP: Zemlje s visokim prihodima*

Prilog 3. Tabela 26. Razvijene zemlje: Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (2022.)

Razvijene zemlje	Bruto domaći proizvod	Broj stanovnika	Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika
SAD	25.439,7 milijardi USD	333,29 miliona	76.329,59 USD
Švicarska	818,43 milijarde USD	8,78 miliona	93.259,61 USD
Njemačka	4.082,4 milijarde USD	83,8 miliona	48.717,99 USD

Norveška	593,35 milijardi USD	5,46 miliona	108.729,19 USD
Australija	1.692,96 milijardi USD	26,01 milion	65.099,85 USD
Danska	400,17 milijardi USD	5,9 miliona	67.790,05 USD

Izvor: Pripremio autor na osnovu podataka The Global Economy

Prilog 4. Tabela 27. Zemlje u razvoju: Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (2022.)

Zemlje u razvoju	Bruto domaći proizvod	Broj stanovnika	Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika
Bosna i Hercegovina	24,47 milijardi USD	3,23 miliona	7.568,8 USD
Egipat	476,75 milijardi USD	110,99 miliona	4.295,41 USD
Indija	3.416,65 milijardi USD	1.417,14 miliona	2.410,89 USD
Demokratska Republik Kongo	64,72 milijarde USD	99,01 milion	2.649,23 USD
Ujedinjena Republika Tanzanija	75,73 milijarde USD	65,5 miliona	1.192,77 USD

Izvor: Pripremio autor na osnovu podataka The Global Economy

Prilog 5. Tabela 28. Evidencija rođenih i umrlih u razvijenim zemljama

Razvijene zemlje	Evidencija rođenih	Evidencija umrlih
SAD	100%	100%
Ujedinjeno Kraljevstvo	100%	100%
Švicarska	100%	100%
Australija	100%	100%
Danska	>90%	>90%
Norveška	>90%	>90%
Italija	100%	100%

Izvor: Pripremio autor na osnovu podataka Ujedinjenih nacija

Prilog 6. Tabela 29. Evidencija rođenih i umrlih u zemljama u razvoju

Zemlje u razvoju	Evidencija rođenih	Evidencija umrlih
Bosna i Hercegovina	>90%	>90%
Egipat	>90%	>90%
Indija	86%	78%
Južna Afrika	98%	75%-89%
Brazil	>90%	>90%

Izvor: Pripremio autor na osnovu podataka Ujedinjenih nacija

Prilog 7. Tabela 30. Evidencija rođenih i umrlih u odabranim afričkim najmanje razvijenim zemljama

Najmanje razvijene zemlje (odabrane zemlje Afrike)	Evidencija rođenih	Evidencija umrlih
Centralnoafrička Republika	45%	Podaci nisu dostupni
Čad	26%	Podaci nisu dostupni
Demokratska Republika Kongo	40%	Podaci nisu dostupni
Ujedinjena Republika Tanzanija	26%	<75%
Zambija	14%	Podaci nisu dostupni

Izvor: Pripremio autor na osnovu podataka Ujedinjenih nacija

Prilog 8. Tabela 31. Top pet izvoznih grupa proizvoda Centralnoafričke Republike

Centralnoafrička Republika – top pet izvoznih grupa proizvoda (period 2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Plemenito kamenje, metali i biseri	69,9 %	Drvo, proizvodi od drveta i drveni ugalj	37,3 %	Avijacija	45,5 %	Plemenito kamenje, metali i biseri	54,7 %

2.	Drvo, proizvodi od drveta i drveni ugalj	14,1 %	Plemenito kamenje, metali i biseri	34,8 %	Drvo, proizvodi od drveta i drveni ugalj	30,8 %	Drvo, proizvodi od drveta i drveni ugalj	22%
3.	Pamuk	6,5%	Željezo i čelik	3,46 %	Plemenito kamenje, metali i biseri	16,6 %	Auta, traktori i drumska vozila	10,5 %
4.	Kafa, čaj i začini	3,39 %	Kafa, čaj i začini	2,47 %	Brodovi i plovila	1,08 %	Električne mašine i elektronika	4,19 %
5.	Duhan	1,32 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	1,6%	Auta, traktori i drumska vozila	1,07 %	Pamuk	2,04 %

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Prilog 9. Tabela 32. Top pet uvoznih grupa proizvoda Centralnoafričke Republike

Centralnoafrička Republika – top pet uvoznih grupa proizvoda (period 2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	11,2 %	Mineralna goriva	43%	Mineralna goriva	26,6 %	Mineralna goriva	16,5 %
2.	Farmaceutski proizvodi	10,6 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	7,71 %	Avijacija	12,2 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	15,6 %

3.	Auta, traktori i drumska vozila	8,89 %	Farmaceutski proizvodi	5,84 %	Farmaceutski proizvodi	8,82 %	Farmaceutski proizvodi	6,43 %
4.	Električne mašine i elektronika	7,04 %	Auta, traktori i drumska vozila	5,42 %	Električne mašine i elektronika	7,84 %	Namještaj	5,39 %
5.	Proizvodi mlinske industrije	6,34 %	Proizvodi mlinske industrije	3,76 %	Auta, traktori i drumska vozila	3,66 %	Avijacija	4,85 %

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Prilog 10. Tabela 33. Top pet izvoznih grupa proizvoda Čada

Čad – top pet izvoznih grupa proizvoda (period 2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Pamuk	76%	Mineralna goriva	88,6 %	Mineralna goriva	74,7 %	Mineralna goriva	76%
2.	Prirodna guma, smola i drugi ekstrakti povrća	11%	Neorganske hemikalije	2,34 %	Plemenito kamenje, metali i biseri	19,9 %	Plemenito kamenje, metali i biseri	20,1 %

3.	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	4,21 %	Umjetna vlakna	2,39 %	Sjemenke uljarica	2,78 %	Sjemenke uljarica	2,42 %
4.	Avijacija	2,43 %	Hemijski proizvodi	2,21 %	Prirodna guma, smola i drugi ekstrakti povrća	1,69 %	Prirodna guma, smola i drugi ekstrakti povrća	0,7%
5.	Duhan	2,19 %	Predmeti od željeza i čelika	1,84 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	0,23 %	Pamuk	0,68 %

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Prilog 11. Tabela 34. Top pet uvoznih grupa proizvoda Čada

Čad – top pet uvoznih grupa proizvoda (period 2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	17,1 %	Mineralna goriva	22,6 %	Električne mašine i elektronika	11,9 %	Električne mašine i elektronika	16,9 %
2.	Električne mašine i elektronika	11,6 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	20%	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	10,9 %	Farmaceutski proizvodi	10,9 %

3.	Auta, traktori i drumska vozila	9,49 %	Električne mašine i elektronika	11,1 %	Auta, traktori i drumska vozila	8,3%	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	8,55 %
4.	Farmaceutski proizvodi	8,07 %	Auta, traktori i drumska vozila	6,6%	Predmeti od željeza i čelika	6,82 %	Auta, traktori i drumska vozila	7,26 %
5.	Proizvodi mlinske industrije	6,81 %	Predmeti od željeza i čelika	5,76 %	Farmaceutski proizvodi	4,98 %	Plemenito kamenje, metali i biseri	5,88 %

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Prilog 12. Tabela 35. Top pet izvoznih grupa proizvoda Demokratske Republike Kongo

Demokratska Republika Kongo – top pet izvoznih grupa proizvoda (period 2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Plemenito kamenje, metali i biseri	62,5 %	Proizvodi od bakra	35,6 %	Proizvodi od bakra	64,3 %	Proizvodi od bakra	62,6 %
2.	Mineralna goriva	16,4 %	Rude, šljaka i pepeo	29,4 %	Proizvodi od cementa	12,5 %	Proizvodi od cementa	21%
3.	Rude, šljaka i pepeo	8,15 %	Mineralna goriva	12,4 %	Neorganske hemikalije	8,11 %	Rude, šljaka i pepeo	6,87 %

4.	Proizvodi od cementa	4,22 %	Proizvodi od cementa	10,6 %	Rude, šljaka i pepeo	5,99 %	Mineralna goriva	3,67 %
5.	Kafa, čaj i začini	2,14 %	Neorganske hemikalije	3,43 %	Mineralna goriva	4,17 %	Neorganske hemikalije	3,16 %

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Prilog 13. Tabela 36. Top pet uvoznih grupa proizvoda Demokratske Republike Kongo

Demokratska Republika Kongo – top pet uvoznih grupa proizvoda (period 2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Mineralna goriva	13,5 %	Mineralna goriva	13,6 %	Knjige, novine i ostala štampa	17,1 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	14,4 %
2.	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	8,2 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	11,7 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	12 %	So, sumpor, cement, kreč, kamen i gips	8,8 %
3.	Auta, traktori i drumska vozila	7,58 %	Auta, traktori i drumska vozila	6,06 %	Električne mašine i elektronika	7,44 %	Električne mašine i elektronika	8,75 %
4.	Proizvodi mlinske industrije	6,13 %	Električne mašine i elektronika	5,51 %	Auta, traktori i drumska vozila	5,4 %	Mineralna goriva	8,55 %

5.	Električne mašine i elektronika	5,43 %	Predmeti od željeza i čelika	4,39 %	So, sumpor, cement, kreč, kamen i gips	5,14 %	Auta, traktori i drumska vozila	7,06 %
----	---------------------------------	--------	------------------------------	--------	--	--------	---------------------------------	--------

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Prilog 14. Tabela 37. Top pet izvoznih grupa proizvoda Ujedinjene Republike Tanzanije

Ujedinjena Republika Tanzanija – top pet izvoznih grupa proizvoda (period 2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Plemenito kamenje, metali i biseri	20,6 %	Plemenito kamenje, metali i biseri	22,4 %	Plemenito kamenje, metali i biseri	45,1 %	Plemenito kamenje, metali i biseri	35,6 %
2.	Ribe, rakovi i mekušci	14,6 %	Rude, šljaka i pepeo	17,1 %	Jestivo voće, orašasti plodovi i kore od voća	5,41 %	Proizvodi od bakra	17,2 %
3.	Kafa, čaj i začini	13%	Proizvodi od cementa	6,08 %	Duhan	4,6%	Rude, šljaka i pepeo	4,37 %
4.	Mineralna goriva	10,2 %	Duhan	4,92 %	Sjemenke uljarica	3,92 %	Mineralna goriva	3,79 %
5.	Jestivo voće, orašasti plodovi i kore od voća	7,94 %	Kafa, čaj i začini	4,14 %	Mineralna goriva	3,58 %	Žitarice	3,64 %

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Prilog 15. Tabela 38. Top pet uvoznih grupa proizvoda Ujedinjene Republike Tanzanije

Ujedinjena Republika Tanzanija – top pet uvoznih grupa proizvoda (period 2000-2022.)								
RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Mineralna goriva	13,5 %	Mineralna goriva	13,6 %	Knjige, novine i ostala štampa	17,1 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	14,4 %
2.	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	8,2%	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	11,7 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	12%	So, sumpor, cement, kreč, kamen i gips	8,8%
3.	Auta, traktori i drumska vozila	7,58 %	Auta, traktori i drumska vozila	6,06 %	Električne mašine i elektronika	7,44 %	Električne mašine i elektronika	8,75 %
4.	Proizvodi mlinske industrije	6,13 %	Električne mašine i elektronika	5,51 %	Auta, traktori i drumska vozila	5,4%	Mineralna goriva	8,55 %
5.	Električne mašine i elektronika	5,43 %	Predmeti od željeza i čelika	4,39 %	So, sumpor, cement, kreč, kamen i gips	5,14 %	Auta, traktori i drumska vozila	7,06 %

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Prilog 16. Tabela 39. Top pet izvoznih grupa proizvoda Zambije

Zambija – top pet izvoznih grupa proizvoda (period 2000-2022.)
--

RB	2000.		2010.		2019.		2022.	
1.	Proizvodi od bakra	46,6 %	Proizvodi od bakra	76,9 %	Proizvodi od bakra	74%	Proizvodi od bakra	64,2 %
2.	Proizvodi od cementa	18%	Rude, šljaka i pepeo	4,43 %	Plemenito kamenje, metali i biseri	5,63 %	Plemenito kamenje, metali i biseri	9,38 %
3.	Pamuk	5,62 %	Duhan	2,56 %	So, sumpor, cement, kreč, kamen i gips	2,45 %	So, sumpor, cement, kreč, kamen i gips	3,13 %
4.	Rude, šljaka i pepeo	4,5%	Šećer	2,06 %	Neorganske hemikalije	1,59 %	Rude, šljaka i pepeo	2,49 %
5.	Živo drveće, biljke, lukovice, rezano i ukrasno cvijeće	3,05 %	So, sumpor, cement, kreč, kamen i gips	1,11 %	Šećer	1,55 %	Mineralna goriva	1,99 %

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a

Prilog 17. Tabela 40. Top pet uvoznih grupa proizvoda Zambije

Zambija – top pet uvoznih grupa proizvoda (period 2000-2022.)				
RB	2000.	2010.	2019.	2022.

1.	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	15,4 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	16,3 %	Mineralna goriva	14,9 %	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	14,2 %
2.	Mineralna goriva	12,2 %	Rude, šljaka i pepeo	15%	Mašine, mehanički uređaji i dijelovi	13,4 %	Auta, traktori i drumska vozila	11,4 %
3.	Auta, traktori i drumska vozila	12%	Mineralna goriva	10,5 %	Auta, traktori i drumska vozila	7,22 %	Đubriva	7,26 %
4.	Električne mašine i elektronika	8,16 %	Auta, traktori i drumska vozila	7,59 %	Električne mašine i elektronika	6,61 %	Mineralna goriva	6,35 %
5.	Đubriva	3,02 %	Proizvodi od bakra	4,48 %	Proizvodi od bakra	4,26 %	Plastika	5,94 %

Izvor: Priredio autor na osnovu podataka OEC-a